

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI, ÜLKESEL
BÜTÜNLÜK VE KÜRT ETNİK KÖKENLİ TÜRKİYE
CUMHURİYETİ VATANDAŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vakkas BİLSİN

Tez Danışmanı: Yar. Doç. Dr. Mehmet KARLI

AĞUSTOS 2015

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI, ÜLKESEL
BÜTÜNLÜK VE KÜRT ETNİK KÖKENLİ TÜRKİYE
CUMHURİYETİ VATANDAŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vakkas BİLSİN

Tez Danışmanı: Yar. Doç. Dr. Mehmet KARLI

AĞUSTOS 2015

ÖNSÖZ

Geçtiğimiz yüzyıl korkunç boyutlara ulaşan insan hakkı ihlallerinin ve bu ihlallere karşı çetin mücadelelerin sahnelendiği bir devir olarak insanlık tarihine geçti. Hak mücadelesi sadece bireysel hakların tanınması ve muhafaza altına alınması için verilmedi; kolektif nitelikteki insan hakları da uğruna mücadele verilen bir cephe oldu. Kolektif nitelikteki insan haklarından halklara özgürlük ve bağımsızlık umudu olanı tartışmasız şekilde halkların kendi kaderini tayin hakkı olmuştur. Türkiye de yaklaşık bir asır önce emperyalizme karşı verdiği topyekün bir mücadeleyle özgürlük ve bağımsızlığına kast edenleri hüsrana uğratmıştır. Kurtuluş mücadelesini birlikte verdiği Kürt halkının Lozan Barış görüşmeleri sonrasına bırakılan “özgürce gelişimini sürdürmesini” sağlayacak hak ve özgürlüklerinin tanınması vaadi ise cumhuriyetin ilanı sonrası değişen koşullarda bir türlü gerçekleştirilememiştir. Bu çalışma bir asırdır ertelenen Kürt halkının kendi kaderini tayini sorununun çözümüne bir nebze de olsa katkıda bulunma niyetinin semeresi olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışma Galatarasay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışma konusunda beni cesaretlendiren, yapıcı eleştiri ve yorumlarıyla metnin zenginleşmesine yardım eden, görüş ve tavsiyeleriyle çalışmaya büyük katkılar sunan değerli tez danışmanım Yar. Doç. Dr. Mehmet Karlı'ya en içten teşekkürlerimi arz ederim. Yıllardır meşakkatime katlanan, tez yazım sürecinde de maddi-manevi desteklerini esirgemeyen fedakar anne ve babama da bu vesileyle bir kez daha teşekkürlerimi sunmak isterim. Kaynak tedarikinde yardımcı olan Ceren Mermutluoğlu'na, hem görüş ve önerileri hem de kaynak tavsiyesiyle tezime katkıda bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ahmet Ulvi Türkbağ ve Yar. Doç. Dr. Demirhan Burak Çelik'e teşekkür ederim. Tezin hazırlık safhasında emeği geçen sevgili kardeşim Emine Bilsin'e de teşekkürlerimi sunarım. Teşekkür listesi burada yazmakla bitecek gibi değil. Tezime katkıda bulunan ismini anamadığım herkese derin teşekkür hisleriyle doluyum.

Tezimin kendisini adadığı halkların özgürce gelişimini sürdürebileceği bir düzene katkıda bulunması dileğiyle...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
RESUME	viii
ABSTRACT.....	xiii
ÖZET.....	xviii
GİRİŞ	1
I. HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI	6
A. Siyasi Bir Kavram Olarak Kendi Kaderini Tayin: II. Dünya Savaşı Öncesi Dönem.....	7
1. Kavramın Kökeni ve İbtidai Uygulamaları.....	7
2. Bolşevikler ve Kendi Kaderini Tayin	10
3. Wilson ve Kendi Kaderini Tayin	12
4. I. Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	14
5. İçtihat Hukuku: Aland Adası Meselesi	17
B. Pozitif Norm Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı: II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	19
1. Uluslararası Belgelerde Kendi Kaderini Tayin	20
a. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda İlke Olarak Kendi Kaderini Tayin	20
b. Kendi Kaderini Tayinin Hak Statüsünü Kazanması	23
c. Uluslararası Belgelerde Kendi Kaderini Tayin Ve Ülkesel Bütünlük Arasındaki İlişki	30
2. Teamül Hukuku	32
a. Dış Kendi Kaderini Tayin Hakkı	34
i. Hakkın Tanındığı Yetkiler	35
ii. Uygulamada Dış Kendi Kaderini Tayin Hakkı	36
iii. Dış Kendi Kaderini Tayinde Kullanılan Yöntemler.....	38
iv. Dış Kendi Kaderini Tayine Yetkili “Halk”	40

b.	İç Kendi Kaderini Tayin Hakkı.....	42
i.	Hakkın Verdiği Yetkiler.....	44
ii.	Uygulamada İç Kendi Kaderini Tayin	47
iii.	Hakkı Kullanım Yöntemleri	49
iv.	İç Kendi Kaderini Kullanmaya Yetkili “Halk”	50
C.	1989’da İki Almanya’nın Birleşiminden Günümüze Kendi Kaderini Tayin	52
1.	Uluslararası Belgeler	53
2.	Kendi Kaderini Tayinin Yeni Test Sahaları	54
a.	İki Almanya’nın Birleşimi	54
b.	Yugoslavya’nın Dağılması	55
c.	Sovyetler Birliği’nin Dağılması	59
d.	Kosova	61
e.	Batı’da Bağımsızlık Hareketleri’nin Yükselmesi	64
i.	Quebec.....	64
ii.	İskoçya.....	67
iii.	Katalonya.....	68
	Genel Gözlemler	69
3.	Kendi Kaderini Tayine İlişkin Süregiden Sorunlar.....	71
a.	Tek Taraflı Ayrılık	71
b.	Onarıcı Ayrılık (Remedial Secession)	74
II.	KÜRT ETNİK KÖKENLİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ VATANDAŞLARININ KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI	77
A.	Kendi Kaderini Tayin Perspektifinden Kürt Tarihine Genel Bir Bakış	78
1.	Türkiye Cumhuriyeti Öncesi Dönem	78
2.	Türkiye Cumhuriyeti Sonrası Dönem	87
B.	Kendi Kaderini Tayin Hakkının Kullanımına Dair Sorunlar: Halk Kavramı, Yöntem ve Temsil Sorunu	99
1.	Kendi Kaderini Tayin Hakkına Yetkili Halk Kavramı Açısından Kürtler	100
2.	Yöntem Sorunu	103
3.	Temsil Sorunu	105
C.	Kürt Etnik Kökenli Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Kendi Kaderini Tayin Yolları	106
1.	Ayrılık Hakkı Tartışmaları.....	107
2.	İç Kendi Kaderini Tayin Hakkı.....	114
a.	Çeşitli Seviyelerde Özerklik Düzenlemeleri.....	117

b. İ Kendi Kaderini Tayin nerisi: Temel Haklara Saygı ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi.....	123
SONUÇ	132
KAYNAKÇA.....	136
EKLER.....	146
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AGE	: Adı Geçen Eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	: Avrupa Konseyi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BKZ	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMM	: Büyük Millet Meclisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DDKD	: Devrimci Doğu Kültür Derneği
DTK	: Demokratik Toplum Kongresi
ESKHS	: Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
KCK	: Koma Civken Kurdistan
KCK-TM	: Koma Civken Kurdistan-Türkiye Meclisi
KKK	: Koma Komalen Kurdistan
KPE	: Kurdish Parliament in Exile
MSHS	: Medeni ve Sivil Haklar Sözleşmesi
PDK	: Partiya aresiya Demokratik Kurdistan
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan
PYD	: Partiya Yektiya Demokrat
S	: Sayfa Numarası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNESCO	: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
UNMIK	: United Nations Mission in Kosovo
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKDP	: Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi
TİP	: Türkiye İşi Partisi
YFC	: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 2.1 Kendi Kaderini Tayin Taleplerinin Türleri.....	107
Tablo A.1 Vesayet Altındaki ve Özerk Olmayan Bölgeler (1945-1999).....	146

RESUME

Dans ce travail, on discute la situation des citoyens de la République de Turquie d'origine Kurde dans la perspective du droit à l'autodétermination des peuples étant une norme du droit international. L'autodétermination est apparue au processus de la décolonisation et est utilisée avec les termes de l'indépendance et de la fondation d'un Etat. Elle, devenant un droit universel, en dehors de sa signification d'indépendance, a également donné aux peuples une compétence de demander un statut où ils peuvent continuer leur propre développement culturel, social et économique dans les frontières de l'Etat dans lequel ils vivent. L'existence du droit à l'autodétermination des citoyens de la République de Turquie d'origine kurde, s'ils ont ce droit, ils peuvent utiliser quelle sorte de compétence et ils peuvent avoir recours à quel procédé constituent le thème principal du travail.

Le travail est divisé en deux parties principales. La première partie traite l'origine du terme de droit à l'autodétermination, les étapes par lesquelles il est passé au niveau de la portée et du contenu, les sortes d'application et les développements actuels concernant le terme. Dans la deuxième partie, on cherche une réponse à la problématique du droit à l'autodétermination des Kurdes à la lumière des informations données dans la première partie.

On a essayé d'évaluer le sujet d'un point de vue juridique en prenant en compte que le droit à l'autodétermination est une norme du droit international et sans prendre en considération qu'il soit trop politisé. Ayant le but de réunir une connaissance du terme sur sa dimension à la fois théorique et pratique à un niveau satisfaisant, les résultats obtenus ont été construits sur cette connaissance.

L'origine du terme peut aller jusqu'à la Révolution Française et à la Guerre d'Indépendance des Etats-Unis où les sociétés se sont révoltées contre les autorités des pouvoirs qui les considéraient étrangères. A la base du terme inspiré par les idées de l'idéologie des Lumières, telles que la souveraineté du peuple et le gouvernement représentatif, on défend que la gouvernance doive être responsable devant le peuple.

L'époque où l'autodétermination a influencé la politique internationale se chevauche à la Première Guerre Mondiale. A cette époque, on rencontre l'idée de l'autodétermination chez Lénine, le leader bolchévique et Wilson, le président des Etats-Unis. L'autodétermination que Lénine et les autres leaders bolchéviques défendaient est composée par 3 parties essentielles: le fait que les groupes ethniques ou nationaux souhaitant préciser leur propre futur puissent utiliser le droit à l'autodétermination ; que le peuple de la région décide lui-même à qui appartiendra la région suite aux conflits militaires des Etats souverains ; et que les peuples coloniaux aient leur indépendance.

IX

Quant à Wilson, il a formé la dimension interne du terme à travers sa pensée, qu'il a exprimée lors d'un de ses discours, telle que « à chaque peuple, la reconnaissance du droit de choisir la gouvernance sous laquelle il vit » et la dimension externe avec les 14 points qu'il a préparés afin de réaliser la paix mondiale. La différence la plus importante de la pensée de Wilson que les Bolchéviques est qu'il ait imaginé l'apparence interne du terme de l'autodétermination. Le terme, avec son apparence interne, signifie qu'un peuple puisse choisir librement sa propre gouvernance et ses propres gouverneurs dans les frontières de l'Etat présent.

Après la Première Guerre Mondiale, l'autodétermination a été utilisée dans le cadre où elle s'associe avec les intérêts des Grands Etats. A la base du principe de la nation, elle a fonctionné comme un moyen de légitimation utilisé politiquement afin de diviser les Empires ottoman et Autriche-Hongrie et de redessiner la carte de l'Europe.

La Deuxième Guerre Mondiale a été un tournant pour la transformation de l'autodétermination. Prenant place dans les documents internationaux, premièrement dans la Charte des Nations Unies, elle est devenue une norme positive du droit international avec le temps. Bien que « les territoires sous tutelle » et « les territoires non-autonomes », apparus dans la Charte des Nations Unies, soient en fait les territoires colonisés, le droit à l'autodétermination des peuples de cette région n'a pas été évoqué ouvertement.

Les deux résolutions n ° 1514 et 1541 sorties vers la fin de l'année 1960 acceptées comme l'année de l'Afrique, après que les Etats contre à la colonisation deviennent dominants à l'Assemblée Générale des Nations Unies et avec le soutien de l'Union Soviétique, ont permis que la colonisation soit terminée dans le cadre du droit à l'autodétermination.

Suite à ces deux résolutions, le droit à l'autodétermination a été régulé dans le premier article commun concernant les droits de l'Homme, des deux Pactes Internationaux Relatif aux Droits Civils et Politiques et Relatif aux Droits Economiques, Sociaux et Culturels, dans la Déclaration sur les Relations Amicales, dans l'Acte Final d'Helsinki et dans la Charte Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples. Dans la plupart des documents en question, l'autodétermination a été sauvegardée avec le principe de l'intégralité territoriale.

La pratique étatique sur l'autodétermination et le contentement cristallisé sur le fait qu'elle soit un principe juridique ont abouti qu'elle apparaisse en tant qu'une norme dans le droit coutumier. Dans ce dernier, c'est surtout l'apparence interne du droit à l'autodétermination qui est devenue importante. Le terme a ainsi eu deux apparences différentes telles que le droit à l'autodétermination interne et externe.

La pratique, modifiant les frontières internationales par le fait qu'un Etat y quitte pacifiquement, que plus d'un Etat se rassemble ou qu'un peuple s'intègre à un autre Etat fait référence au droit à l'autodétermination externe. Ce dernier a été donné aux peuples coloniaux. Dans ce cadre, les peuples des territoires non-autonomes et des territoires sous tutelle précisés dans la Charte des Nations Unies ont pu déclarer leur indépendance au processus de la décolonisation.

L'autodétermination externe, en dehors du cadre de la colonisation, a inclus les peuples qui ont subi la subjugation, la domination ou l'exploitation.

Le droit à l'autodétermination interne a donné aux peuples la compétence de choisir son statut politique sans ne subir aucune influence extérieure et a permis de continuer son propre développement social, économique et culturel dans les frontières de l'Etat présent. Au niveau du droit à l'autodétermination à la fois interne et externe, des questions comme qui est le peuple compétent à utiliser ce droit et quels sont les méthodes que ces peuples peuvent utiliser sont toujours ambiguës et imprécises.

Les résolutions de la Cour Internationale de Justice ont confirmé le statut de droit de l'autodétermination pour les peuples des territoires non-autonomes et les territoires sous tutelle. La Cour a même souligné dans sa résolution de Timor oriental que l'autodétermination est un droit de caractère *erga omnes* que le droit de l'Homme possède en général.

Bien que le droit à l'autodétermination soit devenu inerte pour les peuples coloniaux suite à la décolonisation vers les années 1990, il a pris la place centrale des nouvelles discussions provenues du changement politique en Europe de l'Est. Dans les exemples tels que la fondation de deux Etats indépendants en dénonçant la Fédération de Tchécoslovaquie et l'union des deux Allemagnes, on a expérimenté que l'utilisation du droit à l'autodétermination rend possible une sécession et une union pacifiques.

L'un des points de référence basique de la Commission Badinter réunie pour déclarer un avis consultatif sur les problèmes apparus au processus de l'effondrement de la Fédération de Yougoslavie a été le droit à l'autodétermination des peuples. La Conférence que la Communauté européenne a réunie pour discuter la crise en Yougoslavie a déclaré que le droit à l'autodétermination des peuples constituant la Yougoslavie serait reconnu à condition qu'ils promettent certains engagements.

Dans l'Union Soviétique, après que le parti communiste renforce la politique de gouvernance de parti unique et qu'il augmente la pression nationaliste, les républiques attachées à l'union ont décidé de se détacher en organisant un referendum d'indépendance. Dans ce cas aussi, le point de référence a été le droit à l'autodétermination des peuples. L'union des deux Allemagnes et le rôle qu'il a joué à la séparation de l'Union Soviétique l'ont installé au centre de la discussion si les peuples peuvent demander le droit à l'autodétermination en dehors de la décolonisation et la subjugation aussi.

Dans ce cadre, la déclaration de la sécession unilatérale du Kosovo en 2008 est spéciale. L'avis consultatif de la Cour Internationale de Justice pensant que l'indépendance du Kosovo en 2010 ne viole pas le droit international a enflammé les discussions sur le droit de la sécession unilatérale et les thèses concernant la sécession rémede (*remedial secession*) discutées depuis les années 1990. Cependant, dans le droit international positif, il n'y a ni le droit à la sécession unilatérale ni le droit à la sécession rémede étant le sujet d'une régulation ouverte.

Les mouvements d'indépendance en Occident se réfugiant au droit à l'autodétermination attirent l'attention de la société internationale sans doute

beaucoup plus. Malgré la mobilisation des Etats occidentaux pour la protection des droits des minorités et la reconnaissance du droit de l'autogestion plus vaste au peuple régional en renforçant la démocratie régionale, les tentations d'indépendance des peuples québécois, écossais et catalan proviennent de leurs souhaits nationalistes. A travers ces exemples, les termes tels que le droit à la sécession unilatérale et la sécession remède sont toujours actuels.

Les développements réalisés sur le droit à l'autodétermination dans le processus historique et les avis sur la signification actuelle du terme sont ainsi. A la lumière de ces informations, on va pouvoir faire des évaluations sur le droit à l'autodétermination des kurdes.

Les Turcs et les Kurdes se sont rassemblés sous le toit politique commun suite à la fondation du Grand Empire Seldjoukide et cette alliance a continué jusqu'au XIXe siècle où les agitations politiques et les mouvements de révolte commencent dans l'Empire ottoman. Au XIXe siècle, les révoltes apparues dans les endroits où plutôt les Kurdes vivent n'ont pas des motivations nationalistes mais proviennent des souhaits des Bey Kurdes ayant une autorité à garder leurs privilèges régionaux.

La Première Guerre Mondiale a été un tournant pour les Kurdes ainsi que les autres peuples ottomans. Le principe de Wilson protégeant les opportunités de développement autonome des peuples Ottomans non-turcs incluait les Kurdes aussi. La tentation des Etats occidentaux de fonder l'Arménie avec les articles de l'Armistice de Moudros et du Traité de Sèvres à Vilayet-i Sitte où les Kurdes représentent la majorité de la population a poussé plusieurs kurdes notables à soutenir le mouvement de résistance anatolien avec la volonté d'un futur commun avec les Turcs. Par conséquent, bien que les territoires Kurdes soient divisés entre quatre Etats, la plus grande population kurde a été parmi la République de Turquie nouvellement fondée par sa propre volonté et son propre vœu.

Après la déclaration de la République, aucun pas n'a été fait au niveau du droit de la gouvernance autonome et des autres droits et demandes que les Kurdes espéraient avoir. Les actes tels que l'abandon de la décentralisation dans la Constitution de 1924, donnant des compétences vastes aux administrations locales dans la Constitution de 1921, l'abolition du califat et l'acceptation de la loi de l'Union d'Education (Tevhid-i Tedrisat) ont affaibli la fidélité des Kurdes envers l'Etat et la non-volonté d'obéir à l'autorité étatique de la part des certains tribus Kurdes afin de garder leurs privilèges ont abouti à une série de révolte et de mouvement. Dans l'atmosphère de liberté créée par la Constitution de 1960, le mouvement politique des kurdes est né aussi. A partir des années 1980, PKK a mis le mouvement politique Kurde sous son hégémonie en réprimant les voix contraires et une lutte où la violence est utilisée comme méthode a commencé cette fois-ci.

Dans l'évaluation qui serait faite à propos du droit à l'autodétermination du peuple kurde, il faut éclaircir d'abord le terme peuple. Les documents internationaux régulant l'autodétermination manquent de la définition du terme peuple. D'après la définition fonctionnelle faite par UNESCO concernant la définition du terme peuple, les Kurdes vivant en Turquie peuvent être acceptés comme peuple.

Dans le droit international, il a été toléré que les peuples coloniaux à qui le droit à l'autodétermination externe a été donné obtiennent leur indépendance ayant recours à tous les moyens y compris la violence. Toutefois, le droit international ne

permet pas à l'utilisation de violence pour l'autodétermination en dehors de la décolonisation. La violence n'est pas permise pour l'accès à l'autodétermination interne non plus. Le peuple compétent à l'autodétermination interne doit essayer toutes les méthodes politiques et pacifiques. Il faut prévoir des mécanismes où la majorité silencieuse peut exprimer ses demandes afin de dépasser le problème de représentation rencontré à la recherche du droit à l'autodétermination du peuple Kurde.

Depuis les années 1970, concernant la discussion si les Kurdes vivant en Turquie ont le droit de la sécession en vertu du droit à l'autodétermination, les nationalistes kurdes souhaitant l'indépendance défendent l'idée que les Kurdes sont colonisés. Cependant, cette thèse est contradictoire avec les réalités historiques et factuelles donc elle a été quittée. Le droit à la sécession d'une communauté ethnique, nationale, régionale ou langagière vivant dans les frontières d'un Etat présent n'étant pas sous la colonisation ou la subjugation n'est pas régulé ouvertement dans le droit international positif. Les discussions sur l'existence du droit à la sécession unilatérale et à la sécession remède n'ont pas encore de base juridique. Néanmoins, une sécession avec compromis est toujours possible. Autrement dit, les Kurdes et les Turcs peuvent toujours se séparer en se réconciliant entre eux. Mais cela a aussi de grands risques pour les deux peuples.

Dans le cadre du droit à l'autodétermination interne, c'est les règlements de l'autonomie locale, régionale ou culturelle et de l'Etat fédéral qui sont invoqués. Les facteurs tels que l'intégration de la population kurde-turque et la géographie vaste des régions dans lesquelles les Kurdes vivent rendent insignifiants les règlements de l'autonomie ménageant les frontières ethniques ou de l'Etat fédéral. Le choix de l'autonomie culturelle prévoyant un ordre symétrique peut être évalué comme une solution raisonnable. Un model où l'administration locale s'est renforcée avec plus de compétences peut être discuté au niveau du besoin d'une réforme sur l'administration locale en Turquie et on peut réaliser cette réforme en gardant la structure de l'Etat unitaire. Dans un tel model, on peut s'appuyer sur des principes de l'administration centrale pour le système administratif et de l'administration démocratique locale, emprunter le principe de déconcentration dans l'administration publique divisée en unités graduelles, garantir l'autonomie économique des unités de l'administration locale.

Le model de solution proposé dans ce travail pour la réalisation du droit à l'autodétermination interne des Kurdes a deux dimensions : la reconnaissance des droits fondamentaux et le renforcement des administrations locales. La première dimension de cette proposition est constituée par la reconnaissance des droits politiques, sociaux, culturels et économiques aux kurdes sous la direction du principe d'intérêt et de respect égaux. Et la deuxième dimension exige la pratique d'une réforme administrative locale qui renforcerait la démocratie locale pour que les kurdes puissent continuer librement leur développement culturel, social et économique. Certaines compétences de l'administration centrale pourraient être transférées aux administrations locales présentes dans le cadre du « principe de déconcentration ». Il est convenable que le transfert de compétence soit fait en s'appuyant sur les unités administratives présentes sans tracer des frontières ethniques. C'est ainsi que la Turquie pourrait avoir un model administratif local convenable à ses propres conditions.

ABSTRACT

The situation of citizens of Turkish Republic with Kurdish origin is denoted in perspective the right to self-determination of peoples, an international legal norm, in this paper. The notion of self-determination first appeared in decentralization period and is addressed with the notions of the independency and state creation. Rather than independency, self-determination that becomes a worldwide right gives peoples to claim a status that they can live their own cultures and maintain their social and economic developments in the territory of state in which they live. The existence of the right to self-determination of citizens of Turkish Republic with Kurdish origin, what kinds of authorities they can use if they have this right and which methods they can apply to are the main topics of this study.

This study has been divided into two parts. First part investigates the origin of self-determination, its phases regarding its scope and content, the ways of application and contemporary developments about this concept. Second part investigates the question of the right to self-determination of Kurds in light of the information in the first phase.

The subject matter, regardless of how it is politicized, is evaluated from a legal perspective, considering the right to self-determination an international legal norm. It is aimed to research satisfactory knowledge on both theoretical and empirical studies and comes to conclusion in view of this research.

The history of this concept dates back to French Revolution and American Independence War which were carried out by peoples against the power authorities that the former feel themselves out of the latter. The allegation of the concept, inspired by the popular sovereignty and representative government of the enlightenment ideology, is that the authority must be in responsibility of the community.

The time when the self determination dominates international diplomacy began with the 1st World War. Self determination can be witnessed in the opinions of Bolshevik leader Lenin and American President Wilson. Self determination proposed by Lenin and other Bolshevik Leaders composes of 3 main elements: the manipulation of self-determination by the ethnic or national groups wishing to determine their own future; determination of an owner of a region under the conflict of sovereign states' army by the community of that region themselves; and gaining of the independence of colonial peoples.

In his speech, Wilson formalized the internal dimension of the concept in consideration of granting every people the right to choose the authority under they live, the external dimension in consideration of the 14 points he proposed for establishing the world peace. The distinguished difference of Wilson's idea from that

of the Bolsheviks' is that; the former designs the internal dimension of self-determination. The internal part of the concept means the choosing of a people of its governance and administers in the territory of the state independently.

Self-determination is used in advantage of dominant states in post World War 1. It functioned as a legalizing tool in diplomacy for dividing the Ottoman and Austria-Hungary Empires under the principle of nationality and for redrawing the European map.

2nd World War is a cornerstone in self-determination. It became a positive norm in international law by appearing in international documents, especially in the Charter of United Nations. Although the "trust territories" and "non-self-governing territories" stated in the Charter are colonial lands, the right to self determination of peoples in these regions is not mentioned explicitly.

By gaining power of the anti-colonial states in the United Nations General Assembly and support of the Soviet Union, resolutions 1514 and 1541 enacted at the end of 1960, which is accepted as African Year, gave way to end the colonialism within the scope of self-determination.

Following these two resolutions, the right to self-determination is arranged by the first common article of the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights which are known as Twin Covenants, Friendly Relations Declaration, Helsinki Final Act and African Charter on Human and Peoples' Rights.

The state practice and the clear conviction about it being a principle of law cause self-determination to become a norm in customary law. Particularly, the internal dimension of self-determination gains importance in customary law. By this way, the concept obtained two different features as internal and external self-determination.

The applications as the division of a state peacefully, union of several states or union of a people with another state, which cause the changing of international borders, reference to the right of external self-determination. The right of external self-determination is entitled to colonial peoples. Peoples of non-self-governing territories and trust territories determined in the UN Charter could declare their independence in the decolonization process. External self-determination includes peoples which are exposed to foreign subjugation, domination or exploitation, rather than colonialism concept.

Internal self-determination enables peoples to choose its political status without any external influence and to maintain its social, economic and cultural development within the borders of current states. The questions of who is the people authorized to use the right and what kind of methods can they use are still vague and unclear.

Advisory opinions and decisions of the International Court of Justice have confirmed the right of self-determination for peoples of the non-self-governing territory and trust territory. Moreover, they asserted it to be *erga omnes*, a characteristic of human rights.

Although the right to self-determination remained passive regarding the colonial peoples in late 1990's by decolonization, it takes part in new debates resulting from the changes in Eastern Europe.

The application of self-determination in peaceful division and union is exercised both in the foundation of two different states by the termination of Czechoslovakia Federation and by the union of two Germany.

One of the main reference points denoted by Badinter Commission, assembled to submit a recommendation regarding the problems witnessed in the disintegration process of the Yugoslavian Federation, was the right to self-determination of peoples. The European Community Conference assembled to solve the crisis in Yugoslavia declared that the peoples forming Yugoslavia could use the right to self-determination if they ensure some commitments.

Members of the Soviet Union decided to disintegrate via referendum as a result of the single-party policy and nationalistic pressure of the communist party. The reference point was self-determination again. Union of Germany, disintegration of Yugoslavia and Soviet Union raised the question of whether peoples have the right to self-determination for the clearance of colonialism and except for the foreign occupation circumstance.

Declaration of unilateral secession of Kosovo in 2008 has a special feature in this context. The advisory opinion of the International Court of Justice in 2010 regarding that the independency of Kosovo did not violate international law sparked the debate of unilateral secession and thesis of remedial secession disputed since 1990. However, there are no clear norms about the unilateral secession and remedial secession in positive international law.

Independency actions in the West depending on self-determination admittedly attract the attention of international community more. Despite the campaigns on the protection of minority rights of Western Countries and recognition of the right to self-government by strengthening regional democracy, independency attempts of Quebec, Scotland and Catalonia people arise from nationalist wills. The rights of unilateral secession and negotiated secession keep their popularity associated with these examples.

The historical developments of self-determination and current meaning of the concept are mentioned above. The right of self-determination of Kurdish people can now be evaluated in light of these ideas.

Turkish and Kurdish people gathered under the same political umbrella right after the foundation of Great Seljuk Empire and this cooccurrence lasted until political instability and rebellion inside the Ottoman Empire in 19th century. The rebellions in 19th century in the Kurdish region occurred due to the personal desires of Kurd masters to continue their privileges rather than national impetus.

1st World War is a cornerstone in the destiny of Kurds and the Ottoman people as well. The principle of Wilson protecting the rights of non-Turkish people of Ottoman Empire also comprised the Kurds. The attempt of Western Countries to establish an Armenian country in Vilayet-I Sitte, inhabitants of which is mostly

Kurdish, with the judgment of Montrose Armistice Agreement and Sevres Treaty caused most of the notable Kurds to support Anatolian Resistance Movement with the willingness of common future. So, although the Kurdistan lands were divided among 4 countries, the largest land became a part of Turkish Republic with its own will and desire.

Nothing was done about the right to self-government and other rights and demands of Kurdish people after the proclamation of the Turkish Republic. The abandonment of decentralist notion of 1921 Constitution which gave much power to local authorities in 1924 Constitution, abolition of the caliphate and acceptance of the law on unification of education decreased the commitment of Kurds to the state and caused a series of rebellions. Kurdish independence fire was lit in the atmosphere of 1960 Constitution. Since 1980, PKK took the Kurdish political act under hegemony by silencing contradictory voices and the fighting method begun.

The concept of people must be defined for the evaluations regarding the right to self-determination of Kurdish people. International documents defining self-determination is devoid of the definition of people. Kurds living in Turkey can be accepted as people according to the definition made by UNESCO.

Colonial peoples are permitted to apply every kind of methods including violence in international law to gain their independence. However, international law does not permit to use force for self-determination except the clearance of colonialism. There is no violence in internal self-determination also. The people that has the internal the right to self-determination must use up every kind of political and friendly methods. The mechanisms revealing the demands of the silent majority should be anticipated in order to solve the representation problem faced in the self-determination of Kurdish people.

The thesis that Kurdish people are colony has been defended by Kurdish nationalists since 1970 regarding the dispute that whether Kurdish people living in Turkey has the right of secession in accordance with the self-determination. However, this thesis was forced to be abandoned due to its controversy with factual and historical realities. The right to secession of an ethnic, national, religious and linguistic group which is non-colonial and not under occupation is not regulated explicitly in positive international law. Hence, although the dispute on the existence of this right continues, it is far from a conclusion. In addition, negotiated secession method is always probable. In other words, Kurds and Turks can always separate their way by negotiation. But, this method also keeps big risks.

Local, regional, cultural autonomy or federal state regulations are alleged regarding the possession of the right to internal self-determination. The factors as the integration of Kurdish-Turkish population and geographical dispersion of areas where Kurdish people live make ethnic autonomy or federal state regulations meaningless. The option of cultural autonomy, suggesting a symmetric solution, may be reasonable.

The solution method proposed in this study regarding the implementation of internal self-determination of Kurdish people has two dimensions; granting of inherent rights and strengthening of decentralized administration. The first dimension of this proposal is granting of political, civil, social, cultural and economic rights to

Kurdish people under the guidance of the principle of equal concern and respect. Second dimension requires the application of decentralized administration reform that will strengthen the local democracy in order to make Kurdish people maintain their cultural, social and economic developments. Some authorities of central government should be transferred to decentralized administrative in the scope of decentralization. Decentralization must be put into practice without ethnic borders and with the current administrative units.

ÖZET

Bu çalışmada, bir uluslararası hukuk normu olan halkların kendi kaderini tayin hakkı perspektifinden Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının durumu tartışılmaktadır. Kendi kaderini tayin sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde adını duyurmuş, bağımsızlık ve devlet kurma kavramlarıyla birlikte anılır olmuştur. Evrensel bir hak niteliğine erişen kendi kaderini tayin, bağımsızlık anlamının dışında halklara yaşadıkları devlet sınırları içinde kendi kültürel, sosyal ve ekonomik gelişimlerini sürdürebilecekleri bir statü talebinde bulunma yetkisi tanımıştır. Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi kaderini tayin hakkının varlığı, şayet bu hakkı haiz iseler ne tür yetkileri kullanabilecekleri ve hangi yöntemle müracaat edebilecekleri çalışmanın ana temasını teşkil etmektedir.

Çalışma iki ana bölüme taksim edilmiştir. İlk bölüm kendi kaderini tayin kavramının kökenini, kapsam ve içerik bakımından geçirdiği evreleri, uygulama türlerini ve kavramla ilgili güncel gelişmeleri incelemektedir. İlk bölümde aktarılan bilgiler ışığında ikinci bölümde Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı sorunsalına cevap aranmaktadır.

Konu aşırı derecede politize oluşuna bakılmadan, kendi kaderini tayin hakkının bir uluslararası hukuk normu olduğu hesaba katılarak hukuki bir nazarla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kavramın hem teori hem de uygulama boyutuna dair tatmin edici ölçüde malumat derlenmesi hedeflenerek, elde edilen sonuçlar bu malumatın üzerine bina edilmiştir.

Kavramın kökeni toplumların kendilerine yabancı kabul ettiği iktidarların otoritelerine karşı ayaklandığı Fransız Devrimi ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na dek izlenebilir. Aydınlanma ideolojisinin halk egemenliği ve temsili hükümet düşüncelerinden esinlenen kavramın özünde yönetimin halka karşı sorumlu olması gerektiği savunulur.

Kendi kaderini tayinin uluslararası siyaseti etkisi altına aldığı devir I. Dünya Savaşı'na tekabül eder. Bu devirde Bolşevik lider Lenin ve Amerikan Başkanı Wilson'un düşüncelerinde kendi kaderini tayine rastlanır. Lenin ve diğer Bolşevik liderlerin savunduğu kendi kaderini tayin üç temel parçadan oluşur: kendi geleceğini belirlemek isteyen etnik veya milli grupların kendi kaderini tayini kullanabilmesi; egemen devletlerin askeri çatışmaları sonucu bir bölgenin hangisine ait olacağına bölge halkının kendisinin karar vermesi; ve sömürge halklarının bağımsızlıklarını kazanmalarındır.

Wilson ise, bir konuşmasında dile getirdiği 'her halka yaşadığı yönetimi seçme hakkı tanınması' düşüncesi üzerinden kavramın iç boyutunu, dünya barışını gerçekleştirmek üzere hazırladığı on dört noktası ile de kavramın dış boyutunu

şekillendirmiştir. Wilson düşüncesinin Bolşeviklerden en önemli farkı, kendi kaderini tayin kavramının iç görünümünü tasarlamasıdır. İç görünümüyle kavram mevcut devlet sınırları içinde, bir halkın yönetimini ve yöneticilerini serbestçe seçebilmesi anlamına gelir.

Kendi kaderini tayin I. Dünya Savaşı sonrası dönemde, büyük devletlerin çıkarlarıyla bağdaştığı ölçüde kullanılmıştır. Millet ilkesi temelinde Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının parçalanması ve Avrupa haritasının yeniden çizilmesinde siyaseten kullanılan meşrulaştırıcı bir araç işlevi görmüştür.

II. Dünya Savaşı kendi kaderini tayinin dönüşümünde bir milat olmuştur. Başta BM Antlaşması olmak üzere uluslararası belgelerde yer alarak zamanla uluslararası hukukun pozitif bir normu olarak haline gelmiştir. BM Antlaşması'nda yer verilen "vesayet altındaki bölgeler" ve "özerk olmayan bölgeler" esasında sömürge toprakları olmasına rağmen, bu bölge halklarının kendi kaderini tayin hakkına açıktan değinilmemiştir.

BM Genel Kurulu'nda sömürge karşıtı devletlerin baskın hale gelmesi ve Sovyetler Birliği'nin desteğiyle, Afrika yılı kabul edilen 1960'ın sonlarına doğru çıkan 1514 ve 1541 sayılı iki karar sömürgecilğin kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde sonlandırılmasının önünü açmıştır.

Bu iki kararı takiben kendi kaderini tayin hakkı, İkiz Sözleşmeler diye bilinen insan haklarına dair Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ortak ilk maddesinde, Dostane İlişkiler Bildirgesi'nde, Helsinki Nihai Senedi'nde ve Afrika İnsan ve Halklar Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenmiştir. Söz konusu belgelerin birçoğunda kendi kaderini tayin ülkesel bütünlük ilkesiyle kayıt altına alınmıştır.

Kendi kaderini tayine ilişkin devlet pratiği ve hukuki bir ilke olduğuna dair billurlaşan kanaat teamül hukukunda norm olarak doğmasını netice vermiştir. Teamül hukukunda kendi kaderini tayin hakkının bilhassa iç görünümü önem kazanmıştır. Kavram böylece iç ve dış kendi kaderini tayin hakkı olmak üzere iki farklı görünüme sahip olmuştur.

Bir devletin barışçıl bir şekilde ayrılması, birden fazla devletin birleşmesi veya bir halkın başka bir devletle bütünleşmesi yollarıyla uluslararası sınırları değiştiren uygulama dış kendi kaderini tayin hakkına referans yapmaktadır. Dış kendi kaderini tayin hakkı sömürge halklarına tanınmıştır. Bu kapsamda BM Antlaşması'nda belirlenen özerk olmayan bölge ve vesayet altındaki bölge halkları sömürgecilğin tasfiyesi sürecinde bağımsızlıklarını ilan edebilmişlerdir. Dış kendi kaderini tayin sömürgecilik bağlamı dışında yabancı işgal, tahakküm veya sömürsüne maruz kalan halkları kapsamına almıştır.

İç kendi kaderini tayin hakkı halklara siyasi statüsünü hiçbir dış etkene maruz kalmadan seçme yetkisini ve mevcut devlet sınırları içinde kendi sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimini sürdürebilmesini tanımıştır. Gerek iç gerekse de dış kendi kaderini tayin hakkı bakımından, hakkı kullanmaya yetkili halkın kim olduğu ve bu halkların hangi yöntemleri kullanabileceği soruları belli ölçüde hala muğlak ve belirsizdir.

Uluslararası Adalet Divanı'nın kararları kendi kaderini tayinin özerk olmayan ve vesayet altındaki bölge halkları için hak statüsünü teyit etmiştir. Divan daha da ileri giderek Doğu Timor kararında kendi kaderini tayinin genelde insan haklarının haiz olduğu *erga omnes* karakterde bir hak olduğunu vurgulamıştır.

Kendi kaderini tayin hakkı, 1990'lara doğru sömürgeciliğin tasfiyesiyle birlikte sömürge halkları açısından atıl kalmışsa da, Doğu Avrupa'daki siyasi değişimin yol açtığı yeni tartışmaların merkezinde yer almıştır.

Çekoslavya Federasyonu'nun feshedilerek iki bağımsız devletin kurulması ve iki Almanya'nın birleşimi örneklerinde, kendi kaderini tayin hakkının kullanımının barışçıl yollarla ayrılma ve birleşmeyi mümkün kıldığı tecrübe edilmiştir.

Yugoslavya Federasyonu'nun dağılma sürecinde ortaya çıkan sorunlarla ilgili tavsiye görüş belirtmek üzere toplanan Badinter Komisyonu'nun temel referans noktalarından biri halkların kendi kaderini tayin hakkı olmuştur. Avrupa Topluluğu'nun Yugoslavya'daki krizi görüşmek üzere topladığı Konferans, Yugoslavya'yı oluşturan halkların bazı taahhütleri söz vermesi koşuluyla kendi kaderini tayin halklarının tanınacağını ilan etmiştir.

Sovyetler Birliği'nde komünist partinin tek parti politikası yönetimi ve milliyetçi baskıyı arttırması sonucu birliğe bağlı cumhuriyetler bağımsızlık referandumu düzenleyerek ayrılığa karar vermişlerdir. Burada da referans noktası halkların kendi kaderini tayin hakkı olmuştur. İki Almanya'nın birleşmesi, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında üstlendiği rol sömürgeciliğin tasfiyesi ve yabancı işgali dışında da halkların dış kendi kaderini tayin hakkı talebinde bulunup bulunamayacağı tartışmasının odağına yerleşmiştir.

Bu bağlamda Kosova'nın 2008'de tek taraflı ayrılık ilanı özel bir konuma sahiptir. Uluslararası Adalet Divanı'nın 2010 yılında Kosova'nın bağımsızlığının uluslararası hukuku ihlal etmediği yönündeki istisari görüşü, tek taraflı ayrılık hakkı ve doktrinde 1990'lardan bu yana tartışılan onarıcı ayrılık (*remedial secession*) tezleri hakkındaki tartışmaları alevlendirmiştir. Ancak pozitif uluslararası hukukta açık bir düzenlemeye konu olmuş ne tek taraflı ayrılık hakkı ne de onarıcı ayrılık hakkı söz konusu değildir.

Kendi kaderini tayin hakkına sığınan Batı'daki bağımsızlık hareketleri, hiç kuşkusuz uluslararası toplumun dikkatini daha çok celbetmektedir. Batılı devletlerin azınlık haklarını koruma, yerel demokrasiyi güçlendirerek yerel halka daha geniş özyönetim hakkı tanıma seferberliğine rağmen, Quebec, İskoçya ve Katalonya halklarının bağımsızlık teşebbüsleri milliyetçi arzulardan kaynaklanmaktadır. Bu örnekler üzerinden tek taraflı ayrılık hakkı ve anlaşmalı ayrılık kavramları güncelliğini korumaktadır.

Kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili olarak tarihi süreç içinde gerçekleşen gelişmeler ve kavramın bugünkü anlamına dair görüşler bu çerçevededir. Bu bilgiler ışığında Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili değerlendirmeler yapılabilecektir.

Türkler ve Kürtler Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu müteakip ortak siyasi çatı altında toplanmış ve bu birliktelik Osmanlı'da siyasi çalkantıların ve isyan hareketlerinin görüldüğü 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. 19. yüzyılda Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlerde vuku bulan ayaklanmalar milliyetçi saiklerden değil nüfuz sahibi Kürt beylerin yerel imtiyazlarını sürdürmek isteğinden çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı diğer Osmanlı halkları gibi Kürtlerin de kaderinde bir dönüm noktası olmuştur. Wilson'un Türk olmayan Osmanlı halklarının özerk gelişim fırsatlarını koruyan ilkesi Kürtleri de kapsamına almaktaydı. Kürtlerin nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiği Vilayet-i Sitte'de batılı devletlerin Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması hükümleri ile bağımsız Ermenistan kurma teşebbüsü, Kürt ileri gelenlerinin ekserisini Türklerle ortak bir gelecek arzusuyla Anadolu direniş hareketini desteklemeye itmiştir. Sonuç olarak Kürdistan toprakları dört devlet arasında bölünmüş olsa da, en büyük Kürt nüfusu kendi istek ve arzusuyla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin parçası olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Kürtlerin tanınması beklenen özyönetim hakkı ve diğer temel hak ve talepleri konusunda hiçbir şey yapılmamıştır. 1921 Anayasası'nın yerel yönetimlere geniş yetki veren adem-i merkeziyetçi anlayışının 1924 Anayasası'nda benimsenmemesi, halifeliğin ilgası ve Tevhid-i Tedrisat kanunun kabulü gibi icraatlar Kürtlerin devlete olan bağlılığını zayıflatmış ve bazı Kürt aşiretlerinin imtiyazlarını korumak için devlet otoritesine uymak istememesi bir dizi isyan ve ayaklanmalara sebep olmuştur. 1960 Anayasası'nın estirdiği özgürlük atmosferinde Kürt siyasi hareketi de filizlenmiştir. 1980'lerden itibaren ise PKK aykırı sesleri susturarak Kürt siyasi hareketini hegemonyası altına almış, bu defa yöntem olarak şiddetin kullanıldığı bir mücadele biçimi başlamıştır.

Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili yapılacak değerlendirmede ön sorun olarak halk kavramı açıklığa kavuşturulmalıdır. Kendi kaderini tayini düzenleyen uluslararası belgeler halk kavramının tanımından yoksundur. UNESCO'nun halk kavramıyla ilgili yaptığı işlevsel tanıma göre Türkiye'de yaşayan Kürtler halk kabul edilebilecektir.

Uluslararası hukukta dış kendi kaderini tayin hakkı tanınan sömürge halklarına şiddet de dahil her türlü araca başvurarak bağımsızlıklarını elde etmelerine göz yumulmuştur. Bununla birlikte sömürgeciliğin tasfiyesi dışında kendi kaderini tayin için kuvvet kullanmaya uluslararası hukuk cevaz vermemektedir. İç kendi kaderini tayine ulaşmada da şiddete yer yoktur. İç kendi kaderini tayine yetkili halk yöntem olarak siyasi ve barışçıl yolları sonuna kadar tüketmelidir. Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkı arayışında karşılaşılan temsil sorununu aşmak için sessiz çoğunluğun taleplerinin ortaya çıkarılabileceği mekanizmalar öngörülmelidir.

Türkiye'de yaşayan Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı gereğince ayrılık hakkı olup olmadığı tartışmasıyla ilgili olarak bağımsızlık taraftarı Kürt milliyetçileri tarafından 1970'lerden itibaren Kürtlerin sömürge olduğu tezi savunulmuştur. Oysa bu tez tarihi ve olgusal gerçeklerle tezat içindedir, dolayısıyla bu tez terkedilmiştir. Sömürge veya işgal altında olmayan, mevcut bir devletin sınırları içinde yaşayan etnik, milli, dini veya dilsel bir topluluğun ayrılık hakkı ise pozitif uluslararası hukukta açıkça düzenlenmemiştir. Tek taraflı ayrılık ve onarıcı ayrılık hakkının varlığına dair tartışmalar henüz hukuki bir temelden yoksundur. Bununla birlikte anlaşmalı ayrılık yolu her zaman açıktır. Yani Kürtler ve Türkler aralarında uzlaşarak

her zaman yollarını ayırabilirler. Fakat bu yol da her iki halk için büyük riskler taşımaktadır.

İç kendi kaderini tayin hakkını sağlama kapsamında yerel, bölgesel veya kültürel özerklik ile federal devlet düzenlemeleri ileri sürülmektedir. Kürt-Türk nüfusunun bütünleşmesi ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerin coğrafi dağınıklığı gibi etkenler etnik sınırları gözetken özerklik veya federal devlet düzenlemelerini anlamsız kılmaktadır. Simetrik bir düzen öngören kültürel özerklik seçeneği makul bir çözüm önerisi olarak değerlendirilebilecektir. Yerel yönetimlerin güçlendirilerek daha geniş yetkilere sahip olduğu bir model Türkiye'nin yerel yönetim reformu ihtiyacı bakımından tartışılabilir ve üniter devlet yapısı korunarak bu reform gerçekleştirilebilir. Böyle bir modelde idari sistemde merkezden yönetim ve yerinden demokratik yönetim ilkeleri esas alınabilir, kademeli birimlere ayrılan kamu idaresinde yetki genişliği ilkesi benimsenebilir, yerel yönetim birimlerinin mali özerkliği garantiye alınabilir.

Kürtlerin iç kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesinde bu çalışmanın önerdiği çözüm modeli iki boyutludur: temel hakların tanınması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi. Bu önerinin ilk boyutunu Kürtlere siyasi, sivil, sosyal, kültürel ve ekonomik haklarının eşit ilgi ve saygı ilkesi rehberliğinde tanınması oluşturur. İkinci boyut ise Kürtlerin kültürel, sosyal ve ekonomik gelişimlerini serbestçe sürdürebilmeleri için yerel demokrasiyi güçlendirecek yerel yönetim reformunun tatbik edilmesini gerektirir. Merkezi yönetimin birtakım yetkileri 'yetki genişliği ilkesi' çerçevesinde mevcut yerel yönetimlere devredilebilecektir. Yetki devrinin etnik sınırlar çizmeden, mevcut yönetim birimleri esas alınarak yapılması uygundur. Türkiye bu sayede kendi şartlarına uygun bir yerel yönetim modeline kavuşabilecektir.

GİRİŞ

Kendi kaderini tayin¹ kavramı, 19. ve 20. yüzyıl boyunca uluslararası toplum üzerinde muaazzam bir tesir icra etmiş, hem Avrupa’da hem de dünyada birçok devletin birleşmesi ve dağılmasında itici bir güç olmuştur.² Kendi kaderini tayin birbirine tezat, çelişkili iki ayrı gücü temsil eden, yani yapıcı ve yıkıcı yönüyle tecelli eden bir kavram olagelmıştır.³ Bu bakımdan kendi kaderini tayin kavramı, başlangıç ve geçişleri kontrol eden iki yüzlü Roma Tanrı’sı Janus’la simgeleştirilmiştir: bir yandan radikal, ilerlemeci ve cezbedici; diğer yandan tahrip edici ve tehditkar bir tabiata ve bu ikililiğin sebep olduğu derin bir müphemliliğe ve çok anlamlılığa sahiptir.⁴ Tabiatındaki ikilik, kendi kaderini tayinin iç ve dış boyutunda da açığa çıkmaktadır.⁵

Kavramsallaşma evresini sürdürdüğü 19. yüzyılda kendi kaderini tayin, iki ayrı geleneği ürün vermiştir. Almanya ve İtalya’da filizlenen milliyetçilik mefkuresiyle ilintili ilk formu, millet ve devlet sınırlarının örtüşmesi ideali olarak algılanmıştır. Buradaki milliyetçiliğin dini, etnik, dilsel homojenliğe referans yaptığı anlaşılmaktadır. Kendi kaderini tayinin öteki formu, cumhuriyetçilik mefkuresiyle bağlantılı olarak, temsili özyönetim fikriyle özdeşleşmiştir. İkinci formun özünde, kendi kendini idare tekniği sayesinde bireysel özgürlüklerin artırılması asıl

---

¹ Türk Doktrininde bazı yazarlar tarafından kendi kaderini tayin kavramı yerine “self-determinasyon” deyiimi de kullanılmaktadır. Terimin İngilizcesi “self-determination”, Fransızcası ise “auto-détermination”dur. Türkçede kullanılan “self-determinasyon” tuhaf şekilde kavramın İngilizce karşılığının Fransızca telaffuzundan meydana gelmiştir. Bu çalışma boyunca kavramın self-determinasyon yerine, kullanımı daha uygun ve doğru bulunan kendi kaderini tayin ile ifade edilmesi tercih edilmiştir.

² Thomas D. Musgrave, **Self-Determination and National Minorities** (Oxford: Oxford University Press, 1997), s. 1.

³ Wolfgang Danspeckgruber, “Self-Determination and Regionalization in Contemporary Europe”, **The Self-Determination of Peoples: Community, Nation, and State in an Interdependent World**, Der. Wolfgang Danspeckgruber (Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002), s. 165.

⁴ Antonio Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal** (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 5.

⁵ A. Emre Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları** (İstanbul: Derin Yayınları, 2011), s. 186.

maksattır. Kendi kaderini tayinin bu iki formu mevcut egemen devletler düzenine farklı şekillerde meydan okumuştur.⁶

I. Dünya Savaşı Sonrası millet ilkesini tesis etmeyi hedefleyen İtilaf Devletleri mevcut imparatorlukları tasfiye etmek için, henüz siyasi bir ilke olan kendi kaderini tayine başvurmuş ve bu ilke doğrultusunda Avrupa haritasını yeniden çizmişlerdir. Sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde, kendi kaderini tayin uluslararası belgelerde yer alan bir hak statüsüne sahip olmuş, sömürge halklarına bağımsız bir devlet kurma veya başka bir devletle birleşme hakkı tanıyarak uluslararası sınırların değişimine yol açmıştır.

19. yüzyıldaki kendi kaderini tayinin iki ayrı formu sömürgeciliğin tasfiyesinin yaklaşması üzerine, iç ve dış ayrımıyla bir daha uluslararası toplumun gündemine girmiştir. İç kendi kaderini tayin mevcut devlet sınırları dahilinde siyasi ve demokratik düzenlemelere referans yaparken, dış kendi kaderini tayin uluslararası sınırların değişimini gerektirmiştir.⁷ Wilson'un savunduğu özyönetim ilkesiyle ilintili olarak uluslararası sınırlara dokunmayan ve bağımsız bir devlet içindeki çeşitli gruplara ait olan iç kendi kaderini tayin uluslararası hukukçular tarafından ileri sürülmüştür. Kendi kaderini tayin hakkı uluslararası hukukta yeniden düşünülürken, Batılı devletlerin etkisi altında iç kendi kaderini tayin hakkı baskın şekilde yükselen bir trend haline gelmiştir.⁸ İnsan Haklarına dair Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri'nin (İkiz Sözleşmeler) ortak ilk maddesinde tüm halkların kendi kaderini tayin hakkının varlığının tescili, bağımsız devlet içindeki toplulukların en azından iç boyutuyla haktan yaralanmasını destekler niteliktedir. Düzenlemeye göre tüm halklar siyasi statüsüne özgürce karar verebilmeli ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini serbestçe sürdürebilmelidir.⁹ Kendi kaderini tayinin iç görünümü, özü itibarıyla devlet içindeki gruplara

⁶ Matthew Craven, "Statehood, Self-Determination, and Recognition", **International Law**, Der. Malcolm D Evans, (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 226.

⁷ Matthew Saul, "Normative Status of Self-Determination in International Law", **Human Rights Law Review**, 11:4(2011), s. 614.

⁸ Kalana Senaratne, "Internal Self-Determination in International Law: A Critical Third-World Perspective", **Asian Journal of International Law**, 3 (2013), s. 306.

⁹ Türkçe resmi metin için bkz. T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-390/1796, 25/04/2003. Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladığı sözleşmenin uygun bulunduğu kanunu 18 Haziran 2003 yılında Resmi Gazete'de yayımlamıştır.

International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966.

uygulanabilen demokratik yönetim hakkı olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Demokratik söylem kendi kaderini tayinin asıl cazibesini oluşturmaktadır.¹¹ Dış görünümünün istikrarsızlık ve düzensizliği kışkırtma eğilimiyle yıkıcı etkisi bunda etkili olmuştur.

Bugün uluslararası hukukta kendi kaderini tayinin en az iki ayrı anlamı üzerinde hemfikir olunmuştur. İkiz Sözleşmeler’de düzenlendiği şekilde, bireysel nitelikteki insan haklarının korunmasında hukuki temel olan tartışmasız hak statüsü bir problematik oluşturmamaktadır. Fakat, halkların bağımsız bir devlet kurmasını veya en azından kendi kolektif kaderleri üzerinde etkili kontrol kullanmasını gerektiren geniş yelpazedeki talepleri, kendi kaderini tayini yakın zamanda problematik haline gelmiştir.¹² Kendi kaderini tayine ilişkin problematiklerin başında halk kavramındaki belirsizlikler gelmektedir. Hem dış kendi kaderini tayin hakkından hem de iç kendi kaderini tayinden yararlanmaya ehil olan “halk” kimdir, ne şekilde belirlenebilir? Kendi kaderini tayin hakkı kapsamında bir halka tanınan yetkiler nelerdir, bu halk ne tür taleplerde bulunabilir? Hangi yöntemlerle kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirebilirler? Tüm bu sorular sömürgeciliğin tasfiyesi bağlamı dışında mutlak bir izaha kavuşamamışlardır. Binaenaleyh, bu çalışma kapsamında kendi kaderini tayin hakkının hukuki analizi yapılırken, bu sorular aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Kendi kaderini tayin hakkı açısından sağlıklı bir analizi bekleyen konulardan biri Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının durumudur. Türkiye’de Kürt kökenli vatandaşların kendi kaderini tayin hakkından bahsetmek birbirine zıt, telifi mümkün olmayan ve kendi kaderini tayini sadece dış görünümüyle ele alan iki aykırı görüşün ileri sürülmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bir yandan kendi kaderini tayin hakkını ayrılık hakkıyla bir tutan zihinler kategorik olarak Kürtlerin böyle bir haktan faydalanma imkanının bulunmadığını iddia ederken, diğer yandan yine kendi kaderini tayin hakkını dış görünümüyle ele alan başka bir kesim hakkı Kürtlerin bağımsızlığını meşrulaştırmak için kullanmaktadır. Oysa kendi kaderini tayin hiçbir

¹⁰ Senaratne, “Internal Self-Determination in International Law: A Critical Third-World Perspective”, s. 307.

¹¹ Jan Klabbers, “The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law”, 28 **Human Rights Quarterly** 186, 2006, s. 187.

¹² Richard Falk, “Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience”, **The Self-Determination of Peoples: Community, Nation, and State in an Interdependent World**, Der. Wolfgang Danspeckgruber, (Colorado:Lyne Rienner Publishers, 2002), s. 32.

devirde sadece bağımsız bir devlet kurmak kurmak anlamına gelmemiştir.¹³ İki kesimin de zihninde kendi kaderini tayin hakkı hakkında teşevvüş hakimdir ve savundukları görüşler hukuki olmaktan ziyade duygusal ve tepkiseldir. Uluslararası hukukun temel kavramlarından kendi kaderini tayin hakkı, Kürt etnik kökenli vatandaşlar bakımından her türlü sübjektif yargıdan sıyrılmış hukuki bir incelemeye şiddetle ihtiyaç duymaktadır.

Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları kendi kaderini tayine yetkili halk kavramı açısından bir halk kabul edilebilir mi? Şayet halk kabul edilebilirlerse, ne tür bir kendi kaderini tayinden faydalanabilirler? Düşünüldüğü gibi Kürtlerin ayrılık hakları mevcut mudur, yoksa Türkiye sınırları içinde kendi ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini sürdürebilecekleri bir düzenleme mi talep edebilirler? Federasyondan bölgesel özerkliğe kadar bir dizi özerklik düzenlemelerinden birine hakkı var mıdır? Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirmede başvurabilecekleri yöntemler nelerdir? Tüm bu sorular Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkının varlığının ve sınırlarının araştırılmasında cevaplanmayı beklemektedir. Bu çalışma temelde bu sorulara yoğunlaşarak Kürtlerin kendi kaderini tayin problematiğine cevap aramaktadır.

Kendi kaderini tayinin öncelikli olarak hukuki bir kavram olduğunu hesaba katarak çalışma metodolojisinde hukuki bir perspektif yakalanmaya çalışılmıştır. Siyasi değerlendirmelerden uzak kalmak için azami dikkat edilse de, konunun aşırı politize oluşu yer yer hukuki sınırların dışına çıkılmasına neden olmuş olabilir. Kosova istişari görüşünde Uluslararası Adalet Divanı'nın belirttiği gibi, bir sorunun siyasi görünümünün bulunması hukuki unsurlarıyla ilgili bir değerlendirme yapmayı imkansız kılmaz.¹⁴ Kendi kaderini tayin hakkı hem teori hem de uygulama boyutuyla elden geldiğince aydınlatılmaya çalışılmış ve bu bilgiler ışığında Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı incelenmiştir.

Çalışma iki ana bölüme ayrılmış ve ilk bölümü kendi kaderini tayin kavramına yoğunlaşmıştır. Şüphesiz bir hayli geniş olan kendi kaderini tayin konusunu burada

¹³ Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, s. 186.

¹⁴ Kosova İstişari Görüşü; Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010, ¶ 14.

tüm boyutlarıyla ele almak mümkün değildir. Ancak ilk bölümde güdülen amaç, Kürt etnik kökenli vatandaşlarla ilgili değerlendirmeleri anlamlandırabilmek için kavramın genel itibariyle ne olduğu hakkında bir fikir verebilmektir. Ana özellikleri hesaba katılarak üç ayrı dönemde açıklanan kendi kaderini tayinin ilk dönemi ortaya çıktığı ve siyasi bir ilke olarak uygulandığı II. Dünya Savaşı'na kadar olan zamanı kapsamakta; ikinci dönem pozitif norm olarak uluslararası hukuka giriş yaptığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemden 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadarki zamanı içermekte; üçüncü dönem ise, Berlin Duvarı'nın yıkılışından günümüze kadar geçen süreyi ele almaktadır.

İkinci bölüm Kürt etnik kökenli vatandaşların kendi kaderini tayin hakkına dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. İlk alt başlık Kürt tarihine kendi kaderini tayin perspektifinden göz atmakta; ikinci alt başlık Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını kullanımında cevap verilmesi gereken halk kavramı, temsil ve yöntem sorunlarına değinmekte; son alt başlık ise Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını kullanma yollarını analiz etmektedir.

I. HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Halkların kendi kaderini tayini sabit, genel-geçer bir tanımı olmayan¹⁵, sürekli evrime uğramış bir kavramdır. Yaşayan, canlı bir enstrüman olan kendi kaderini tayin, ilk ortaya çıktığında felsefi, teorik bir kavram iken, milliyetçilik akımıyla beraber uluslararası siyasi sınırları değiştirmeye başladığı 19. yüzyıldan itibaren siyasi karakter kazanmıştır. Uluslararası hukukta pozitif içerik kazanma süreci, II. Dünya Savaşı sonrası bulacaktır. Bugün de hala uygulama alanının genişlemesinden dolayı kapsamı tartışılmaya devam etmektedir. Halkların kendi kaderini tayin ilkesinin gelişiminin herşeyden önce tarihi bir süreç olduğunu¹⁶ göz önünde tutarak, ilkeyi üç safhaya ayırarak incelemek isabetli olacaktır.¹⁷

İlk safha, kavramın doğal hukuk öğretisi, Fransız ve Amerikan Devrimi'nde yatan kökenlerini, sonra Bolşeviklerin sosyalist felsefe çerçevesinde kavramı yorumlamasını ve Wilson'ın dış politika pratiğinde uluslararası siyaseti kendi kaderini tayin etrafında şekillendirme arzusunu teşmil eder. Zamansal olarak kavramın ortaya çıktığı 18. yüzyıldan II. Dünya Savaşı öncesine kadar geçen dönemi kapsamına alan bu safhada, kendi kaderini tayin siyasi düzeydedir, hiçbir hukuki niteliği bulunmaz. Ancak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda (BM) bir ilke olarak zikredildiği 1945 sonrası, kendi kaderini tayin uluslararası hukukta hukuki statüye bürünme vetiresine girer. Bu ikinci safhada tanım ve kapsamdaki noksanlar, yasal statüye rağmen, kendi kaderini tayin kavramına ilişkin tartışmaları sonlandırmaz, ancak genelde sömürge toplulukları, yabancı işgal, tahakküm ve sömürüsüne maruz kalan halklarla sınırlandırılan hakkın kullanımına dair genel bir çerçeve çizilmiştir.

---

¹⁵ Kavramın evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı olmamasının ötesinde, birbiriyle çatışan tanımlara ulaşılmıştır. Kavramı tanımlama çabası yerine, işlevini tarihi süreç içinde izlemek ve zaman içinde hangi merhalelere uğradığını anlamak maksada daha uygun olacaktır. Bkz. Gebre Hiwet Tesfagiorgis, "Self-Determination: Its Evolution And Practice By The United Nations And Its Application To the Case Of Eritrea", 6 **Wisconsin International Law Journal**, 75, 1987, s. 76-78.

¹⁶ James Crawford, "The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future", **Peoples' Rights**, Der. Philip Alston, 2001, Collected Courses of the Academy of European Law, s. 10.

¹⁷ Hurst Hannum, "Rethinking Self-determination", 34 **Virginia Journal of International Law**, 1, 1993-1994, s. 67.

1989’da Berlin duvarının yıkılmasıyla iki Almanya’nın birleşmesi, 1991’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılması ve Eski Yugoslavya’yı oluşturan milletlerin bağımsızlıklarını ilanları¹⁸ kendi kaderini tayin tartışmalarını bir kez daha alevlendirerek günümüzde devlet içindeki alt grupların tek taraflı kararlar bağımsızlık referandumu gerçekleştirme teşebbüslerine kadar getirir.¹⁹ Bu ise kavramın gelişiminde üçüncü safhayı oluşturur.

Bu üç safhada içeriği, kapsamı, uygulamaları çeşitlilik gösteren kendi kaderini tayini daha iyi anlayabilmek için, her devri teori ve uygulama boyutuyla kendi içinde analiz etmek gerekir. Kendi kaderini tayin hakkını kimin kullanma yetkisini haiz olduğu ve sahip olunan yetkilerin ne şekilde kullanılabildiği her bir bölüm altında yeri geldikçe tartışılacaktır. Zira hakkın uygulamasında en çok karşılaşılan sorunlar “halk” kavramı ve kullanım yöntemidir. Uluslararası teamül ve içtihat hukukunda konu ile ilgili temel noktalar kendi kaderini tayinin hukuki statüsü, kapsamı, içeriği ve kullanım yöntemi bağlamında aktarılacaktır.

A. Siyasi Bir Kavram Olarak Kendi Kaderini Tayin: II. Dünya Savaşı Öncesi Dönem

1. Kavramın Kökeni ve İbtidai Uygulamaları

Toplumların kendileri üzerinde güç kullanan yabancı kabul ettikleri otoritelere artık rıza göstermediği Fransız Devrimi ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı yılları, kavramın ortaya çıkışı ve tarihi gelişimine dair önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Rasyonalist doğal hukuk teorisinden esinlenen iki devrim de iktidarın kralın ilahi haklarına dayandığı inancını reddeder²⁰, yönetimin artık halka karşı sorumlu olması gerektiğini savunur.²¹ Prensibin esasını oluşturan, işte tam olarak bu yönetimin tanrıya değil halka hesap verme zorunluluğudur. Kavram, önemli ölçüde Aydınlanma

¹⁸ Danspeckgruber, “Self-Determination and Regionalization in Contemporary Europe”, s.165.

¹⁹ Quebec’in 1995 yılında federal hükümete danışmadan tek taraflı aldığı referandum kararıyla bağımsız devlet olmayı halkına sormasıyla başlayan trend, Kırım meclisinin Mart 2014’te Rusya’ya katılmak için aldığı referandum kararıyla sürmüştür. İspanya’nın Katalonya bölgesinin benzer bir teşebbüsü Anayasa Mahkemesi tarafından engellenmiştir.

²⁰ David Raic, **Statehood and the Law of Self-Determination** (The Hague: Kluwer International Law, 2002), s. 173. Amerika’nın ikinci başkanı Thomas Jefferson şöyle ifade etmiştir: “Yeryüzündeki herkes öz yönetim (self-government) hakkına sahiptir. Bu hakkı doğanın elinden kendi varlıklarıyla alırlar.” Yani özyönetim, doğal hukukun insana bahsettiği doğuştan gelen haklardan biridir.

²¹ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 11.

ideolojisinin halk egemenliğı ve temsili hükümet düşüncelerinden beslenmiştir.²² Halkın genel iradesinin belirlediğı ve toplum sözleşmesiyle kurulan ortak gücün temel gayesi üyelerinin canını ve malını korumak ve herkesin doğal durumda sahip olduğu özgürlüğünü muhafaza etmek olmalıdır.²³ Toplum sözleşmesinin taraflarını oluşturan bireylerin devletin meşruiyetini oluşturan sözleşmeye verdikleri rıza kendi kaderini tayinin temel parçası olduğu söylenebilir.

Fransa'da devrim sonrası, 1793 tarihinde Concordet'nin Millet Meclisi'ne sunduğı taslak Fransa Anayasası'nın 2. maddesinde resmi olarak yer alan kendi kaderini tayin ilkesi, zamanındaki somut olaylarda yanlış veya sui-kastla uygulanmıştır. Maalesef, metin sömürgeci yayılmacılığa hizmet etmiş, başka egemenlere ait toprakların alınmasında meşrulaştırıcı işlem görmüştür. Daha açık şekilde, plebisitlerin sonuçları bölge halkının Fransa'ya katılım isteğini açıkladığı sürece geçerli sayılmış, aksi halde itiraz edilmiştir. Alsas 1790'da, Avignon 1791'de,²⁴ Belçika ve Palatina 1793'te Fransa'ya katılırken kendi kaderini tayin ilkesi ileri sürülmüş, bu çerçevede mezkur bölgelerde plebisit yapılmıştır. Fransa bölge halklarının arzusuna uygun şekilde kendisine katıldığını iddia etmesine rağmen, plebisitler sadece şeklen gerçekleştirilmiş ve Fransa lehine olduğu sürece geçerli olmuştur.²⁵ İlke siyasi ve ayrımcı bir role bürünerek istismar edilmiştir. Napolyon devrinde rafa kaldırılan plebisit uygulaması, 1860 sonrası geri dönüşünde yine halkın iradesinin tespitinden ziyade savaş sonucu toprak kazanımının meşrulaştırılmasına yaramıştır.²⁶

Kendi kaderini tayin prensibine paralel, Aydınlanma Çağı kabul edilen 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa felsefi ve siyasi düşüncesinde gelişen bir başka akım milliyetçiliktir. Devlet kavramını genişleten ve yayan akım, her milletin kendi devletini kurması gerektiğı fikrini filizlendirmiş, mümkün olduğunca etnik olarak homojen devletlerin kurulması düşüncesini ortaya atmıştır.²⁷ 19. yüzyılda ulus-

²² Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 2.

²³ Jean- Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), s. 13.

²⁴ O zamanlar kendi kaderini tayin (self-determination; auto-détérmination) terimi kullanılmamış olsa da, kullanılan kavram özünde kendi kaderini tayini kastediyordu. Bkz. Theodore S. Woolsey, "Self-Determination", **The American Journal of International Law**, Vol. 13, No. 2 (Apr., 1919), s. 302

²⁵ Cassese, **Self-Determination of peoples: a legal reappraisal**, s. 11-12.

²⁶ Füsün Arsava, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiğı Problemler", **Journal of Yaşar University**, Cilt 8, Özel Sayı, s. 391.

²⁷ Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 176.

devletler büyük bir ivmeyle kendi kaderini tayin ve milliyetçilik prensipleri üzerinde yükselmiştir. Romantik ve klasik olmak üzere iki ayrı milliyetçilik düşüncesi yeni kurulan veya birliğini sağlayan devletlerin harcı olmuştur. Fertleri arasında ortak bir dil, tarih ve kültürün varlığı esasına dayanan romantik milliyetçilik Almanya gibi milli birliğini yeni kuran ve nispeten daha homojen nüfusa sahip devletlerin ideolojisi olurken, Fransa gibi çok kültürlü ve çok dilli devletler toprak bütünlüğünü korumak için ülkesel birliğe dayanan klasik milliyetçilik ideolojisini benimsemiştir.²⁸

Gerçekte çok nadiren var olmasına rağmen, ulus devlet modeli, millet ve devletin sınırlarının tam bir uyumunu varsaymaktadır. Millet ve devlet sınırları uyuşmadığı, çeşitli etnik kökenlerin ulus-devlet sınırları içinde kaldığı hallerde, çoğunluk ve azınlık gruplar arasında kargaşa kaçınılmaz olagelmıştır.²⁹ Ulus-devletlerin kurulması birçok etnik kökeni bir arada yaşatmaya çabalayan klasik imparatorluk modelinin altını oymuştur. Milliyetçilik ve sınırlı uygulanan kendi kaderini tayin Avrupa içinde neşet eden çok uluslu Avusturya-Macaristan, Osmanlı gibi imparatorlukların başına giyotin gibi inmiş, bu imparatorluklar yerlerini kendi bünyelerinde neşet eden yeni ulus-devletlere bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımının tesiri altında isyan hareketleri ve ayrılımlar 19. yüzyılda yükselişe geçmiştir. Yüzyılın hemen başında Sırlar payitahta karşı ayaklanmış ancak özerklik ve bazı haklar elde ederek geri püskürtülmüşlerdir.³⁰ 1829 yılında yapılan Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması Osmanlı'nın dağılışının kilometre taşlarından birini oluşturmuştur. Daha sonra, 1878 Berlin Antlaşması Sırbistan, Romanya ve Karadağ'a bağımsızlık verilmesiyle sonuçlanmıştır. 20. Yüzyılın başındaki iç karışıklıklar ve I. Dünya Savaşı sonrası yapılan barış antlaşmaları Osmanlı Devleti'ni dağılışa sürüklemiş, bünyesindeki çeşitli etnik unsurlar yeni devlet kurmuşlardır. Ancak burada vurgulanması gereken nokta o dönemde Osmanlı Devleti'nin ekseriyetle batıdaki toprakları üzerinde yaşayan halkların devlet kurma hakkını kullanabildikleridir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki topraklara gelince, bunların bir kısmı sömürgeci güçler arasında paylaşılmış, bir kısmı ise I. Dünya Savaşı sonrası

²⁸ Peter Radan, **The Break-up of Yugoslavia in International Law**, (London: Routledge, 2002), s. 16-17.

²⁹ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 10.

³⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı** (Timaş: İstanbul, 2009), s. 92.

kurulan manda sistemine uygun olarak kendilerini yönetme iktidarını kazanana kadar vekâleten büyük devletlere tevdi edilmişlerdir.

Kendi kaderini tayinin siyasi anlamda güçlendiği ve yoğun şekilde dünya haritasını değiştirdiği devir, Bolşevik/Rus Komünist Partisi lideri Vladimir İlyiç Ulyanov, bilinen adıyla Lenin'in fikirleri ve 1913-1921 yılları arasında Amerikan Başkanı olan Woodrow Wilson'un dış politika retoriğiyle başlar. I. Dünya Savaşı ve sonrasına denk gelen bu dönemde Avrupa'nın şekillendirilmesinde kavram merkezi rol üstlenir.

2. Bolşevikler ve Kendi Kaderini Tayin

Uluslararası topluma kendi kaderini tayin hakkının halkların kurtuluşu için genel bir ilke kabul edilmesinde ısrar eden ilk kişilerden biri Lenin'dir.³¹ Millet teriminin tanımını yapmak yerine Stalin'in 1913'te yazdığı "ulusal sorun" adlı kitapçıktaki millet formülüne dayanan Lenin, Rusya proletaryasına iki başlı bir ödev yüklemiştir: başta büyük Rus milliyetçiliği olmak üzere her türlü milliyetçiliğe karşı savaşmak ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkını ve ayrılık hakkını tanımak.³² Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi programının 9. maddesinde yer alan ulusların kendi kaderini tayini, yabancı ulusal bütünlerden ayrılma ve bağımsız bir ulus devlet kurma anlamına gelmektedir.³³

Şüphesiz ilk bakışta Lenin'in milliyetçilik ve kendi kaderini tayin hakkı görüşleri birbiriyle çelişiyor görünebilir. Bir yanda milliyetçiliğe savaş açmış, her türünü yok etmeyi vazife bilmiş, diğer yandan da milletlerin kendi kaderini tayin hakkıyla parçası oldukları devletlerden ayrılmasının savunucusu olmuştur. Sosyalist görüşle uyumlu olarak, halkların eşitsizliğini ortadan kaldırmanın yolu öncelikle tüm azınlıklara kendi kaderini tayin hakkını tanımaktır. Lenin'e göre, zaten azınlıklara kendi kaderini tayin hakkı verilirse, onlar kendi özgür iradeleriyle sosyalist Rusya'ya katılmayı tercih edeceklerdir.³⁴ Dolayısıyla, sosyalist birliğin tesisinde bir ara hedef olarak her halkın bağımsızlığına taraf olmak şarttır. Sosyalist sisteme geçişte bir

³¹ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 14-15

³² V. I. Lenin, **Collected Works**, Vol. 20, (Moscow: Progress Publishers, Digital Reprint 2011), s. 453-454.

³³ V. I. Lenin, **Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı** (Eriş Yayınları, 2004), s. 47.

³⁴ Radan, **The Break-up of Yugoslavia in International Law**, s. 25.

aşama olan Burjuva Demokratik Devrimi, ulusal hareketlerle gelişmektedir. Ulusların kendi kaderini tayin hakkını yadsımak, başta gerici Rus milliyetçiliği olmak üzere her türlü milliyetçiliğe karşı savaşın reddedilmesidir.³⁵

Bolşevikler Rusya'nın kontrolünü ele geçirebilmek için hem baskıya uğrayan halk olarak adlandırdıkları azınlıkların desteğine ihtiyaç duymuş hem de bu devletlerin milliyetçi arzularını bastırmak zorunda kalmış,³⁶ bir taktik gereği eski Rus imparatorluğunda 13 yeni devletin kurulmasına müsaade etmiş ve onları tanıyan ilk devlet olmuştur. Sonrasında Lenin'in teorisinin yanlışlığını/eksikliğini tecrübe eden Bolşevikler yeni bir politika geliştirmiştir.³⁷ Kendi kaderini tayin hakkını ayrılmak yoluyla gerçekleştirmek asıl hedef değildir. Bir yandan ayrılığın, parçalanmışlığın ve küçük devlet olmanın zararlarını, diğer yandan da büyük devletin tartışmasız avantajlarını hesaba katarak, bu defa Lenin bağımsız devlet kurmak yerine halklara federasyonun avantajlarından yararlanmayı salık vermiştir.³⁸ Lenin kendi kaderini tayin hakkını tanımaya kalkarken tam olarak kestiremediği bir sonuçla karşılaşmış, bu yüzden teorisini bir daha gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

Genel olarak bakılacak olursa, Lenin ve diğer Sovyet liderlerin tasarladıkları kendi kaderini tayinin üç temel parçası vardır. İlk parçası, kendi geleceğini belirlemek isteyen etnik veya milli grupların kendi kaderini tayini ileri sürebilmesidir. İkinci parçasını, egemen devletlerarasındaki askeri çatışma sonrası bir bölgenin hangisine ait olacağının bölge halkının iradesine uygun tayin edilmesi oluşturur. Üçüncü olarak ise, kendi kaderini tayin tüm sömürgelerin kurtuluşunu hedefleyen sömürge karşıtı bir söylemdir.³⁹ Sovyet kendi kaderini tayinin tüm çelişki ve çatlaklarına rağmen, Sovyetler Birliği'nin sömürge karşıtı çabaları sayesinde kendi kaderini tayin ilkesi II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer almış ve sömürge halklarının bağımsızlığını ilan etmelerinin önünü açmıştır. Sonraki yıllarda ise, uluslararası hukukun genel bir ilkesine dönüşmüştür.⁴⁰

³⁵ Lenin, **Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı**, s. 13.

³⁶ Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 184-185.

³⁷ Radan, **The Break-up of Yugoslavia in International Law**, s. 26.

³⁸ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 17.

³⁹ A. g. e., s. 16.

⁴⁰ A. g. e., s. 19.

3. Wilson ve Kendi Kaderini Tayin

Kendi kaderini tayin kavramı Wilson'ın ismiyle adeta özdeşleşmiştir. Lenin kendi kaderini tayini sosyalist ideolojisinin tamamlayıcısı olarak uluslararası düzeyde seslendirirken, Wilson ise ilk savunucularından biri olarak kavramın iç boyutunu şekillendirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle toplanan Paris Barış Konferansı öncesi meşhur on dört noktasını ilan ettiği 8 Ocak 1918 tarihli konuşmadan da önce Wilson düşüncesinde kendi kaderini tayin yer edinmişti. Wilson Mayıs 1916 tarihli konuşmasında her milletin kendi yönetimini seçme hakkını vurgulamıştır:

“ Biz şu temel düşüncelere inanıyoruz: ilk olarak, her halk yaşadığı yönetimi (sovereignty) seçme hakkına sahiptir. ... ikincisi, dünyadaki küçük devletler de büyük devletlerin umduğu ve ısrar ettiği ülkesel bütünlüklerine ve egemenliklerine saygıdan yararlanma haklarına sahiptir. Üçüncü olarak, dünya, kökeni halkların ve milletlerin haklarına saygı duyulmaması ve bunlara saldırılmasında yatan barışın bozulmasından berî olma hakkına sahip olmalıdır.”⁴¹

Konuşmada Wilson'ın her halka yaşadığı yönetimi seçme hakkını tanınması, kendi yöneticilerini ve yönetim şeklini serbestçe seçebilmesi, yani halkların iç kendi kaderini tayini şeklinde yorumlanmıştır.⁴² Aksi halde, her halkın yaşadığı yönetimi uluslararası sınırları değiştirebilecek şekilde serbestçe değiştirmesini öngören Wilson'cı kendi kaderini tayin, devrinin çok ilerisinde bir yerde olacaktı. Hatta hala günümüzde Wilson'ın tasarlamış olabileceği gibi, kendi kaderini tayin her halka serbestçe altında yaşadığı yönetime karar verebilme ve uluslararası sınırları değiştirme imkanı sağlamamış, çeşitli kısıtlamalar koymuştur. Burada, Lenin düşüncesinde yer almayan kendi kaderini tayinin dördüncü formu kurulmuş, bir nevi kendi kaderini tayin iç boyutuyla kurgulanmıştır.⁴³ Halkın kendi seçtiği temsilciler tarafından yönetildiği demokratik sistemler kurmak tüm dünya halklarının hakkıdır ve bu anlamda Wilson anlayışı Cobban'ın ifadesiyle Amerika'nın klasik liberal demokrasi idealinin doğal uzantısıdır.⁴⁴

⁴¹ Woodrow Wilson, "Address delivered at the First Annual Assemblage of the League to Enforce Peace: "American Principles"," May 27, 1916. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=65391> (Yazarın Tercümesi).

⁴² Raic, *Statehood and the Law of Self-Determination*, s.178.

⁴³ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 19.

⁴⁴ Alfred Cobban, *The Nation State and National Self-Determination* (London: Fontana, 1969), s. 32; Aktaran Raic, *Statehood and the Law of Self-determination*, s.178.

I. Dünya Savaşı sonrası toplanan Paris Barış Konferansı hazırlıkları sırasında Wilson, bu defa dış boyutuyla kendi kaderini tayini uygulama sahası elde etmiştir. Bir uzman ekip tarafından kendisine sağlanan stratejik, tarihi ve ekonomik bilgileri değerlendirerek⁴⁵ dünya barışını güvenceye alacağını varsaydığı program çerçevesinde meşhur on dört noktasını beyan etmiştir. Konuşmada açıktan kendi kaderini tayin ilkesini anmamış, daha çok Avrupa’da inşa edilecek yeni düzene dair temel bazı ilkeler öne sürmüştür.⁴⁶ Wilson’ın her halkın kendi demokratik düzenini kurması, büyük-küçük her devletin eşit haklara sahip olması ve birbirinin egemenliğine saygı duyması ideali, o zamanki sömürgeci devletler tarafından kolay hazmedilebilir değildi. Bu yüzden, muzaffer devletler kendi kaderini tayin ilkesinin mutlak olarak uygulanmasına gönülsüz kaldılar. Diğer taraftan, yenilen Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluğunun topraklarında milliyetçi isteklerin tetiklediği yeni egemen devletler belirecektir. Avrupa haritasının muzaffer devletler tarafından imparatorlukları tasfiye ederek yeniden çizilmesini meşrulaştıran bir araç olarak⁴⁷ kendi kaderinin tayinin keşfedilmesi uzun sürmemiştir. Dünya Savaşı sonrası barış antlaşmalarını görüşürken kendilerine rehber ilke araştıran muzaffer devlet idarecileri Avrupa’ya has kalmak şartıyla sınırların saptanmasında kendi kaderini tayine sığınmışlardır.

Wilson’cı kendi kaderini tayinin temel başka bir formunu sömürge karşıtlığı oluşturmaktadır. Onun bu idealini çeşitli konuşmalarında izlemek mümkündür. Paris Barış görüşmeleri esnasında, on dört noktasına ek olarak belirlediği dört prensibin birinde, kendi sözleriyle “halkların artık sanki sadece köle veya satrançtaki piyonlar gibi bir devletten ötekine değiş tokuş edilmeyeceğini” beyan etmiştir. On dört noktanın beşincisinde, sömürge halklarının taleplerinin açık görüşle, serbest ve tarafsızca ele alınması ve bu taleplerin egemenliğe ilişkin sorunların çözümünde

⁴⁵ D. Heater, **National Self-Determination, Woodrow Wilson and His Legacy** (New York: St Martin’s Press, 1994), s. 38,56; Aktaran Peter Radan, **The Break-up of Yugoslavia in International Law**, s. 27.

⁴⁶ Wilson’ın 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 13. noktası özel olarak Avrupa’daki çeşitli ülkelerin savaş sonrasındaki durumunu düzenlemektedir. 12. nokta bizzat Osmanlı devletinde yaşayan halkların geleceğine ilişkindir:

“Osmanlı Devleti’nin Türk yoğunluklu bölgelerinin güvenli egemenliği temin edilmeli, fakat şimdiki Türk hakimiyetinde bulunan ulusların kuşkusuz yaşam güvenliği ve mutlak özerk gelişim fırsatı temin edilmeli ve Boğazlar uluslararası garanti altında tüm ulusların gemilerine ve ticaretine serbest geçişle daima açık olmalıdır.”

Bkz. Woodrow Wilson, "Address to a Joint Session of Congress on the Conditions of Peace," January 8, 1918. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=65405>.

⁴⁷ Hannum, “Rethinking Self-Determination”, s. 3.

devletin egemenlik haklarıyla eşit değerlendirilmesi gerektiğini söyleyerek tarafını belli etmiştir. Oysa Wilson'ın sömürge karşıtı görüşü devrine göre fazla radikaldir. Henüz o olgunluğa erişmemiş büyük sömürgeci devletleri bu tezlerine ikna etmesi mümkün görünmemektedir. Sekreteri Lansing bile kendi kaderini tayinin geniş kapsamını dinamitle yüklü olduğu şeklinde tasvir etmiştir. Wilson'ın görüşlerinin sömürge sisteminin dağılmasını hedeflemediği, sömürge halklarına belli bir özerklik yoluyla kendilerini yönetme fırsatı verilmesi olarak anlaşılması gerektiğinde ısrarcı olmuştur. Reel politiğin gereğini sezen Wilson, Lansing'in de etkisiyle görüşlerinden geri adım atmıştır.⁴⁸

Wilson hayallerini kalıcı dünya barışının tesis edilmesine, halklar arasında yeni çatışmaların çıkmasını engellemeye adanmıştır. Kalıcı barışın altını oyan bir unsur olarak gördüğü sömürgeciliğin ise Milletler Cemiyeti rehberliğinde yeni bir dünya düzeniyle zamanla yok olacağına bir şekilde naifçe inanmıştır.⁴⁹ Ancak devrin şartlarını eksik değerlendirerek elde edilen bu fazla iyimser kanaatin törpülenmesi uzun sürmeyecektir.⁵⁰

4. I. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Paris Barış Konferansı'nda muzaffer devletler tarafından yapılan barış antlaşmalarının temeline kendi kaderini tayin ilkesinin gerçekleştirilmesi yerleştirilir. Aslına bakılırsa, İtilaf devletleri savaş çabalarının ana maksadının millet prensibi ve halkların kendi kaderlerini tayin etme haklarını yerine getirmek ve imparatorluk terimini tarihe gömmek olduğu iddiasındadırlar.⁵¹ Bununla beraber, kendi kaderini tayin Wilson'ın tahayyül ettiği gibi evrensel olarak uygulanmaz, sadece Avrupa

⁴⁸ Falk, "Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience", s. 40

⁴⁹ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 23

⁵⁰ Wilson'un Milletler Cemiyeti Sözleşmesi taslak metni madde 3 şöyledir: "Akit devletler siyasi bağımsızlığı ve ülke bütünlüğünü garanti ederler. Bununla beraber, mevcut ırksal ve siyasi ilişkilerdeki değişikliklerin kendi kaderini tayin ilkesi uyarınca zorunlu kılacağı ve ayrıca ilgili halkın açık çıkarı ve refahı lehinde olduğu Delegelerin dörtte üçü tarafından tespit edilen toprak düzenlemeleri mevzu bahis halklar tarafından da kabul edilmeleri şartıyla hayata geçirilebilir. Bu tarz toprak düzenlemeleri adalete uygun olarak maddi tazminat da içerebilir. Akit Devletler, dünya barışının siyasi yetkiye veya sınırlara dair her tür sorudan daha önemli olduğunu bilakaydı şart kabul ederler."

⁵¹ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 24

kıtasında, hatta yenilen Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları topraklarının milliyetçi isteklerle dağıtılmasında meşrulaştırıcı bir araç işlevi görür.⁵²

Almanya ve İtalya gibi mağlup devletlerin prensibin tek taraflı uygulanmasına itirazlarına rağmen, İtilaf devletlerinin kendi ülkelerinde veya denizaşırı sömürgelerinde yaşayan halklara kendi kaderlerini tayin edebilme fırsatı bahşedilmez. I. Dünya Savaşı sonrası geliştirilen kendi kaderini tayinin ikinci sınırlaması, Büyük Devletlerin ekonomik, jeopolitik ve stratejik çıkarlarıyla bağdaştığı ölçüde uygulanmasıdır.⁵³ Yenilen devletlerle yapılan barış antlaşmalarında siyasi harita yeniden çizilirken kendi kaderini tayin, muzaffer devletlerin çıkarlarına uygun düştüğü yerde esas alınmıştır. Yeni devletlerin kurulmasında ve mevcut devletlerin topraklarının bölünmesinde yerel ihtiyaç ve talepler göz ardı edildiği gibi, millet prensibine tam anlamıyla da riayet edilmediğinden azınlık sorunları belirmiştir. Barış antlaşmaları ise azınlıkların durumuna ilişkin çok kısıtlı düzenleme içermiştir.⁵⁴ Kısacası Barış antlaşmalarının ana teması üç başlıkta özetlenebilir: İtilaf devletlerini hoşnut etmek, yenik düşen düşmana sertlik göstermek ve Avrupa’da yeni güç dengesi kurmak.⁵⁵

Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya ve Romanya gibi İtilaf Devletleri’ne sadık topluluklara kendi kaderini tayin ilkesiyle meşrulaştırılarak kendi devletlerini kurma izni verilmiştir.⁵⁶ Yeni kendi kaderini tayin problemlerine gebe heterojen nüfuslu topraklarda, muzaffer devletlerin politik ve stratejik hedefleri doğrultusunda yapay sınırlar üzerine yeni devletler inşa edilmiştir. Bazı bölgelerde bulunan çözüm yolu nüfus mübadelesidir, ancak büyük güçlükler barındıran bu çözüm de sınırlı uygulanmıştır. Egemenliğe karar verilmesinde çeşitli sorunlarla karşılaşılın, büyük devletlerce stratejik ehemmiyeti yüksek olmayan küçük alana sahip bölgelerde

⁵² Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 190.

⁵³ Hurst Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination** (Philedelphia: University of Pennsylvania Press, Revised Edition, 1996), s. 28.

⁵⁴ Lozan Barış Antlaşması Türk ve Yunan nüfusunun karşılıklı olarak mübadelesini şart koşmuştur. Benzer bir değişim de Yunanistan ve Bulgaristan arasında öngörüldü. Aslına bakılırsa, Eski Avusturya-Macaristan ve Almanya topraklarında çok daha yüksek rakamlara ulaşan nüfus mübadelesi yapılmıştır.

⁵⁵ Balkan ülkelerinin yerel özellikleri hesaba katılmadan, Büyük devletlerin keyfi sınır çizimleri, bölgeyi ilerde büyük sosyal ve siyasal çatışmaların doğumuna götürmüştür. Nitekim II. Dünya Savaşı’nın tohumları bu bölgede uygulanan I. Dünya Savaşı sonrası yürütülen politikalarla atılmıştır. Kendi kaderini tayin de keyfi uygulamalara sahne olmuştur. Philip Marshall Brown, “Self-Determination in Central Europe”, **The American Journal of International Law**, Vol. 14, No. 1/2 (Ocak -Nisan, 1920), s. 237.

⁵⁶ Radan, **The Break-up of Yugoslavia an International Law**, s. 27.

referandum mekanizması devreye sokulmuştur. Referandum yapılacak bölgeler tamamen muzaffer devletlerin inisiyatifinde keyfi olarak kararlaştırılmıştır.⁵⁷

Osmanlı Devleti hem Avrupa’da hem de Orta Doğu’da topraklara sahip olan bir imparatorluk olduğundan iki farklı muameleye tabi tutulacaktır. Orta Doğu halkları için kendi kaderini tayin gündeme dahi alınmaz. Milletler Cemiyeti Misakı’nın 22. maddesi ile kurulan Manda sistemi, kendilerini yönetebileceği olgunluğa erişinceye kadar Orta Doğu halklarını bir çeşit vekil görevi gören (mandater) Batılı devletler arasında paylaştırır.⁵⁸ Anadolu’nun parçalanması ve yeni devletlerin ortaya çıkması planı ise kurtuluş mücadelesi ve Lozan Barışı ile büyük ölçüde akim kalmıştır. Orta Doğu halkları, Avrupa’ya münhasır kılınan kendi kaderini tayinden mahrum bırakılmak suretiyle, sömürge halklarına uygulanan prosedüre tabi olmuştur. Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Hatay, Musul-Kerkük⁵⁹ ve Kıbrıs topraklarının geleceği için kendi kaderini tayin ilkesi Lozan’daki Türk delegasyonu tarafından ısrarla savunulmuş; ancak İngiltere’nin politik, stratejik

⁵⁷ Hannum, “Rethinking Self-determination”, s. 5.

“Plebisit yapılan bölgelerden biri Almanya ile Danimarka arasında 19. Yüzyılın ikinci yarısından beri tartışmalı olan Kuzey Schleswig’tir; üç plebisit Polonya-Almanya sınırındadır (ikisi Danzig civarındadır, biri 6000 mil kare alanı kapsayan, üçüncüsü, Yukarı Silezya’da yaklaşık iki milyon etnik Alman, Slav ve Polonyalıyı içeren bölge); bir plebisit Klagenfurt havzasındadır; bir plebisit Avusturya ve Macaristan arasında tartışmalı Sopron’un küçük bölgesindedir; ve 1935’teki diğer plebisit Saar’ı on beş yıllık Fransız idaresinden sonra Almanya’ya iade etmiştir.” Gerçekleştirilen plebisitlerle ilgili bu bilgi Hannum tarafından Sarah Wambaugh’nun plebisitler üzerine yazdığı klasik kitabından alınmıştır. Bkz. Sarah Wambaugh, *Plebiscites Since the World War 3-14* (1933).

⁵⁸ Manda sisteminin mahiyetini, Milletler Cemiyeti Misakı’nın 22. Maddesinin ilk 4 fıkrası kısa ve öz şekilde şöyle tanıtmaktadır:

1. Son savaş dolayısıyla, daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğinden çıkan ve modern dünyanın güç şartlarında kendi ayakları üzerinde duramayan halkların yaşadığı sömürge ve ülkelere, bu gibi halkların refah ve gelişmesinin medeniyet için kutsal bir emanet teşkil ettiği prensibi uygulanacaktır ve bu emaneti yerine getirme garantileri işbu Misak’a dercedilecektir.
2. Bu prensibi uygulamanın en iyi yolu, bu halkların vesayetinin; kaynakları, tecrübeleri veya coğrafi durumları sebebiyle bu sorumluluğu en iyi şekilde üstlenebilecek ve bu sorumluluğu kabul etmeye istekli olan, ileri ülkelere bırakılması ve bu vesayetin söz konusu devletlerce Cemiyet adına Mandater olarak yerine getirilmesidir.
3. Mandanın niteliği, halkın gelişme düzeyine, ülkenin coğrafi durumuna, ekonomik şartlarına ve diğer benzeri durumlara göre farklı olmak zorundadır.
4. Daha önce Türk İmparatorluğu’na bağlı olan bazı topluluklar, tek başlarına ayakları üstünde duracakları bir tarihe kadar bir Mandaterin yapacağı idari tavsiye ve yardıma tabi olmak kaydıyla bağımsız milletler olarak varlıklarının geçici olarak tanınabileceği bir gelişme düzeyine erişmişlerdir. Bu toplulukların istekleri Mandaterin seçiminde başlıca mülhaza olmalıdır.

Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler** (İstanbul: Beta Yayın, 1994), s. 13-14.

⁵⁹ Musul’da Türk delegasyonunun kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde oylama yapılması talebine ilişkin bkz. **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler**, Çev. Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 291, 1969, Takım 1 Cilt 1 Kitap 1, s. 349-350.

ve ekonomik hedefleriyle bağdaşmayan bu talepler Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmıştır.⁶⁰ İngiliz delegelerinin Londra Konferansı'nda doğudaki Kürt nüfusunu Büyük Millet Meclisi (BMM) aleyhine istismar etme girişimlerine karşılık, Anadolu'da yaşayan Kürt aşiret reisleri "Kürt-Türk sorunu yoktur" mesajını Konferansa göndermek suretiyle BMM'yle ortak geleceğe olan inançlarını bildirmişlerdir. Lozan sürecinde yine benzer bir İngiliz provokasyonu Doğu vilayeti temsilcilerinin BMM'ye bağlılık beyanlarıyla aşılmıştır.⁶¹

5. İçtihat Hukuku: Aland Adası Meselesi

Milletler Cemiyeti döneminde, kendi kaderini tayinin siyasi ilkedden öte bir anlam taşımaması içtihat hukukunun bu alanda gelişmesine sekte vurmuştur. Bilinen en iyi örnek, hemen Dünya Savaşı Sonrası'nda ortaya çıkan Aland adaları meselesidir. Aland takımadası, İsveç ve Finlandiya arasında konumlanan irili ufaklı bir dizi adadan oluşmaktadır. Çoğunluğu İsveç etnik kökenine ait ada sakinleri tarihi ve kültürel olarak da İsveç'le güçlü bağlara sahiptir. İsveç'e karşı kazanılan büyük bir deniz savaşından sonra Rus Çarı I. Petro 1714'te adaları ele geçirmiştir. 1809 yılında Finlandiya'nın Rusya tarafından ilhakı ve Büyük Finlandiya Dukalığı'nın özerk bölge ilanı sonrasında, Aland Adaları ada sakinlerinin reddetmelerine rağmen, Dukalığa bağlanmıştır. 6 Aralık 1917'de Finlandiya Rusya'dan bağımsızlığını ilan etmiş ve komünist-komünist karşıtı gruplar arasında iç savaş baş göstermiştir.⁶² Ayrılık kararının ardından, Aland adaları liderleri kendi kaderlerini İsveç'le birleştirme arzularını ilan etmişlerdir. 31 Aralık 1917 ve Haziran 1919'da ada sakinleri iki defa plebisit düzenlemiş ve ikisinde de oyların ezici çoğunluğu (her yaştan kadın erkek oyunu kullanır ve ikincide oyların yaklaşık %95'i İsveç tarafındadır) İsveç'le birleşme yönünde oy kullanmıştır. Adanın ve İsveç'in temsilcilerin gerek Finlandiya, gerekse İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler hükümetleri nezdinde milli arzuların gerçekleştirilmesi amacıyla yürüttüğü

⁶⁰ Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi** (İstanbul: XII Levha Yayıncılık, Ekim 2012), s. 231-236. Lozan'da Türk heyeti meşruiyetçi zeminde kalarak Wilson'cu kendi kaderini tayin hakkını sınırların belirlenmesinde temel ilke kabul etmiştir.

⁶¹ Akın, **Türk Siyasal Tarihi**, s. 229-230.

⁶² James J. Summers, "The Right of Self-determination and Nationalism in International Law", 12 **International Journal on Minority & Group Rights** 325, 2005, s. 338.

görüşmeler neticesiz kalmış, mesele en nihayetinde Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır.⁶³

İsveç'in temel sorusu Aland Adası sakinlerinin kendi kaderini tayin prensibi temelinde, plebisitle özgür iradelerini beyan ederek kendisiyle birleşme imkânının olup-olmadığıdır. Finlandiya ise adalar üzerinde Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'yle koruma altına alınan egemenlik ve ülkesel bütünlük haklarının korunmasını talep etmiştir. Milletler Cemiyeti ilk aşamada meseleyi oluşturduğu uluslararası hukukçular komitesine kendisinin karar yetkisini de araştırmak üzere havale etmiştir.

Komite kendi kaderini tayinin henüz pozitif norm niteliği bulunmadığı, sadece siyasi bir ilke olduğu sonucuna varmıştır:

“Özellikle Büyük Savaş'tan beri (the Great War-I. Dünya Savaşı), halkların kendi kaderini tayin ilkesi modern politik düşüncede önemli bir rol oynasa da, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nde hiç zikredilmemiştir. Birtakım uluslararası sözleşmelerde bu ilkenin tanınması onu milletler hukukunun pozitif bir kuralı kabul etmeye yeterli emare taşımaz.⁶⁴

Diğer yandan, uluslararası anlaşmalarda açık hükmün yokluğunda, ulusal toprağı tasarruf hakkı temel olarak her devletin egemenliğinin özelliğidir. Uluslararası pozitif hukuk diğer devletlerin bir devlete ait bölgenin bağımsızlığını iddia etme hakkını tanımadığı gibi, ulusal grupların basit bir irade açıklamasıyla parçası oldukları devletlerden ayrılma gibi haklarını da tanımaz. Daha açık bir ifadeyle, bir bölgenin nüfusunun kendi geleceğine plebisit veya başka yöntemle karar verme hakkının tanınması veya reddi münhasıran kesin olarak kurulmuş her devletin egemenliğine aittir.”⁶⁵

Hukukçular Komitesi kendi kaderini tayinin pozitif norm kabul edilemeyeceğini tespitten sonra, pozitif hukukça korunan kesin olarak kurulmuş devletin ülkesel bütünlük ve egemenlik haklarını üstün tutmuştur. İkinci olarak, meselenin münhasıran Finlandiya'nın içişlerine ait olmadığını ve sınır değişimini gerektirdiğinden uluslararası boyutunun bulunduğunu açıklayan Komite, Milletler Cemiyeti'nin karar yetkisinin varlığına hükmetmiştir. Milletler Cemiyeti, konu üzerinde hareket planı oluşturmak üzere ikinci aşamada Raportörler Komisyonu'nu

⁶³ ‘Report of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving advisory opinion upon the legal aspects of the Aland Islands question’, Official Journal of the League of Nations, League of Nations’, Special Supplement No. 3, October 1920, s. 12.

⁶⁴ Raporda sözü edilen uluslararası sözleşmeler, I. Dünya Savaşı sonrası yenik devletlerle yapılan barış antlaşmaları olmalıdır. Bazen açık referansla, bazense açıktan zikretmeden sadece uygulayarak kendi kaderini tayine, barış antlaşmalarında yer verilmiştir.

⁶⁵ Report of the International Committee of Jurists, s. 5.

bir araya getirir.⁶⁶ Komisyon raporu Komite'nin kendi kaderini tayin ilkesi hakkındaki görüşlerini tasdik ettikten sonra adaların Finlandiya'nın egemenliği altında kalmasını, fakat diğer taraftan özerkliğinin tanınması ve muhafaza altına alınması tavsiyesinde bulunur.⁶⁷ Komisyon'un adalara özerklik tavsiyesinde bulunmasını, genel bir ilke değil, adaların istisnai durumundan kaynaklanan bir gereklilik görmek gerekir. Komisyon kendi kaderini tayine ilişkin kayda değer bir değerlendirmede bulunur:

“Kendi kaderini tayin, kanaat farklılıklarına ve çok çeşitli yorumlara sebep olan genel ve muğlak bir formülle açıklanmış bir adalet ve özgürlük ilkesidir.”⁶⁸

İlkenin doğasındaki bu genellik ve muğlaklık, uluslararası norma dönüştüğünde de sürecek ve kapsam ve içeriğini belirlemede zorluklar devam edecektir.

Son olarak, Komisyon kararının vurgulanmaya değer önemli bir kısmı sadece kendisine sorulan soruya bağlı kalmadan kendi kaderini tayin ilkesini ve azınlık haklarını ülkesel bütünlük bağlamında tartışmasıdır. “Özgürlük ve adaletin tecessüm ettiği kendi kaderini tayin ve azınlık hakları kavramları”⁶⁹ ilerleyen yıllarda uluslararası hukukta çok daha geniş şekilde düzenleme alanı bulacaktır. İki savaş arası dönemde Doğu Avrupa’da yükselen azınlık sorunlarının üstesinden gelebilmek için gerek devletler arasında gerekse Milletler Cemiyeti nezdinde çeşitli azınlık sözleşmeleri imzalanmıştır.⁷⁰

B. Pozitif Norm Olarak Kendi Kaderini Tayin Hakkı: II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Savaş sonrası kendi kaderini tayin hem uluslararası belgelerde hem de teamül hukukunda peyderpey hak vasfı kazanmış ve sömürgeciliğin tasfiyesiyle yeni devletlerin kurulmasında meşrulaştırıcı işlev görmüştür. Dönemin geneli değerlendirildiğinde, uluslararası hukukun kendi kaderini tayini bilhassa sömürge halkları bakımından bir hak olarak benimsediği kabul edilebilse de, hakkın içerik ve

⁶⁶ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s.29.

⁶⁷ ‘Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapporteurs’, League of Nations, Council Doc. B7/21/68/106, 1921, s. 328.

⁶⁸ A. g. e., s. 317.

⁶⁹ Summers, “The Right of Self-determination and Nationalism in International Law”, s. 344.

⁷⁰ Musgrave, *Self-Determination and National Minorities*, s. 32-61.

kapsam tartışmaları bitmek bilmemiştir. Dolayısıyla kendi kaderini tayin pozitif uluslararası hukukun bir normu olarak *lex lata* vasfını taşıırken, içerik ve kapsamındaki belirsizlikler çeşitli açılardan hala *lex obscura* olduğuna işaret etmektedir.⁷¹

1. Uluslararası Belgelerde Kendi Kaderini Tayin

a. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda İlke Olarak Kendi Kaderini Tayin

II. Dünya Savaşı devam ederken 1941 yılında yapılan ve Birleşmiş Milletler Sistemi'nin öncüsü olan Atlantik Misakı'nın ikinci ve üçüncü noktası özü itibariyle Wilson'un kendi kaderini tayin ilkesini, Sovyetler Birliği'nin etkisiyle savaş sonrası kurulacak düzenin esaslarından kabul etmiştir.⁷² Savaş sonrası imzalanan BM Antlaşması kendi kaderini tayini iki ayrı maddede zikretmiştir.⁷³ “Biz Birleşmiş Milletler Halkları” diye başlayan Antlaşma, ulus-devlet kavramıyla özdeşleşen ve daha çok devlete sahip toplulukları tanımlayan ulus kelimesi yerine çeşitli etnik, dini ve sosyal grupları temsil eden daha geniş kapsamlı “halk” kavramını tercih etmiştir. Söz konusu iki maddede, benzer şekilde ulus yerine halkların kendi kaderini tayin ilkesine saygıyı esas tutmuştur. Şüphesiz BM Antlaşması'nın halk kavramına geniş yer vermesinin sebebi, henüz devlet kuramamış ve mevcut bir devletin egemenliğinde yaşayan etnik, dini, dilsel toplulukları temsil eden ve haklarını koruyan⁷⁴ kuşatıcı bir kurum olma çabasıdır.

⁷¹ Crawford, “The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future”, s. 8.

⁷² Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 199-200.

⁷³ Birleşmiş Milletler Antlaşması, m. 1/2 ve 55. Antlaşma'nın 2. Madde 4. bendi şu şekilde düzenlenmiştir:

“Uluslar arasında, *halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine* saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak;”

55. madde ise şöyledir:

“Uluslar arasında *halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine* saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler:

a. Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını,

b. Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini ve

c. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır (Vurgular eklenmiştir).

⁷⁴ BM'nin yöresel halklar ve azınlık halklarının temel haklarının tanınması ve koruma altına alınmasına dair çabaları sonraki yıllarda artacaktır. Kendi kaderini tayinin düzenlendiği ikinci madde BM'nin temel amaçlarını belirlemektedir.

Kendi kaderin tayin ilkesine, BM'nin amaçlarının sıralandığı Antlaşma'nın ilk bölümünde dostça ilişkileri geliştirme bağlamında halkların hak eşitliği ilkesiyle bağlantılı değinilmiş,⁷⁵ ilke müstakil ve açık bir düzenlemeye konu olmamıştır. Açıkça hak olarak tanımlanmak yerine ilke terimi, içeriği ve kapsamı belirsiz şekilde kullanılmıştır.⁷⁶ Siyasi etkisi her ne olursa olsun, BM'nin ilk zamanlarında Antlaşma'daki haliyle kendi kaderini tayin hak statüsüne erişememiştir.⁷⁷ Uluslararası hukuk açısından ilke ile hakkın en önemli farkı ilkenin hukuki bağlayıcılığı bulunmaması, dolayısıyla ihlalinin hukuki sorumluluk doğurmamasıdır. BM Antlaşması'nda bir program niteliğinde yer alan ilke, üye devletleri hemen ve doğrudan uygulanacak bir yükümlülük altına sokmamıştır.⁷⁸ Yasal bir hak olarak kendi kaderini tayinin ortaya çıkışı 1960'larda yükselecek sömürgeciliğin tasfiyesine kadar bekleyecektir.⁷⁹

Başını sömürge toprakları bulunan devletlerin çektiği bir grup, muğlak ve belirsiz şekilde Birleşmiş Milletler'in amaçlarının düzenlendiği maddeler arasında kendi kaderini tayin ilkesine yer verilmesine şüphe ve tereddütle yaklaşmış, bu durum ilkenin kabul edilme aşamasında BM Genel Kurulu'nda uzun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Süregiden tartışmalar kavramın temel karakteristiğinin sınırlarını çizmiştir. Bu sınırlara göre, ne etnik, azınlık veya milli bir grubun egemen bir devletten ayrılma hakkı, ne sömürge halklarının ayrılma hakkı (bu halkların özyönetim (*self-government*) hakları mahfuz), ne de bir veya daha fazla ülkeye ait iki veya daha fazla halkın birleşme hakkı BM Antlaşması m. 1/2 gereğince bulunmaz.⁸⁰ Batılı sömürge devletlerin zayıflamış olmalarına rağmen gerekirse zor kullanarak idareleri altındaki devletlerin bağımsızlığına izin vermeyeceklerini izhar etmeleri, sömürge halklarının bağımsızlığının tanınmasına engel koymuş, kendi kaderini tayinin kapsamı sınırlı düzeyde kalmıştır.⁸¹

BM, uluslararası barış ve güvenliği korumak, devletlerarasında işbirliği kurmak, dostane ilişkileri geliştirmek olarak Antlaşma'da tecessüm eden genel ilke

⁷⁵ Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, s. 33.

⁷⁶ Kavramın Fransızca ve İngilizce metni arasında önemli bir farklılık söz konusudur. İngilizce metin türkçede ilke veya prensip manasına gelen "*principle*" kelimesini içerirken, Fransız metin Türkçe'de hak anlamına gelen *droit* (*droit à disposer d'eux-mêmes*) terimini kullanmıştır.

⁷⁷ Hannum, "Rethinking Self-determination", s. 12.

⁷⁸ Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, s. 178.

⁷⁹ Saul, "Normative Status of Self-Determination in International Law", s. 613.

⁸⁰ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 42

⁸¹ A. g. e., s. 41.

ve maksatları hayata geçirmek üzere tasarlanmıştır. 1945 yılında dünya genelinde yaygın şekilde varlığını sürdüren sömürgecilik temelli siyasi ilişkiler yumağı ise BM'nin ilan ettiği temel ilkelerle tümüyle zıtlık içindeydi. BM'nin sömürge ilişkilerine cevabı ise, bunları tümüyle ortadan kaldıramasa bile en azından gözetim altında tutabileceği mekanizmalar öngörmek olmuştur. BM Antlaşması'nın XI, XII ve XIII. Bölümleri, diğer devletlerin çeşitli şekillerde hükümranlılığı altında bulunan toprakların varlığını tanımakta ve onları “vesayet altındaki bölge” ve “özerk olmayan bölge” adı altında çeşitli kategorilere ayırmaktadır.⁸² Vesayet altındaki ve özerk olmayan bölgelerin kapsam alanı büyük oranda sömürge rejiminde ve iki dünya savaşında yenik düşen devletlerin yönetimi altında bulunan topraklar olmasına rağmen, ilgili bölümler altında hiçbir şekilde ne sömürge terimine ne de kendi kaderini tayine yer verilmemiştir.

Özerk olmayan bölge halklarının kendi kendilerini yönetme yeteneklerini geliştirme, siyasal özlemlerini göz önünde tutma ve kendi özgür siyasal kurumlarının giderek geliştirilmesinde onlara yardımcı olma ve uluslararası barış ve güvenliği pekiştirme⁸³ bu bölgeleri yönetimleri altında tutan BM üyesi devletlere yükümlülük olarak yüklense de, bu toprakların bağımsızlıklarının önünün açılmasına dair açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Yalnızca Antlaşma'nın 76(b) maddesi özerk olmayan bölgeleri yöneten üye devletlere bu topraklar üzerinde özyönetim (self-government) ilkesinin geliştirilmesini zorunlu tutmuştur.

Bağımsızlık referansı, BM Antlaşması'nın XII. Bölümü'nde yer alan vesayet altındaki bölgeler için söz konusudur. Ancak vesayet altındaki bölgelerin kapsamı dar kalmıştır. Vesayet altındaki bölgeler, eski manda devletlerini, II. Dünya Savaşı sonrası yenilen devletlerin yönetiminde bulunan sömürge topraklarını ve yöneten devletler tarafından gönüllü olarak yönetimi BM'ye devredilen sömürge topraklarını kapsamına almıştır. Uygulamada ise, II. Dünya Savaşı'nda yenilen devletlerin yönetimindeki sadece Somali bölgesi vesayet altındaki bölge sıfatı kazanmış, başlangıçta hiçbir devlet gönüllü olarak yönetimi altındaki herhangi bir toprağı Vesayet Konseyi'ne devretmemiştir.⁸⁴

⁸² José Alberto Axtmayer, “Non-self-governing Territories and The Constitutive Process Of The United Nations: A General Analysis And The Case Study of Puerto Rico”, 45 **Revista Jurídica De La Universidad De Puerto Rico** 211, 1976, s. 211.

⁸³ Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 73 bent b ve c.

⁸⁴ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 64.

b. Kendi Kaderini Tayinin Hak Statüsünü Kazanması

BM Antlaşması'ndan itibaren birçok uluslararası enstrümana sömürgeciliğin tasfiyesinin dünya barışı için hayati olduğu görüşü aksetmiştir. 1946 yılı sonrasında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen çeşitli kararlar tasfiye sürecini hızlandırmıştır.⁸⁵ Kendi kaderini tayinin uygulama alanının genişlemesi ve hak statüsünü kazanmasında, çeşitli faktörler kilit rol üstlenmiştir: Batılı sömürge güçlerinin iki dünya savaşı nedeniyle zayıflaması; sömürge halklarında milliyetçilik ideolojisinin yükselmesi; doğu bloğunun sömürge karşıtı mücadelelere koşulsuz diplomatik ve ideolojik desteği ve Amerika'nın sömürge düzeninin savunulmasının Batı'yı üçüncü dünya ülkelerinde coğrafi alan kaybına maruz bıraktığı endişesi; temel insan haklarının uluslararası korunmasına tanınan önem.⁸⁶ Doğu ve batı bloğu arasında safların belirginleştiği soğuk savaş atmosferinde, bloklar arası çekişme üçüncü dünya halklarına yaramıştır. Sosyalist anlayışın muzafferiyeti ve 1955 Bandung Konferansı'nda başlayan sömürge karşıtı süreç, kendi kaderini tayini egemen devletler arasında dostane ilişkilere hizmet eden bir ilkede olmaktan çıkarıp, sömürge yönetiminden kurtaran bir hakka dönüştürmüştür.⁸⁷

Sömürgeciliğe karşı daha sert ve yaptırıma elverişli kararların alınması, BM Genel Kurul yapısının değişmesiyle mümkün hale gelmiştir. 18 Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazanmasından dolayı Afrika yılı kabul edilen 1960'ın sonlarına doğru, BM Genel Kurul'unda baskın hale gelen sömürgecilik karşıtı devletler Sovyet bloğunun da desteğiyle kendi kaderini tayine hukuki statü kazandıran meşhur 1514 ve 1541 sayılı kararları geçirmişlerdir.⁸⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarının, bağlayıcı karakter arz etmediğini belirtmek gerekir. Bununla beraber kararlar teamül hukukunun billurlaşmasında devletlerin tutumlarını doğru şekilde yansıtan birer delil hüviyetindedir. 1514 sayılı "Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirge" sömürgeciliğin *tüm şekil ve görünümüne*

⁸⁵ Marion Mushkat, "The Process of Decolonization: International Legal Aspects", 2 **Baltimore Law Review** 16, 1972-1973, s. 22.

⁸⁶ Falk, "Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience", s. 42-43.

⁸⁷ Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, s. 179.

⁸⁸ General Assembly Resolution 1514 (XV), Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14 December 1960; General Assembly Resolution 1541 (XV), Defining three options for self-determination, 15 December 1960.

hızlı ve koşulsuz bir son verilmesinin gerekliliğini beyan etmiş ve kendi kaderini tayinin hak niteliğini tescil etmiştir:

“1. Halkların yabancı tahakkümüne, hâkimiyetine veya sömürüsüne tabi bulunması temel hakların inkarıdır. Birleşmiş Milletler Şartı’na aykırıdır ve Dünya barış ve işbirliği için bir engeldir.

2. Bütün halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etme hakkı vardır; o hakka binaen, serbest bir şekilde siyasi statülerini tepit ederler ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe sürdürürler.

3. Siyasi, ekonomik, sosyal ve eğitsel hazırlığın yetersiz olması hiçbir surette bağımsızlığı geciktirmenin bir mazereti olmamalıdır.

4. Bağımlı milletlerin tam bağımsızlık haklarını barışçı bir şekilde ve serbestçe kullanmalarına izin vermek için, onların aleyhine yöneltilmiş olan bütün silahlı hareketler veya her çeşit baskıcı tedbirler sona erecektir; ve milli ülkelerin bütünlüğüne saygı gösterilecektir.

5. Vesayet altındaki ve Özerk olmayan bölgelerde veya bağımsızlıklarını henüz elde edememiş olan diğer bölgelerde tam bağımsızlık ve hürriyet haklarını kullanmalarına imkan vermek için, onların serbestçe açıklanmış irade ve arzularına uygun şekilde herhangi bir ırk, inanç veya renk ayrımı yapmadan bütün yetkilerin bu ülkelerin halklarına şartsız ve kayıtsız şekilde devri için acil tedbirler alınacaktır.

6. Bir ülkenin milli birliğinin ve ülke bütünlüğünün kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir teşebbüs Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın amaç ve ilkeleri ile bağdaşmaz.

7. Bütün Devletler, Birleşmiş Milletler Antlaşması’na, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne ve bu Bildirge hükümlerine, bütün Devletlerin eşitliğine ve içişlerine karışmama ve bütün halkların egemen haklarına ve ülkesel bütünlüğüne saygı esasına göre sadakatle harfiyen riayet edeceklerdir.⁸⁹

Bildirge kendi kaderini tayin hakkının kesin yasal içeriğini, uygulama alanını ve sınırlarını açıklığa kavuşturmadan, genel ifadelere başvurmuştur. Siyasi bağımsızlık özlemi duyan tüm toplulukları geniş bir yelpazede destekler görünse de, devletler hükmü dar yorumlamış münhasıran sömürge topluluklarının taleplerine cevap vermişlerdir.⁹⁰ Bildirge’nin başlığı, giriş bölümünde sömürgeciliğin bitirilmesinin dünya barışı açısından vazgeçilmez olduğuna dair açıklamayı ve özerk olmayan ve vesayet altındaki bölge halklarına açık atfı birlikte değerlendirerek teleolojik bir yorum yapıldığında hakkı, Bildirge’nin maksadına uygun şekilde, sömürgeciliğe has kılmak yerinde olacaktır. Bildirge’yle, sömürgeciliğin sonlandırılmasını barışçıl yollardan sağlamak için gerekli önlemlerin alınmasını

⁸⁹ General Assembly Resolution 1514 (XV). Metnin Türkçesi şu kaynaktan bazı değişikliklerle alınmıştır: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, s. 187-188. Bildiri 89 kabul ve 9 çekimser oyla kabul edilmiştir. Çekimser devletler Portekiz, İspanya, Güney Afrika, Birleşik Krallık, Amerika, Avustralya, Belçika, Dominik Cumhuriyeti ve Fransa’dır. Genel Kurul kararının çıkmasına öncülük eden 43 kişilik devletler grubunun üyelerinden biri Türkiye idi.

⁹⁰ Falk, “Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience”, s. 43.

mümkün kılan hukuki zemin tesis edilmiştir. Zaten başlamış olan sömürgelerin bağımsızlığı süreci, sömürgeci güçler üzerinde bir yükümlülüğe dönüşmüştür.⁹¹ Sadece siyasi bağımsızlık tanınmakla kalmamalı, Bildirge'nin açıkça beyan ettiği şekilde bu halkların ekonomik sömürüsüne de son verilmelidir.

İnsan haklarının gözetiminde ehemmiyetli bir rol oynayan kendi kaderini tayinin hukuki statüsünün pekişmesinde kilometre taşı, 1966 yılında BM Genel Kurulu'nda imza, onay ve katılmaya açılan ve İkiz Sözleşmeler adıyla bilinen, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin ortak ilk maddesini oluşturmasıdır. Uzun yıllara dayanan sözleşmenin hazırlık çalışmaları sırasında batılı devletler, biri sivil ve politik haklarla diğeri ise sosyal, ekonomik ve kültürel haklarla ilgilenen insan haklarına dair ikiz sözleşmelerin sadece bireylerin temel hak ve özgürlüklerini bağlayıcı kurallarla koruması görüşünü ileri sürmüştür. Sovyetler Birliği ise, insan haklarına saygının ön koşulu saydığı kendi kaderini tayin hakkının sözleşmelere konmasını savunmuştur. İki blok arasındaki çekişme sonunda gelişmekte olan ülkelerin desteğini kazanan Sovyetler Birliği galip gelmiştir.⁹² Genel itibariyle bireysel hakları içeren sözleşmeler, kolektif hak hüviyetindeki kendi kaderini tayini bireysel hakların koruyucu kalkanı kabul etmiştir.⁹³ 168 ülkenin taraf olduğu sivil ve politik haklar sözleşmesi, çağdaş kendi kaderini tayin hakkına hukuki olarak bağlayıcı hüviyet kazandırmış ve o zamana kadarki en tanımlayıcı açıklamayı vermiştir.⁹⁴ Sözleşmelerin ortak 1. maddesi şöyledir:

“1. Bütün halklar kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir. Bu hak gereğince halklar kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar.

2. Bütün halklar kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hâle getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk hiçbir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olanaklarından yoksun bırakılamaz.

3. Özerk olmayan ve Vesayet altında bulunan ülkelerin yönetilmesinden sorumlu olan Devletler de dahil, bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Yasası'nın hükümleri uyarınca, halkların

⁹¹ Mushkat, “The Process of Decolonization: International Legal Aspects”, s. 23.

⁹² Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 47.

⁹³ Alain Pellet, “The opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, 3 **European Journal of International Law** 178, 1992, s. 179.

⁹⁴ Hannum, “Rethinking Self-determination”, s. 18.

kendi kaderlerini tayin etme hakkının gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaklar ve bu hakka saygı göstereceklerdir.”⁹⁵

Kendi kaderini tayin ilk fıkra da neredeyse 1514 sayılı Bildirge’yle özdeş şekilde düzenlenmiştir. İlkenin geniş katılımlı insan haklarına ilişkin sözleşmelerin ortak ilk maddesinde düzenlenmesi, sömürgeciliğin ötesinde daha evrensel bir boyut kazandığı olgusunu doğurmaktadır.⁹⁶ Hakkın kapsam, içerik ve kullanıcılarının belirsizlikleri ortadan kaldıracak şekilde açık olmaması bu konularda sağlıklı bir yorumu zor kılmaktadır. “Bütün halklar” deyimini dar yorumlayarak devletin tüm nüfusuyla özdeşleştirme çabası mevcuttur.⁹⁷ Ancak, İnsan Hakları Komitesi yorumlarını ve devlet pratiğini takip eden bazı yazarlar bu yoruma itiraz etmişlerdir.⁹⁸ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin uygulanmasını gözetleyen bağımsız uzmanlardan oluşan BM İnsan Hakları Komitesi’nin kendi kaderini tayin hakkını düzenleyen 1. maddeye ait 12. Genel Yorumu, hakkın bütün halklara ait vazgeçilemez nitelikte olduğunu vurgulamıştır.⁹⁹ “Halk” kavramı aşağıda ayrı bir başlık altında incelenirken daha ayrıntılı tartışılacaktır.

Hindistan kavramın geniş uygulamasından çekindiğinden maddeye beyanda (declaration) bulunmayı lüzumlu görmüştür:

“Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin ortak 1. maddesine atıfla, Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti bu maddede görünen ‘kendi kaderini tayin hakkı’ kelimelerinin sadece yabancı hâkimiyeti altındaki halklara uygulandığını ve kelimelerin bağımsız egemen devletlere veya milli bütünlüğün esas olan bir milletin veya halkın bir bölümüne uygulanmadığını açıklar.”¹⁰⁰

⁹⁵ Türkçe resmi metin için bkz. T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-390/1796, 25/04/2003. Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladığı sözleşmenin uygun bulunduğu kanunu 18 Haziran 2003 yılında Resmi Gazete’de yayımlamıştır.

International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966.

⁹⁶ Hannum, “Rethinking Self-determination”, s. 19.

⁹⁷ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 59-62.

⁹⁸ İnsan hakları komitesinin kararlarını ayrıntılı inceleyen Hannum, sömürgeciliğin ötesinde evrensel olarak tanınmış kendi kaderini tayin hakkının varlığını saptamıştır. Hannum, “Rethinking Self-determination”, s. 19-27. Radan ise Cassese’nin halk kavramını devletle özdeşleştirme yorumuna karşı çıkmış, çeşitli yazarların görüşlerine de yer vererek daha geniş anlamda halk teriminin kullanıldığını belirtmiştir. Radan, **The Break-up of Yugoslavia an International Law**, s. 44-50.

⁹⁹ UN Human Rights Committee (HRC), *CCPR General Comment No. 12: Article 1 (Right to Self-determination)*, *The Right to Self-determination of Peoples*, 13 March 1984, available at: <http://www.refworld.org/docid/453883f822.html> [accessed 31 March 2015].

¹⁰⁰ United Nations, Treaty Series, vol. 993, s. 5. Çevrimiçi ulaşım için internet adresi, Erişim Tarihi: 01/12/14, <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-3.en.pdf>.

Hindistan, kendi kaderini tayinin bünyesinde yer alan çeşitli etnik gruplar tarafından egemenlik haklarının aleyhine ileri sürülme endişesini taşımaktadır. Dış kendi kaderini tayinin yıkıcı tesirinden ürkmektedir. Hollanda, Fransa ve Almanya Hindistan'ın açıklamasına hükmün açık ifadeleriyle “her halka” hakkı tanıdığı gerekçesiyle itiraz etmişlerdir.¹⁰¹ Hükmün ilk ve asıl önemi sözleşmenin diğer maddelerine atıfla kendi kaderini tayinin iç boyutunun garanti edilmesinde yatmaktadır. Kendi kaderini tayinin iç boyutu açısından, halk kendi liderlerine ve temsilcilerine hiçbir engele takılmadan karar verebilmelidir. Hak kümülatif bir ilke olarak sözleşmede garanti altına alınan çeşitli hükümlerin toptan bir görünümünü arz etmektedir.¹⁰² İfade özgürlüğü (madde 19), barışçıl toplantı özgürlüğü (madde 21), kamu işlerinin yürütülmesine katılma ve temsilci seçilme hakkı (madde 25/a), oy kullanma hakkı (madde 25/b) ve kamu hizmetlerine katılma hakkı (madde 25/c) hükümleri otoriter bir rejime karşı demokratik hakları koruma altına almakta ve halkın siyasi katılımını temin etmektedir. Ancak bireylere sözleşmede sayılan bu haklar sağlanırsa, tüm halklar eksiksiz şekilde iç kendi kaderini tayinden yararlanmış, sözleşme evrensel düzeyde yapıcı etkisiyle uygulanmış olur. Devlet tarafından Sözleşme’de yetki verilen medeni ve siyasi hakların gereği gibi kullanımı engellenir veya ağır şekilde ihlalini doğuracak sınırlar konursa, Sözleşme’nin 1. maddesi şikayete konu olabilecektir.¹⁰³

Üçüncü fıkrada sömürge topraklarını genel olarak ihtiva eden vesayet altındaki bölge ve özerk olmayan bölgelerin kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirebilmeleri hususunun özel bir düzenlemeye tabi tutulması birinci fıkrayı sömürgecilik bağlamının dışında değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Aksi halde, ilk fıkranın varlığı gereksiz kalacaktır. İlk fıkraya mevcut devletlerin ülkesel bütünlüğünü ihlal etmeden getirilecek en telif edici yorum ise fıkranın asıl olarak iç kendi kaderini tayini düzenlediği olacaktır. Düzenlemede vurgulanması gereken son husus ise, özellikle sömürgeciliğin tasfiyesiyle eski sömürge halklarının yeni kurduğu devletlerin ekonomik sömürsünü sona erdirmeyi amaçlayan ikinci fıkradır. Eski sömürge halklar kendi ekonomik kaynakları üzerinde tek yetki sahibi olurken,

¹⁰¹ Crawford, “The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future”, s. 28.

¹⁰² Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 52-53.

¹⁰³ A. g. e., s. 53.

sömürgeci devletler ekonomik bağımlılığı sürdürecektir çıkarıcı politikalarından vazgeçmelidir.

İnsan haklarına dair İkiz Sözleşmeler’de düzenlenen kendi kaderini tayinin insan hakkı statüsüne eriştiği söylenebilir. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı Doğu Timor davasında modern uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olarak vasıflandırdığı kendi kaderini tayinin, BM pratiği ve Antlaşması’ndan evrilerek *erga omnes* karaktere kavuştuğunu beyan etmiştir.¹⁰⁴ Genelde insan hakları kategorisinin sahip olduğu *erga omnes* karakter sadece ilgili taraflara değil, uluslararası toplumun tüm üyelerine yükümlülük getirmektedir.¹⁰⁵ Endonezya’nın egemenlik iddiasına rağmen, Divan hala özerk olmayan bölge konumunda olduğuna karar verdiği Doğu Timor’un kendi kaderini tayin hakkının mevcudiyetine hükmetmiştir.¹⁰⁶

İkiz Sözleşmeler’den sonra kendi kaderini tayini içeren diğer bir uluslararası belge “Devletlerarasında Birleşmiş Milletler Antlaşması’na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurmaya ve İşbirliği Yapmaya Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildirge”dir.¹⁰⁷ BM Genel Kurulu’nda 1970 yılında oybirliğiyle onaylanarak kabul edilen, daha sonra kısaca Dostane İlişkiler Bildirgesi olarak adlandırılan karar, devletler arasında işbirliğini ve dostça ilişkileri geliştirmek üzere 7 temel ilkeyi ilan etmiştir. Bunlardan biri halkların kendi kaderini tayin hakkı ve eşit haklar ilkesidir. Uzunca bir açıklamadan oluşan ilke 1514 ve 1541 sayılı BM kararlarını ve ikiz sözleşmelerin ilk maddesini genel olarak derlemiş, büyük bir yenilik getirmemiştir. BM Antlaşması’nda yer alan temel ilkelerin anlamını açıklığa kavuşturan Bildirge, bağlayıcı bir hukuk metni değildir, ancak teamül hukukunun tespitine yardımcı olmaktadır.

Soğuk savaş süregiderken, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın (AGİK) iki yıllık bir çalışma neticesinde 1975’te hazırladığı Helsinki Nihai Senedi’nin Avrupa’da Güvenliğe İlişkin Sorunlar’la ilgilenen kısmında sayılan VIII.

¹⁰⁴ Doğu Timor Kararı (Portekiz ile Avustralya); East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I.C.J. Reports, 1995, ¶ 29.

¹⁰⁵ Klabbars, “The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law”, s. 196.

¹⁰⁶ East Timor (Portugal v. Australia), ¶ 37.

¹⁰⁷ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, s. 49; Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, UN Documents, A/RES/25/2625, 24 October 1970.

ilke, halkların kendi kaderini tayin hakkı ve eşit hakları düzenlemektedir.¹⁰⁸ Yumuşak hukukun (soft-law) parçası olan Helsinki Nihai Senedi'nin hukuki bağlayıcılığı zayıf olsa da, teamül hukukunun psikolojik unsuru *opinio iuris*'in oluşumuna katkısı yadsınamaz. Senet'teki düzenleme açıkça BM Antlaşması ilkelerine uyum içinde ilkeye saygı duyulmasını dile getirerek BM kazanımlarına bağlılığını belirtmiştir. Yeni bir ifade olarak dikkat çeken husus, 'halklara iç ve dış siyasi statüsünü seçme' hakkını ilk defa açık ifadelerle zikretmesidir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme'nin ilk maddesi için yapılan iç kendi kaderini tayin hakkı yorumu, bu ifadeyle uluslararası belge düzeyinde tescil edilmiş oldu. İç ve dış siyasi statü ayrımı ifadesi şüphesiz, aşağıda değerlendirilecek teamül hukukunda iç ve dış kendi kaderini tayin hakkı ayrımını güçlendiren bir olgudur. Senet'in formüle ettiği kendi kaderini tayin İkiz Sözleşmeler'dekinin de ötesine geçmiştir. Ancak bu formül Senet'te yer alan sınırların dokunulmazlığı (ilke III) ve ülkesel bütünlük ilkeleriyle (ilke IV) yine kayıt altına alınmıştır. Bunun yanı sıra, Senet'in halkların öz yönetimi (self-government) kurarken dış etkiden uzak olmasını teyit ettiği savunulabilir.¹⁰⁹

İnsan haklarına dair hazırlanan bölgesel nitelikli sözleşmeler arasından kendi kaderini tayin hakkını düzenleyen tek metin Afrika İnsan ve Halklar Hakları Sözleşmesi'dir. Daha çok kolektif hak hüviyetinde olan kendi kaderini tayin hakkına ne Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ne de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi yer ayırır. 27 Haziran 1981 tarihli Afrika İnsan Ve Halklar Hakları Sözleşmesi'nin kendi kaderini tayine ayrılan 20. maddesi gereğince,¹¹⁰ "her halk var olma ve sorgulanamaz ve vazgeçilemez kendi kaderini tayin hakkını haizdir". Maddenin özgün tarafı, üçüncü fıkrasında, sözleşmeye taraf devletlere, halkların yabancı hâkimiyetine karşı özgürlük mücadelesine yardım etme yükümlülüğü yüklemesidir. Hükmün düzenleme biçiminin kendine özgü böyle bir unsuru içermesinin nedeni, taraf devlet ve halkların çoğunluk itibarıyla eski sömürge halkları olmasında yatabilir.

¹⁰⁸ Helsinki Final Act (Conference On Security And Co-operation In Europe Final Act), **Final act of the 1st CSCE Summit of Heads of State or Government, Helsinki**, 1975, s. 7.

¹⁰⁹ Hannum, "Rethinking Self-determination", s. 29.

¹¹⁰ AFRICAN (BANJUL) CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, 21 I.L.M. 58 (1982).

c. Uluslararası Belgelerde Kendi Kaderini Tayin Ve Ülkesel Bütünlük Arasındaki İlişki

Devlet olmanın en temel niteliklerinden biri bir devletin kendi toprağı üzerinde münhasır bir denetim kurmasıdır¹¹¹ ve Palmas adası davasında Yargıç Huber, ülkesel egemenliğin bir devletin faaliyetlerini sergileyen münhasır bir hakkı gerektirdiğini ifade etmiştir.¹¹² Bir dizi uluslararası belgenin her birinde teyit edilen ülkesel bütünlük ilkesinin uluslararası hukukun köklü ve temel bir kuralını oluşturduğu su götürmez bir gerçektir.¹¹³ Milletler Cemiyeti Misakı'nın m. 10 ve BM Antlaşması m. 2(4) üye devletlerin ülkesel bütünlük hakkını muhafaza altına almıştır.

Uluslararası belgelerde sıklıkla karşılaşılan ve üzerinde durulması gereken hususlardan biri kendi kaderini tayin hakkı ve ülkesel bütünlük ilkesi arasındaki dikotomidir. Kendi kaderini tayinin mevcut devletlerin egemenlik haklarının aleyhine istimalinden veya istismarından çekinen uluslararası toplum, bir emniyet supabı mahiyetinde ülkesel bütünlük ilkesine kendi kaderini tayin hakkını düzenleyen uluslararası belgelerde geniş yer ayırmıştır. Özerk olmayan ve vesayet altındaki bölgelerin kendi kaderini tayin hakkını tanıyan 1514 sayılı BM Genel Kurul Kararı 6. paragrafta “bir ülkenin milli birliğinin ve ülke bütünlüğünün kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir teşebbüsün Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkeleri ile bağdaşmayacağı”¹¹⁴ hükmüne yer vermiştir. Bildirge'nin 7. paragrafında bütün devletlerin egemen eşitliği, içişlerine karışmama ve ülkesel bütünlüğüne saygı ilkelerine sadakatle harfiyen riayet edilmesi emredilmiştir.

BM Genel Kurulu'nda oylama yapılmaksızın konsensüsle kabul edilen 1970 tarihli 2625(XXV) Dostane İlişkiler Bildirgesi'nde üye devletlerin ulusal birlik ve ülkesel bütünlüğü korunmuş, Bildirge'nin egemen devletlerin ülke bütünlüğüne zarar verecek şekilde yorumlanamayacağı ısrarlı şekilde vurgulanmıştır.¹¹⁵ Bildirge halkların kendi kaderini tayin hakkı ve eşit haklar ilkesini tanıırken devletlerin ülkesel

¹¹¹ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 180.

¹¹² Islands of Palmas Case (4 April 1928), **Reports of International Arbitral Awards**, Volume II, United Nations Copyright (c) 2006, s. 839.

¹¹³ Théodore Christakis, **Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation** (Paris: La documentation française, 1999), s. 143.

¹¹⁴ General Assembly Resolution 1514 (XV).

¹¹⁵ Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, s.184.

bütünlük ilkesine saygının önemini dikkatle vurgulayan uluslararası metinlerden biridir:

“Yukarıda geçen paragraflardan hiçbir, ırk, inanç veya renk ayrımı yapmaksızın bir ülkeye ait tüm halkı temsil eden hükümete sahip ve yukarıda tarif edildiği gibi halkların kendi kaderini tayin ve eşit haklar ilkesine uyumlu şekilde hareket eden bağımsız ve egemen devletlerin ülkesel bütünlük ve siyasi birliğini kısmen veya tamamen parçalayacak veya bozacak bir eyleme izin verecek veya bu eylemi teşvik edecek şekilde yorumlanamaz.

Her devlet başka bir ülke veya devletin ülkesel bütünlük ve milli birliğinin kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan eylemlerden sakınacaktır.”¹¹⁶

1514 sayılı kararın 6. paragrafı ile 2625 sayılı kararın 7 ve 8. paragrafının bağlantılı şekilde yorumundan şu sonuçlara ulaşılabilir: i) hiçbir devlet ne özerk olmayan bir bölgenin ne de başka bir devletin ülkesel bütünlüğüne zarar veremez; ii) nüfusun bir kısmı tarafından teşebbüs edilen ayrılık özerk olmayan bölgelerde yasaklanmıştır; iii) nüfusun bir kısmı tarafından yapılan ayrılık bazı koşullar altında devletler içinde izin verilmiştir¹¹⁷ (Paragraf 7’nin tersine yorumundan çıkarılabilen bu üçüncü sonuç oldukça tartışmalı ve itiraza elverişlidir). Ülkesel bütünlük ilkesine dair sözü edilen uluslararası metinlerde varolan hükümler kendi kaderini tayin hakkının kullanımına sınır getirmiştir.

Ayrılık ülkesel bütünlüğün antitezidir.¹¹⁸ Ayrılıkla yıkıcı tesirini gösterebilen kendi kaderini tayin hakkının uluslararası düzeni istikrarsızlık ve kaosa sürüklemeye potansiyeli uluslararası toplumu hakkı sınırlamaya sevk etmiştir. Ülke bütünlüğünü koruyucu fren hükümleri kendi kaderini tayin hakkını düzenleyen Helsinki Nihai Senedi’nde yer almıştır. Helsinki Nihai Senedi halkların kendi kaderini tayin hakkı ve eşit haklar ilkesine saygı duyulmasını esas alırken BM Antlaşması’nın amaç ve ilkelerine özellikle de ülkesel bütünlük ilkesine uygun davranılması koşulunu koymuştur:

“Akit devletler, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın ilke ve amaçları ile devletlerin ülkesel bütünlük ilkelerine ilişkin olanları dahil, uluslararası hukukun ilgili hükümlerine uyarak, halkların eşit haklarına ve kendi kaderini tayin haklarına saygı duyacaklardır.”¹¹⁹

¹¹⁶ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, İlke (V) ¶ 7 ve 8.

¹¹⁷ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 183.

¹¹⁸ A. g. e., s. 181.

¹¹⁹ Helsinki Final Act, İlke VIII.

Ülkesel bütünlük ilkesi sadece kendi kaderini tayin ve eşit haklar ilkesine dair hükmün içinde yer almamış, aynı zamanda müstakil şekilde Helsinki Nihai Senedi'nin ilkelerinden biri konumuna yerleşmiştir. Bu süreç içinde kabul edilen 1990 Kopenhag Belgesi ülkesel bütünlük ilkesini koruyucu bir hükmü 37. Paragrafında benimsemiştir:

“Bu taahhütlerin hiçbiri, devletlerin ülkesel bütünlük ilkesi dahil Nihai Senet'in hükümlerinin, uluslararası hukuk altındaki diğer yükümlülüklerin veya Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ilke ve amaçlarının hilafına herhangi bir eylemde bulunma veya bir faaliyete girişme hakkını ima edecek şekilde yorumlanamaz.”¹²⁰

İncelendiği üzere, kendi kaderini tayin hakkının kullanımı tamamıyla serbest bırakılmamış, hakkın yer aldığı uluslararası metinlerde sınırlandırmaya ve ulusal ve uluslararası düzende istikrarsızlığı körükleyici etkisi ülkesel bütünlük ilkesiyle dengelenerek kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

2. Teamül Hukuku

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 38. maddesine göre uluslararası hukukun asli kaynaklarından olan teamül, hiyerarşik olarak andlaşma ile paralel bir ilişki içindedir.¹²¹ Uluslararası hukukun özel bir bölümü değil, ta kendisi olan teamül, uluslararası hukukun her alanını düzenleyebilirken, kimi alanların düzenlenmesini, andlaşma gibi başka kaynaklarla paylaşabilmekte, bazı alanları tek başına düzenleyebilmektedir.¹²² Devletler tarafından hukuk kuralı kabul edilen genel pratiklerden oluşan teamülün iki temel unsuru vardır: daimi ve çelişkisiz devlet davranışı ve devletlerin bu davranışın hukuken zorunlu ve bağlayıcı olduğuna dair inancı, yani *opinio iuris*.¹²³ Teamül tanımı gereği varlığını ve yetkinliğini yazılı bir ya da bir dizi işlemde almaz, ancak çeşitli yazılı tezahürleriyle karşılaşmak mümkündür.¹²⁴ Hukuki gücü haiz devlet pratiğine dair kanıtlar, devletlerin resmi

¹²⁰ Document of The Copenhagen Meeting of The Conference on The Human Dimension of The CSCE, ¶ 37.

¹²¹ Hugh Thirlway, “The Sources of International Law”, **International Law**, Der. Malcolm D Evans, (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 107.

¹²² Emre Öktem, **Uluslararası Teamül Hukuku** (İstanbul: Beta Basım, 2013), s. 1.

¹²³ John Charvet & Elisa Koczynska-Nay, **The Liberal Project and Human Rights: The Theory and Practice of a New World Order** (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 52.

¹²⁴ Öktem, **Uluslararası Teamül Hukuku**, s. 1-2.

açıklamaları, diğer devletlerin davranışına ilişkin diplomatik faaliyetleri gibi kaynaklarda bulunabilir.¹²⁵

Kendi kaderini tayinin teamül hukukunda bir hak kabul edildiğine dair yeterli kanıtın oluştuğu savunulmaktadır.¹²⁶ Andlaşmalar hukuku ve teamül kendi kaderini tayin konusunu ortak düzenlemektedirler. Ancak gerek devletler, gerekse de doktrindeki yazarlar, kendi kaderini tayinin teamül ve andlaşma hükümleri arasında bir ayırım yapmak için pek az çaba göstermişlerdir.¹²⁷ Bilhassa, anlaşmalar hukukunda açık seçik referansın yokluğu, iç kendi kaderini tayinin yazılı karakter taşımayan teamül hukukunda filizlendiği görüşünü kuvvetlendirmiştir. Kendi kaderini tayin hakkına dair teamül hukukunun oluşumunun teknik boyutuyla geniş çerçevede uğraşmak bu çalışmanın boyutunu aşacaktır. Ancak teamülün ortaya çıktığını destekleyen argümanlara genel olarak temas etmek uygun olacaktır.

Teamül kurallarının billurlaşmasında andlaşmalar hukukunun kendi kaderini tayini düzenlemesi önemli bir adım olmuştur. Hem BM Antlaşması madde 1/f.2 hem de İkiz Sözleşmelerin ortak ilk maddesi, konu hakkında genel kuralların oluşumu ve sağlamlaşmasında rol almıştır. Andlaşma hükümleri belirlenirken, devletler pozisyonlarını saptama, endişe ve görüşlerini paylaşma ve diğer devletlerin açıklamalarına cevap verme imkanı yakalamışlardır.¹²⁸ İkinci olarak, BM Genel Kurulu'nda kendi kaderini tayin kararları kabul edilirken, üye devletlerin yaptığı açıklamalar kavram karşısında takındıkları tutumu açığa çıkarmıştır. Teamülün varlığını gösteren amillerden devlet pratiği, gerek burada dışa vurulan görüşler gerekse de uluslararası mahkemelerin kararlarında tespit edilmiştir.¹²⁹ Tüm bu veriler kendi kaderini tayinin iç ve dış olmak üzere iki farklı boyutuyla birlikte teamül hukukunda filizlendiğine delalet etmektedir. Bilhassa iç kendi kaderini tayin hakkı olmak üzere, teamül hukukunun kapsadığı koruma, andlaşmalar hukukunun fevkindedir.¹³⁰

¹²⁵ Charvet & Koczynska-Nay, **The Liberal Project and Human Rights: The Theory and Practice of a New World Order**, s. 52.

¹²⁶ Robert McCorquodale, "Self-Determination Beyond The Colonial Context and its Potential Impact On Africa", 4 **African Journal of International & Comparative Law** 592, 1992, s. 593-594.

¹²⁷ Saul, Normative Status of Self-Determination in International Law, s. 626.

¹²⁸ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 67.

¹²⁹ A. g. e., s. 70. Cassese, doktrinde diğer yazarların da savunduğu kendi kaderini tayin hakkının iç ve dış ayırımının teamül hukukunda doğduğuna ilişkin görüşün daha ayrıntılı açıklamasına yer vermiştir.

¹³⁰ Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, s. 195.

Bu kısımda iç ve dış kendi kaderini tayin ayrı iki başlık altında tahlil edilecektir. Bu yapılırken, hakkın içeriği ve kapsamının sınırlarını görebilmek için halklara tanınan yetkiler incelenecektir. Devlet ve BM pratiğinde hakkın nasıl kullanıldığına somut uygulamalar ışığında göz atılacaktır. Son olarak ise, uluslararası hukukta kendi kaderini tayini gerçekleştirirken halkların başvurmasına müsaade edilen yöntemlerin neler olduğu meselesine ışık tutulacaktır. Her ne kadar teamül hukuku başlığı altında incelense de, tüm bu alanların teamül ve andlaşmalar hukukuyla birlikte düzenlendiğini hatırd tutmak gerekir.

a. Dış Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Dış görünümü itibariyle kendi kaderini tayinle uluslararası sınırların değişmesini gerektiren bir uygulama biçiminde karşılaşılır. İç kendi kaderini tayinden en önemli farkı budur.¹³¹ Mevcut devletlerin toprakları içinde çözülemeyen kendi kaderini tayin talepleri uluslararası sınırları çeşitli şekillerde yeniden belirlemiştir. 1950 ve 60'lı yıllarda sömürge halklarının, milli uyanışın neticesi olarak, kurtuluş hareketlerine girişmesi, BM'yi vesayet altındaki bölge ve özerk olmayan bölgelere uluslararası statülerini serbestçe kararlaştırma fırsatı vermeye ve kendi kaderini tayin hakkını uygulama yöntemi hakkında önlemler almaya itti.¹³² Sömürgeciliğin tasfiyesinin bir dizi kurallarla kontrol altına alınma gayreti 1514 ve 1541 sayılı BM Genel Kurul kararlarının kabul edilmesiyle bazı genel standartların oluşumuna hizmet etti.

1970 tarihli Dostane İlişkiler Bildirgesi, sömürgeciliğin tasfiyesini kendi kaderini tayinin bir parçası sayarken, halkların yabancı işgal, tahakküm ve sömürüsüne maruz kalmasını da kendi kaderini tayin hakkının ihlali ilan etmiştir. Dolayısıyla, sömürge bağlamı dışında, Bildirge uluslararası hukuka aykırı toprak kazanımını bu topraklarda yaşayan halkın kendi kendini yönetim hakkının gasp edilmesi kabul etmiştir.

Hakkın muğlak bırakılmış içerik ve kapsamının ne olduğunu tartışmak yerine, hak sahibine ne tür yetkiler tanıdığı, BM pratiğinde nasıl kullanıldığı ve hakkın

¹³¹ Raic, *Statehood and the Law of Self-determination*, s. 289.

¹³² Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 71.

kullanımı için hangi yöntemlere başvurulabildiği ve kimin halk kabul edildiği üzerinde durmak daha isabetli olacaktır.

i. Hakkın Tamdığı Yetkiler

1541 (XV) sayılı BM Genel Kurul kararı, BM Antlaşması madde 73 kapsamındaki özerk olmayan bölgelerin tam özerk yönetime (a full measure of self-government) ulaşmalarının yolu olarak üç yöntem sıralamaktadır: bağımsız egemen bir devlet olarak ortaya çıkma, bağımsız bir devletle serbestçe birleşme (association) ve bağımsız bir devletle bütünleşme(integration).¹³³ Özerk olmayan bölgeler bu üç yolla kendi kaderlerini tayin etmeye yetkilendirilmişlerdir. Dikkat edilecek olursa bu yetkilerin kullanımı, mevcut devletlerin sınırlarını farklı şekillerde değişikliğe uğratmaktadır. Ya komşularıyla yeni sınır ilişkileri kuran bağımsız bir devlet olarak doğmakta, ya da mevcut bir devletle birleşme veya bütünleşme ile daha geniş sınırlara hükmeden bir siyasi yapı kurmaktadır. Pratikte mevcut bir devletle birleşme ve bütünleşme arasındaki fark bulanıktır. 1541 sayılı karar ise, bir devletle bütünleşmeyi olduğu gibi eşitlik temelinde almış, serbest siyasi kurumlarla ileri seviyede özyönetim sahibi olmasını şart koştuğu bütünleşen bölge halkıyla bağımsız ülkenin hak ve statüde mutlak eşitliğini öngörmüştür.¹³⁴

Dostane İlişkiler Bildirgesi, yukarıda anılan yetkileri tekrar etmiş, ancak sadece özerk olmayan bölgelere münhasır kılmamıştır. Kendi kaderini tayinin uygulama biçimleri kabul ettiği bu yetkilere, bir halk tarafından özgürce karar verilen herhangi başka bir politik statüye ulaşmayı eklemiştir.¹³⁵ Doktrinin dış kendi kaderini tayin dediği hakkın kullanımı, bir devletin barışçıl şekilde dağılması, birden fazla devletin birleşmesi veya bir bölge halkının başka bir devletle kaynaşması yollarıyla gerçekleştirilebilecektir.¹³⁶ Vurgulanması gereken hakkın kullanımında halkın serbest iradesinin aldığı kararın öncü rol oynadığıdır. Siyasi statüsüne karar verecek bölgede yaşayan halkın tamamının genel iradesi öncelikli husustur. Bir bölge içinde yaşayan farklı etnik unsurların çatışan taleplerini tatmin etmek her durumda mümkün olamayacağından, kaotik sonuçlardan kaçınmak adına bölge halkının bütününün kolektif iradesine önem atfedilmiştir. Hem Latin Amerika halklarının hem sömürge

¹³³ General Assembly Resolution 1541 (XV), İlke (VI).

¹³⁴ General Assembly Resolution 1541 (XV), İlke (VIII-IX).

¹³⁵ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, İlke (V).

¹³⁶ Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 289-290.

halklarının bağımsızlıklarını kazanmasında ilke edinilen Roma hukuku kavramlarından *uti possidetis* muhtemel sınır uyuşmazlıklarının önlenmesini amaçlamıştır. İlke mevcut idari sınırların dokunulmazlığını gerektirmektedir.¹³⁷

ii. Uygulamada Dış Kendi Kaderini Tayin Hakkı

BM Antlaşması'nın sömürge topraklarının bağımsızlıklarına ulaşmada kolaylaştırıcı hükümler koymada batılı devletlerin isteksizliğine takıldığından bahsetmiştik. Her ne kadar sömürgeciliğin tasfiyesi batılı devletler tarafından arzulanmasa da, sömürge topraklarında büyüyen milli arzular bastırılamayacak istikamette ilerlemiştir. Hindistan'ın İngiltere'den kanlı şekilde koparak 1947 yılında bağımsızlığını ilan ettiği¹³⁸ sırada henüz kendi kaderini tayin uluslararası hukuk altında tanınmış bir hak statüsünde değildi. İngiliz Parlamentosu'nun çıkardığı "Hindistan Bağımsızlık Yasası" bağımsızlığa giden yolu açmıştır. 1960 yılının Aralık ayında 1514 (XV) ve 1541(XV) sayılı BM Genel Kurul kararları kabul edilene kadar bir dizi sömürge halkı bağımsızlığını kazanırken, BM sömürgeciliğin tasfiyesinde öncü rol oynamada ağır kalmıştır. Vesayet altındaki ve özerk olmayan bölgeler ve bağımsızlık mücadelesi veren bazı bölgelerle ilgili 1950'lerde alınan muhtelif BM kararları mezkur kararların alınmasına zemin hazırlamıştır.

14 Aralık 1946 tarihinde, BM Genel Kurulu kararıyla sömürge yönetimi altındaki 74 özerk olmayan bölge listelendi. 1955 yılında Portekiz ve İspanya'nın BM'ye kabulü üzerine, bu ülkelerin yönetimi altındaki bölgeler de listeye eklenerek zamanla liste genişletilmiştir(Vesayet altındaki ve özerk olmayan bölgelerin tam listesine Ek.A.1'de ulaşılabilir). 1946 listesindeki bölge halklarının çoğu uzun bir süre sonunda ya bağımsızlıklarını kazanıp BM üyesi haline gelerek ya da mevcut başka bir devlete katılarak kendi kaderlerini tayin etmişlerdir.¹³⁹ Somut olaylar oldukça karmaşık durumlar arz etmiştir. BM halk terimini sömürge bölgesinde meskun bulunanların bütününe kastedecek şekilde anlamış, *uti possidetis* ilkesi çerçevesinde mevcut sınırlara dokunmayarak devlet içindeki alt grupların taleplerini ülkesel bütünlük ilkesiyle dengelemeye çabalamıştır. Ancak, bazı hallerde bu tutumundan ilgili halkların arzularını gözeterek tavizler vermiştir. İngiliz Togosu'nun

¹³⁷ Zejnullah Gruda, "Some key principles for a lasting solution of the status of Kosova: *uti possidetis*, the ethnic principle, and self-determination", 80 *Chicago-Kent Law Review* 353, 2005, s. 365.

¹³⁸ Radan, *The Break-up of Yugoslavia an International Law*, s. 42.

¹³⁹ Mushkat, "The Process of Decolonization: International Legal Aspects", s. 29-30.

Gana'ya katılmasında olduğu gibi iki ayrı bölgenin birleşme arzusu ve Hindistan'daki gibi sömürge bütünlüğüne bölge halkının muhalefeti göz ardı edilmemiştir.¹⁴⁰ Eski sömürge topraklarında egemenlik sorunlarını çözmek her zaman kolay olmamıştır. Falkland adaları¹⁴¹ ve Cebelitarık¹⁴² hakkında alınan BM kararlarında kendi kaderini tayine açık atfın yokluğunun sebebi, bu bölgelerde farklı ülkelerin çatışan egemenlik talepleri olmuştur. Bu bölge halklarının kendi kaderini tayin talepleri karşısında BM muğlak bir tutum takınmıştır.¹⁴³

BM Vesayet Konseyi denetimindeki vesayet altındaki bölgeler, kendi yönetimlerini kurmada başarılı bir trend yakalamışlardır. Libya 1952'de, İtalyan ve İngiliz Somali 1960'ta bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. İngiliz Togo 1957, Fransız Togo 1960'ta yapılan referandumla tam bağımsızlığa ulaşmışlardır. Tanganyika ve Zanzibar'ın 1964'te birleşerek Tanzania Birleşik Cumhuriyeti'ni kurması ve Ruanda-Urundi vesayet altındaki bölgesinde plebisit sonrasında Ruanda ve Burundi olmak üzere iki ayrı devletin kurulmasıyla Afrika'da vesayet altında bölge kalmamıştır.¹⁴⁴ Tüm bu çabalar vesayet altındaki bölgeleri büyük oranda sona erdirmiştir.

Sömürgecilik bağlamı dışındaki kendi kaderini tayin talepleri de bu süreçte açığa çıkmıştır. 1958'de her iki ülkede yapılan referandumlarla onaylanan, Mısır ve Suriye'nin 1961'e kadar süren Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurması dış kendi kaderini tayinin birleşme yoluyla kullanımının örneğidir.¹⁴⁵ Eritre'nin 1950 yılında BM Genel Kurul kararıyla¹⁴⁶ halkın iradesini umursamadan Etiyopya'ya bağlanması, uzun yıllar süren iç savaşa sahne olmuştur. 1992 yılında BM gözetiminde yapılan referandumla ülke bağımsızlık mücadelesini ancak kazanabilmiştir. Eritre'nin Etiyopya'dan ayrılığı, eski sömürge dönemine ait bölgenin geç kalmış bir kendi kaderini tayin uygulamasıdır. Dolayısıyla Eritre mevcut bir devletin parçası olan bölgenin barışçıl yöntemler dışında ayrılabilmesine bir örnek addedilemez.

¹⁴⁰ Helen Quane, "The United Nations and The Evolving Right to Self-Determination", 47 **International & Comparative Law Quarterly** 537, 1998, s. 552.

¹⁴¹ General Assembly Resolutions 2065 (XX), 16 December 1965; 3160 (XXVIII), 14 December 1973; A/RES/31/49, 1 December 1976; A/RES/37/9, 4 November 1982. Mezkur kararlarda 1514 ve 1541 sayılı kararlara referans yapılırsa da, kendi kaderini tayin hakkına açıktan yer verilmemiştir.

¹⁴² General Assembly Resolution 2231 (XXI), 20 December 1966.

¹⁴³ Quane, "The United Nations and The Evolving Right to Self-Determination", s. 552-553.

¹⁴⁴ Mushkat, "The Process of Decolonization: International Legal Aspects", s. 26-28.

¹⁴⁵ Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 290.

¹⁴⁶ Eritre'nin Etiyopya çatısında özerk bir bölge ilan edilmesinde iki temel BM Genel Kurul Kararı rol oynamıştır: General Assembly Resolution 390 (V), 2 December 1950; 617 (VII), 17 December 1952.

BM pratiği yabancı işgaline uğrayan halkların kendi kaderini tayin hakkını ileri sürmesinin örnekleriyle doludur. Arap topraklarının 1967 altı gün savaşlarında İsrail tarafından işgali, Endonezya'nın Doğu Timor'u 1975 yılında işgali,¹⁴⁷ 1979 yılında Afganistan'ın Sovyetler tarafından ilhakı¹⁴⁸ ve yine 1979'da Kamboçya'nın Vietnam'ı işgali¹⁴⁹ bazı örneklerdir. Bu olayların birçoğunda BM Genel Kurul Kararları kendi kaderini tayin hakkına saygı gösterilmesini istemiştir.¹⁵⁰

iii. Dış Kendi Kaderini Tayinde Kullanılan Yöntemler

Uluslararası belgelerde, özgürce açıklanan irade bir halkın siyasi geleceğini belirlemede temel yöntem kabul edilmiştir. Uygulamada ise, halkın kolektif iradesi referandum veya plebisit yoluyla açığa çıkarılmıştır. BM ne ölçüde halkların serbestçe belirlenen iradesini kendi kaderini tayinde esas almıştır? BM halkların serbestçe belirlenmiş iradesine büyük bir önem atfetmiş, 1954'ten itibaren özerk olmayan bölge ve vesayet altındaki bölgelerde referandum ve seçimler organize etmiş ve bunların gözetiminde bulunmuştur.¹⁵¹ BM Genel Kurul kararıyla İngiliz idaresindeki Togo'da 1956'da, Kamerun'da 1959'da, Kuzey ve Güney Kamerun'da 1961'de, Samoa'da 1961'de, Ruanda-Urundi'de 1961'de plebisit düzenlenmiştir.¹⁵² Plebisitlerin düzenlenmesi yerel yönetimlerin yetkisinde olmakla birlikte, BM danışma prosedürüne ve referandumun çerçevesinin belirlenmesine müdahil olmuştur. Yetişkinlere tanınan genel oy ilkesiyle plebisit sonuçları tespit edilmiştir. Ana ilke olarak plebisit yapılan bölgedeki oylar bir bütün olarak sayılmış, alt bölgelerde ortaya çıkan farklı sonuçlara bakılmamıştır. İstisnai durumlar mevcuttur. Örneğin Kamerun'un Güney ve Kuzeyi'nde aynı gün iki farklı plebisit yapılmış; Kuzey, Nijerya'ya katılırken Güney ise Kamerun Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır.¹⁵³

Batı Sahra istişari görüşünde, Uluslararası Adalet Divanı bölgenin hukuki kendi kaderini tayin hakkına ilişkin tespit yapmaktan, BM Genel Kurulu'nun

¹⁴⁷ General Assembly Resolution 3485 (XXX), Question of Timor, 12 December 1975.

¹⁴⁸ General Assembly Resolution, A/RES/ES-6/2, 14 January 1980.

¹⁴⁹ General Assembly Resolution, A/RES/34/22, 14 November 1979.

¹⁵⁰ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 95-96

¹⁵¹ A. g. e., s. 78-79.

¹⁵² Marcel Merle, "Les plébiscites organisés par les Nations Unies", **Annuaire Français de Droit International**, volume 7, 1961, s. 443-445.

¹⁵³ A. g. e., s. 433-434.

kendisinden bu konuda açıkça karar istemediğini belirterek kaçınmıştır.¹⁵⁴ Ancak, Genel Kurul'un yapabileceği çeşitli hamlelerden biri olarak *söz konusu halkın iradesinin serbest ve gerçek isteğini belirlemesini* önermiştir.¹⁵⁵ Her ne kadar kendi kaderini tayini hak yerine ilke olarak kullansa ve bölge halkının kaderinin belirlenmesinde asıl yöntem olması gerektiğine karar vermekten çekinse de, prosedürel bir hak olarak halkın serbest iradesine Divan tarafından yapılan vurgu kayda değerdir.

Halkın reyine başvurmak asıl yöntem olsa da, her durumda kendi kaderini tayin barışçıl yollarla gerçekleştirilememiştir. Batılı devletlerin siyasi statülerini seçme özgürlüğünü sunmada isteksiz ve aheste tavırları, sömürge halklarını silahlı mücadeleyle hak arayışına sürüklemiştir. Birçok kurtuluş hareketinde BM, yıllar süren kurtuluş mücadelesi ve iç savaş sonrasında ancak çatışmalara müdahil olabilmıştır. BM Genel Kurul kararları sömürgeciliğin tasfiyesi uzadıkça, dünya barışını bozucu etkisine rağmen silahlı mücadeleyi adeta meşrulaştırmaya gitmiştir. 2621 (XXV) sayılı BM Genel Kurul kararı Batılı devletlerden gelen beş karşı ve on beş çekimser oya rağmen kabul edilmiş, sömürgeciliğin devam etmesinin suç olduğunu beyan etikten sonra, 'sömürge halklarının bağımsızlık ve özgürlük arzularını yok sayan sömürgeci güçlere karşı gerekli tüm araçlarla mücadele hakkının bulunduğunu' vurgulamıştır.¹⁵⁶ On dokuz karşı ve yirmi çekimser oya rağmen Genel Kurul'da geçen 33/24 numaralı karar,¹⁵⁷ halkların sömürge ve yabancı işgal ve tahakkümünden kurtuluş ve özgürlük, milli birlik, bölgesel bütünlük ve bağımsızlık için silahlı mücadele de dâhil tüm uygun araçlarla mücadele etmesini adeta meşrulaştırmıştır.¹⁵⁸

Silahlı mücadele yolunun, dünya barışının önünde engel oluşturduğu uluslararası toplumca müsellem olmasına rağmen, sömürgeci güçlerin mukavemetiyle karşılaşan sömürgeciliğin tasfiyesine münhasır olarak uluslararası toplum silahlı mücadeleyi görmezden gelmiştir. Sömürgeciliğin tasfiyesi bağlamı

¹⁵⁴ Klabbers, "The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law", s. 193.

¹⁵⁵ Batı Sahra İstişarı Görüşü; Western Sahara, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1975, ¶ 72.

¹⁵⁶ General Assembly Resolutions 2621 (XXV), Program of action for the full implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 12 October 1970.

¹⁵⁷ General Assembly Resolution 33/24, Importance of the universal realization of the right of peoples to self-determination and the speedy granting of independence to colonial countries and peoples for the effective guarantee and observance of human rights, the UN Doc. A/Res/33/24, 29 November 1978.

¹⁵⁸ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 73.

dışında uluslararası hukukun ve toplumun yönetime kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirmede cevaz verdiğini söyleyebilecek herhangi bir delil yoktur. Kaldı ki, silahlı mücadelenin BM Antlaşması m. 2/f. 4’de yasaklanan kuvvet kullanmayı ihlal etmesi, sömürgecilik bağlamında dahi kullanımında büyük gürültüler kopmasına neden olmuştur.

Kendisini diğer uluslararası hukuk kurallarından hiyerarşik olarak üstün kılan *jus cogens* niteliği kuvvet kullanma yasağının istisnalarını olabildiğince dar yorumlamayı gerektirmektedir. Dolayısıyla sömürge halkının barışçıl yöntemlerle bağımsızlığını elde etmesi imkanı ortadan kalkarsa, silahlı mücadele son çare olarak gündeme gelebilir.¹⁵⁹

iv. Dış Kendi Kaderini Tayine Yetkili “Halk”

Kendi kaderini tayinin uygulanmasında karşılaşılan bir diğer temel sorun hakkın süjesinin kim olduğudur. Yani uluslararası hukukta dış kendi kaderini tayine hangi halk yetkili olabilir? Uluslararası belgeler, hakkın süjesini tespit ederken “halk” terimini kullanmış ancak halkın kimliğine dair herhangi bir tanıma yer vermemiştir. Bazı yorumcular tarafından halkın kurucu unsurlarını millet terimi temelinde açıklansa da, bu hususta yapılan yorumlar subjektif nitelikten sıyrılamamış ve normatif değeri düşük kalmıştır.¹⁶⁰ UNESCO’nun yapmış olduğu tanım, kimin “halk” olduğu tartışmasına kullanışlı ve işlevsel bir cevap sunmuştur. Bu tanım ikinci bölümde Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları özelinde inceleneceğinden burada detaylarına girilmeyecektir.

Halk teriminin anlamı her ne olursa olsun, uluslararası hukukçuların tamamı sömürge kategorisine dahil olan halkların dış kendi kaderini tayini kullanabilecekleri konusunda anlaşmışlardır.¹⁶¹ Sömürge halkları, bir tanım çerçevesinde saptanan kriterler yerine BM Antlaşması’nın XI ve XII. Bölümünde öngörülmüş sırasıyla vesayet altında olan ve özerk olmayan bölgeler kategorisini gözeterek belirlenmiştir. 1971 yılında BM Genel Kurulu’nun talebi üzerine *Güney Afrika’nın Namibya’da*

¹⁵⁹ Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, s. 218-219.

¹⁶⁰ Joshua Castellino, “Peoples, Indigenous Peoples and Self-Determination”, **Self-Determination and Secession in International Law**, Der. Christian Walter, Antje von Ungern-Sternberg, and Kavus Abushov, (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 36.

¹⁶¹ Karen Knop, **Diversity and Self-Determination in International Law** (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 51.

(Güney Batı Afrika) devam eden varlığının devletler açısından yasal sonuçları¹⁶² üzerine verdiği istişari görüşte, Uluslararası Adalet Divanı da pozitif uluslararası hukukta kendi kaderini tayin hakkının varlığını yaptığı değerlendirmelerle onaylamış görünmektedir.¹⁶³ Divan’a göre, özerk olmayan bölgeler bakımından uluslararası hukuktaki son gelişmeler, kendi kaderini tayin ilkesini sömürge rejimindeki bölgelerin hepsine uygulanır kılmıştır.¹⁶⁴ Kavram, henüz tam özerkliğini kazanmamış halkların yaşadığı vesayet altındaki bölgelere de yayılmıştır. Divan vesayet altındaki bölgelerin *nihai hedefinin söz konusu halkların kendi kaderini tayini ve bağımsızlığı olduğunu* kaydetmiştir.¹⁶⁵

Hakkın özünde süje halk olarak belirlenmesine rağmen, bölge temelinde tanımlanabilen suniliği umursanmadan sınırları oluşmuş bütünler kendi kaderini tayini kullanabilmiştir. Uygulamada hala bitmeyen çatışmalara yol açan ilke *uti possidetis* ilkesi Batı Sahra istişari görüşünde yargıç Dilliar’ın yazdığı ayrık görüşte haklı isyanına neden olmuştur:

“... halkın toprağın kaderine karar vermesi gerekir, toprağın halkın kaderine karar vermesi değil.”¹⁶⁶

Devlet pratiği ve BM Genel Kurul kararları, dış kendi kaderini tayin hakkının sömürge halklarının yanında yabancı sömürü, işgal veya tahakkümüne maruz kalan halklar için de geçerli olduğunu açık hale getirmiştir.¹⁶⁷ Dostane İlişkiler Bildirgesi sömürgecilik dışında “bir halkın yabancı işgal, tahakküm ve sömürüsüne maruz kalmasını kendi kaderini tayin ilkesinin ihlalini oluşturduğunu” ifade etmiştir.¹⁶⁸ Yabancı işgal, tahakküm veya sömürüsü ekonomik veya ideolojik hakimiyetten ziyade bir devletin yabancı başka bir bölge halkını kuvvet yoluyla kontrol altına aldığı durumları kapsamına alır.¹⁶⁹

¹⁶² 276 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı’na karşın Güney Afrika’nın Namibya’da (Güney Batı Afrika) Devam Eden Varlığının Devletler için Hukuki Sonuçları; Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, ¶ 16.

¹⁶³ Klabbbers,” The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law”, s.191.

¹⁶⁴ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa), ¶ 52.

¹⁶⁵ A. g. e., ¶ 53.

¹⁶⁶ Batı Sahara İstişari Görüşü; Western Sahara, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1975, s. 122.

¹⁶⁷ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 90.

¹⁶⁸ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, V. İlke.

¹⁶⁹ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 99.

Bu iki kategori dışında dil, ırk veya dine dayanan etnik veya azınlık devlet alt gruplarının dış kendi kaderini tayin hakkı var mıdır? Pozitif uluslararası hukukta alt grupların dış kendi kaderini tayin hakkını tanıyan herhangi bir düzenlemeden bahsedilemese de,¹⁷⁰ bilhassa 1989 sonrası gelişmeler nedeniyle bazı istisnai hallerde alt grupların ayrılık hakkının varlığını savunan görüşler ortaya çıkmıştır. Konuya dair iki temel tartışmaya bölümün sonunda değinilecektir.

b. İç Kendi Kaderini Tayin Hakkı

İç kendi kaderini tayin, Batılı devletlerin anlayışında bir halkın kendi kendini yönetimi ve halk egemenliğiyle birlikte tasarlanmıştır. Wilson’dan bu yana siyasi bir kavram olmasını istedikleri kendi kaderini tayinin BM Antlaşması’nda hukuki bir statüye kavuşarak halklara bağımsızlık yolunu açmasındansa, demokrasiyi güçlendiren bir ilke kalmasını arzulamışlardır.¹⁷¹ 1960’larda sömürgeciliğin tasfiyesinin hız kazanması Batı’nın bu arzusunu başta yıkmış olsa da, 1966’da İkiz Sözleşmeler’in ilk maddesi kendi kaderini tayin hakkını düzenleyince, bu defa evrensel nitelik kazanan kavram Batı anlayışı paralelinde iç görünümüyle de tanımlanmıştır. Hakkın iç boyutu tabiatı gereği, bir defa bağımsızlığı elde etmekle tükenmeyen, yani mütemadi karaktere sahiptir ve hak sömürgeciliğin tasfiyesi bağlamı dışında “her halka” tanınmıştır. İkiz Sözleşmeler’in birinci maddesine bazı devletlerin yaptığı yorumlar sömürgecilik bağlamı dışında her devletin kendi halkı bakımından kendi kaderini tayin hakkını destekleme yükümlülüğünü doğrulamıştır.¹⁷²

Kürtler, Basklar, Bretonlar gibi etnik grupların; Kuzey ve Güney Amerika ve Avustralya’da yaşayan yerel halkların; Quebec’liler gibi dil azınlıklarının ve Kuzey İrlanda’daki Katolikler gibi dini grupların kendi kaderini tayin hakkı nasıl tanınacaktır?¹⁷³ Dünyanın bugün yaklaşık 200 civarı devlete, aynı zamanda 3000 farklı dil grubuna ve 5000 milli azınlığa ev sahipliği yaptığını hesaba katınca, geleneksel kendi kaderini tayinin istismarı halinde, eski BM Genel Sekreteri

¹⁷⁰ Castellino, “Peoples, Indigenous Peoples and Self-Determination”, s. 39.

¹⁷¹ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 96.

¹⁷² Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 229. Yukarıda Hindistan’ın İkiz Sözleşmeler’in 1.maddesinde düzenlenen kendi kaderini tayin hakkının kapsamını daraltma girişimine değinilmişti.

¹⁷³ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 103.

Boutros-Gali'nin uyardığı gibi “dünyada parçalanmışlığın sınırı olmayacak ve barış, güvenlik ve ekonomik refahı başarmak çok daha zor olacaktır.”¹⁷⁴ Sömürgecilik dışında tüm halklara uygulanan evrensel bir insan hakkı statüsündeki kendi kaderini tayini BM'nin varlık sebebi olan barışa hizmet edecek şekilde kullanmak gerekmektedir. Bu zorunluluk, uluslararası sınırlar değişmeden, devletleri farklı alt grupların çatışan menfaatlerini bağdaştıracak demokratik uzlaşmanın yaygınlaştırılmasına itmiştir.

Dostane İlişkiler Bildirgesi'nin kendi kaderini tayin hakkı ve eşit haklara ilişkin 5. İlke 7. Paragrafı iç kendi kaderini tayini tanımlar mahiyettedir:

“ Söz konusu paragraflardaki hiçbir şey, ırk, inanç veya renk ayrımı olmaksızın bir bölgeye ait tüm halkı temsil eden bir hükümete sahip ve yukarıda açıklandığı gibi halkların eşit haklar ve kendi kaderini tayin ilkesine uygun hareket eden egemen ve bağımsız devletlerin ülkesel bütünlük ve siyasi birliğini kısmen veya tamamen yıkacak veya bozacak herhangi bir eyleme izin verecek veya teşvik edecek şekilde yorumlanamaz.”¹⁷⁵

Paragraf açık şekilde, bir bölgede yaşayan tüm halkı ırk, inanç ve renk bakımından ayrımcılığa uğratmadan temsil eden hükümete sahip devletin ülkesel bütünlüğü aleyhine kendi kaderini tayin talebinde bulunulamayacağını söylemektedir. Dolayısıyla, ülke sınırları içinde yaşayan farklı unsurların kendi kaderini tayin hakları eşit ve katılımcı bir hükümet kurarak telif edilecektir. Amerika'nın Birleşmiş Milletler Dostane İlişkiler Özel Komitesi'ne sunduğu taslak öneri bu fikri desteklemektedir:

“Ülke içindeki tüm farklı halklara etkili şekilde hizmet eden temsili bir hükümeti bulunan bağımsız ve egemen bir devletin varlığı, tüm bu halklar bakımından kendi kaderini tayin ve eşit haklar ilkesinin yerine getirildiğini varsayar.”¹⁷⁶

Farklı grupları temsil eden eşit ve katılımcı bir hükümetin yokluğunun hükümette temsil edilemeyen gruba ayrılık hakkı tanıyıp tanımadığı sorusu bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Henüz bu soruya kesin bir cevap verilmiş değildir.

¹⁷⁴ Emilio J. Cárdenas & María Fernanda Canás, “The Limits of Self-Determination”, **The Self-Determination of Peoples**, Der. Wolfgang Danspeckgruber, (Colorado:Lyne Rienner Publishers, 2002), s. 109.

¹⁷⁵ 2625 (XXV) Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 1970, İlke 5, Paragraf 7 (vurgu eklenmiştir).

¹⁷⁶ UN Doc. A/AC.125/L.32, 12 Nisan 1966; Aktaran Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 97.

Batılı devletlerin kendi kaderini tayini, halk egemenliği ve temsili hükümet gelenekleriyle birlikte sağlama düşünceleri en somut halini Helsinki Nihai Senedi’nde bulacaktır. Kendi kaderini tayin Sened’in VIII. ilkesinde tanımlanmıştır:

“Katılımcı devletler, her zaman Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın amaç ve ilkeleri, devletlerin ülkesel bütünlüğüne ilişkin olanlar da dahil, uluslararası hukukun diğer ilgili normlarıyla uyumlu hareket ederek, halkların eşit haklar ve kendi kaderini tayin hakkına saygı duyacaklardır.

Halkların kendi kaderini tayin ve eşit haklar ilkesi gereğince, tüm halklar her zaman tam özgürlükle, istedikleri zaman ve istedikleri gibi dış müdahale olmadan *iç ve dış siyasi statülerine karar verme* ve istedikleri gibi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini sürdürme hakkına sahiptir.

Katılımcı devletler, bütün devletlerarasında olduğu gibi kendileri arasında da dostane ilişkilerin gelişimi için halkların eşit kendi kaderini tayin ve eşit halklar ilkesini etkili şekilde kullanmasını ve ilkeye saygının evrensel önemini onaylarlar. Bu ilkenin ihlalinin herhangi bir şeklinin elenmesinin önemini de hatırlarlar.”¹⁷⁷

Bağlayıcı nitelikten yoksun yumuşak hukukun (*soft law*) parçası olan Senet, Batılı devletlerin kendi kaderini tayin görüşünü açıklamanın yanında, ilkeyi evrensel ve tüm halklara uygulanan bir hak olarak tanımlamıştır. Senedi imzalayan devletlerin hepsi bağımsız ve egemen devletler olduğundan, bu devletlerin tüm halklarının kendi kaderini tayin hakkının varlığı, hakkın iç görünümüyle onaylanmıştır.¹⁷⁸ İkiz Sözleşmeler, Dostane İlişkiler Bildirgesi ve Helsinki Nihai Senedi’nde formüle edildiği anlamda kendi kaderini tayinin sömürgeciliğin tasfiyesinin dışında ve tek defada kullanılmakla tüketilmeyen sürekli bir hak olduğu görüşü pekiştirilmiştir. Wilson’un tasarladığı şekilde, her halkın kendi yönetim şeklini ve liderlerini serbestçe seçme, yani iç boyutuyla kendi kaderini tayin tek kullanımlık değil, demokratik yönetim ilkelerini gözetten sürekli bir hak statüsündedir.¹⁷⁹

i. Hakkın Verdiği Yetkiler

İç kendi kaderini tayin, devletin egemenlik ve ülkesel bütünlüğünü içişlerine müdahale yasağıyla diğer devletlere karşı koruyan dış kendi kaderini tayinin aksine, uluslararası normların açık ifadesiyle halklara kendi siyasi statüsünü seçme ve ekonomik, sosyal kültürel gelişimini hiçbir müdahaleye maruz kalmadan sürdürme

¹⁷⁷ Conference On Security And Co-operation In Europe Final Act, “Final act of the 1st CSCE Summit of Heads of State or Government”, s. 7 (vurgu eklenmiştir).

¹⁷⁸ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 100.

¹⁷⁹ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 96-101; Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 227-228.

yetkisi vermektedir.¹⁸⁰ Halklara çatısı altında yaşadıkları devletin yöneticilerine ve siyasi statüsüne serbestçe karar verme hakkı tanımaktadır. Toplumun tüm kesimlerinin ayrımcılığa uğramadan parlamentoda adil şekilde temsil edilmesi, bir kültürün diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasının engellenmesi, siyasi karar mekanizmalarına eşit katılımın tüm yurttaşlara tanınmış ve korunmuş bir hak olması hakkın kullanımının temel dinamikleridir. Hakkın kullanımı toplumda var olan kültürel ve etnik çeşitliliğin devletin yönetim kademelerine aynıyla aksetmesi ve sosyal dokuda hâkim kültürel mozağin yönetimde de temsil edilmesini gerektirir.¹⁸¹

Açıkça referans verilmeden İkiz Sözleşmeler'in 1. maddesindeki ifadelerin kullanıldığı Nikaragua kararında Uluslararası Adalet Divanı kendi kaderini tayin hakkına ilişkin değerlendirmede bulunmuştur.¹⁸² Karara göre, her “*devletin devlet egemenliği ilkesiyle serbestçe karar almasına izin verilmiştir ve bu seçiminin bir parçasını siyasi, ekonomik ve kültürel sistemi ve dış işlerinin yapısı oluşturur.*”¹⁸³ Devletin serbest seçim alanına müdahale yasaktır. Nikaragua sömürgeciliğin tasfiyesinin dışında yer alan, bağımsız ve egemen bir devlettir. Bu devletin serbestçe siyasi, ekonomik ve kültürel sistemine karar vermesi iç kendi kaderini tayin hakkının gereğidir ve içişlerine müdahale yasağıyla içiçe geçmiştir.

Bahse konu olan ilkenin hayata geçirilmesinin yolunun demokratik yönetimin tesisinden geçtiği açıktır. Sadece ülke çapında periyodik ve özgürce yapılan demokratik seçimler değil, fakat anayasal düzen içinde yerel aktörlere kendi kararlarını alabilecekleri özerklik düzenlemeleri de demokratik yönetimin tesisinde keşfedilen önemli bir araçtır.¹⁸⁴ Bu bağlamda, iç kendi kaderini tayini kullanım yolları yerel halka kendi kararlarını almasına imkan tanıyan federalizm, çeşitli seviyelerde özerklik veya diğer siyasi yönetim modelleri olabilecektir.¹⁸⁵ Azınlık nüfusun yoğun yaşadığı bölgelere belirli ölçülerde yetki devrederek, yöre halkına kendi kendilerini idare etme ve kendi kararlarını almada daha fazla alan bırakılabilecektir. Bununla birlikte, yerel yönetimlere tanınan özerklik

¹⁸⁰ Raic, *Statehood and the Law of Self-determination*, s. 233-4.

¹⁸¹ Cárdenas & Canás, “The Limits of Self-Determination”, s. 108-109.

¹⁸² Musgrave, *Self-Determination and National Minorities*, s. 87.

¹⁸³ Nikaragua’da ve Nikaragua’ya karşı Militer ve Paramiliter Faaliyetler (Nikaragua ile Amerika Birleşik Devletleri). Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. The United States of America). Merits, Judgment. I.C.J. Reports, 1986, ¶ 205.

¹⁸⁴ Marc Weller, *Escaping The Self-Determination Trap* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008), s. 78.

¹⁸⁵ Raic, *Statehood and the Law of Self-determination*, s. 239.

düzenlemelerinin Batı’da yaygın bir gelenek olduğunu, diğer ülkelerde uygulamasının sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Batılı ulus-devletlerin heterojen nüfusu bir arada yaşatmaya bulduğu çözümler muhtelifdir. Gelişmiş demokrasiler birbirinden farklı mekanizmaları öngörerek birçok kültürü beraber yaşatmaktadırlar.

İnsan haklarını geniş ölçekte teminat altına almak üzere hazırlanan İkiz Sözleşmeler’in ilk maddesinde düzenlenen kendi kaderini tayini, sözleşmelerin diğer hükümlerinden bağımsız düşünmek olası değildir. İkiz sözleşmede garanti edilen, bireysel nitelikteki sivil, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik hakların gözetilmesi ve korunması için kendi kaderini tayine saygı duyulması olmazsa olmazdır.¹⁸⁶ İnsan haklarının muhafazasında bir ön şart kabul edilen iç kendi kaderini tayinin gerçekleştirilmesi, insan haklarının güçlendirilmesi, bilhassa kültürel kimliğin devlet tarafından tanınmasına bağlıdır. Bu yönden, insan haklarına saygı ve halkların kolektif nitelikteki kendi kaderini tayin hakkının tesisi birbirini zorunlu kılmaktadır. Bireyler ifade özgürlüğü, işkenceden masun olma, ayrımcılığa uğramama gibi haklardan yararlandığı sürece kendi kaderini tayine saygı gösterildiği kabul edilecektir.¹⁸⁷ Uluslararası sistem demokratik hakları ciddiye aldığı sürece demokratik olmayan hükümetlerin gayri meşruluğu üzerinde ısrar edecek, bundan sonra kendi kaderini tayine diğer insan haklarının bir özeti nazarıyla bakılması daha savunulabilir olacaktır.¹⁸⁸ İnsan haklarını ayaklar altına alan tiranlık ve baskı rejimlerine karşı halkın direnme ve başkaldırı hakkı bu çerçevede iç kendi kaderini tayinde mündemiçtir. Arap baharı sırasında da, halkların başlarındaki otoriter yöneticileri indirmek üzere başkaldırısı iç kendi kaderini tayin talebinden bir şey değildi. Tarihi 16. yüzyıl felsefi düşüncesine kadar giden halkın tiranlık ve baskıya direnme hakkı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin dibacesinde de yer bulmuştur:

“İnsanın tiranlık ve baskıya başkaldırıya son çare olarak başvurmaya zorlanmaması için, hukuk devleti ilkesiyle insan haklarının korunması esastır.”¹⁸⁹

¹⁸⁶ A. g. e., s. 240

¹⁸⁷ Klabbars, “The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law”, s. 205.

¹⁸⁸ Crawford, “The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future”, s. 26.

¹⁸⁹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi; General Assembly Resolution 217 A (III), International Bill of Human Rights, 10 December 1948, Preamble.

ii. Uygulamada İç Kendi Kaderini Tayin

İç kendi kaderini tayini uygulamada takip etmek çok kolay değildir. Uluslararası sınırları değiştiren dış kendi kaderini tayini gözlemlemek mümkün olmasına karşın, ulusal sınırlar içinde çözüm öngören iç kendi kaderini tayinin nerde ve nasıl kullanıldığına ilişkin verileri tespit etmek güçtür. Zira iç kendi kaderini tayin çoğu zaman uzun yıllara yayılmış bir sürecin işlemlerini gerektiren ve bu sürecin neticesinde ortaya çıkan bir olgudur.

İyi bilinen ve gözlemi kolay bir örnek olarak, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Güney Rodezya'da yönetime katılımları engellenen siyahi çoğunluğun, uzun yıllar süren siyasi ve sivil haklarını alma mücadelesi verilebilir.¹⁹⁰ Bunun dışında bilhassa Batılı devletlerde toplumdaki çeşitli grupların kimliklerinin tanınması, kültürel ve sosyal haklarının verilmesi ve belirli ölçüde özerkliğe sahip olmaları iç kendi kaderini tayin hakkının kullanımı kabul edilebilecektir. İç kendi kaderini tayin hakkının kullanımının sabit, homojen bir uygulamasından bahsetmek olası değildir. Nitekim Batılı demokrasilerde etnik ve azınlık grupların çeşitliliği kadar çok sayıda heterojen iç kendi kaderini tayin uygulamasıyla karşılaşmak mümkündür. Bu anlamda uluslararası hukukun iç kendi kaderini tayin hakkı bakımından devletlere belirli bir ödev yüklediği sonucunu çıkarmak zordur.

İtalyan, Alman ve Fransızca konuşan topluluklardan oluşan İsviçre,¹⁹¹ Valon, Flaman ve az sayıda Alman etnik kökenden oluşan Belçika¹⁹² ve yıllardır ayrılıkçı Bask ve Katalan halklarının talepleriyle boğuşan ama Franco sonrası yaptığı reformlarla ayrılıkçı şiddeti sona erdiren İspanya¹⁹³ iç kendi kaderini tayin uygulamasına misal verilebilir. Kuzey İrlanda'da ayrılıkçı hareketi bitirip, yerel halkın siyasi ve kültürel haklarını güvence altına alan Birleşik Krallık İrlandalıların iç kendi kaderini tayin hakkını tanımıştır.¹⁹⁴ İç kendi kaderini tayin örneklerini bir tasnife tabi tutmak pek mümkün olmamakla birlikte, asgari ve azami iki örnek olarak Fransa ve İspanya modelleri daha ayrıntılı incelenebilir.

¹⁹⁰ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 124.

¹⁹¹ Hannum, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination*, s. 352-358.

¹⁹² A. g. e., s. 407-412.

¹⁹³ Mustafa Şahin, *Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası* (Ankara: Nobel Dağıtım, 2000), s. 179-192.

¹⁹⁴ A. g. e., s. 166-178.

Fransa, üniter devlet sistemi ve “Birlik Anayasası”nın ilkelerinden büyük bir taviz vermeksizin, bölgelerarası dengesizlik ve bu dengesizliğin tetiklediği siyasal, sosyal, etnik ve ekonomik mesafe sorunlarını bir dereceye kadar çözebilmiştir.¹⁹⁵ V. Cumhuriyet dönemi Fransız yönetim yapısı çeşitli değişikliklere uğramış, 1964’te ekonomik koordinasyon amaçlı bölge valilikleri kurulmuş, 1972’de bölgelere tüzel kişilik tanınmıştır. 1982’de Defferre yasası ile yerel yönetimlerin özgürlükleri ve hakları güçlendirilmiş,¹⁹⁶ 2003’te Anayasa değişikliği ile 1. maddeye “Cumhuriyet’in örgütlenmesinin adem-i merkeziyetçi olduğu” hükmü eklenerek devletin siyasi çerçevesinin federal veya bölgesel devlet olmadığı açıkça belirlenmiştir.¹⁹⁷ Reformların ideolojisi karmaşık ve çeşitli olmakla birlikte, bölge yönetim biriminin dönüşümü, merkezi idare ile yerel yönetimler arasında yetki dağılımı, yerel yönetim üzerindeki kontrolün hukuki denetimle ikamesi esaslarına oturmuştur.¹⁹⁸ Bunun yanı sıra Fransa’da konuşulan bölgesel dilleri korumak ve geliştirmek üzere dil politikasında yumuşama emareleri gösteren Fransa, bölgesel dillerin Fransa mirasına ait olduğu hükmünü Anayasa’ya dahil etmiş, bu dillerin kullanımını yasal çerçeveye oturtmak amacıyla çeşitli yasa tasarıları hazırlamış ve bölgelerde bazı alanlarda iki dilliliğin varlığına müsaade eden bir dil politikasını benimsemiştir.¹⁹⁹ Fransa’nın merkeziyetçi politikasının yumuşaması Bretonlar gibi çeşitli etnik kökenli grupların yerel yönetim ve kültürel haklar bakımından bazı faydalar elde etmesine yaramıştır.²⁰⁰

19. yüzyıldan bu yana yaşanan periferik milliyetçilikler sorununu, “mutabakat anayasası” olarak adlandırılan 1978 Anayasası’nda simetrik özerklikler sistemi (milliyet/bölge kavramının birlikte kullanımından dolayı asimetrik bazı görünmeler de arzotmaktadır) öngörerek çözmek isteyen İspanya ülkeyi 17 bölgeye bölen bir idari yapılanma benimsemiştir.²⁰¹ İspanyol Anayasası’nın 2. Maddesi “Anayasa,

¹⁹⁵ Koraltay Nitaş, “Fransa Yönetim Sistemi”, **Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetim**, Der. Koraltay Nitaş (Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı, 2003), s. 201.

¹⁹⁶ Georges Dupuis, Marie-José Guédon & Patrice Chrétien, **Droit administratif** (Paris: Dalloz, 2012), s. 261.

¹⁹⁷ Louis Favoreau, Patrick Gaia, Richard Ghevontian, Jean-Louis Mestre, Otto Pfersmann, André Roux & Guy Scoffoni, **Droit constitutionnel** (Paris: Dalloz, 2013), s. 616.

¹⁹⁸ Dupuis, Guédon & Chrétien, **Droit administratif**, s. 263-266.

¹⁹⁹ Une Politique linguistique pour la Bretagne, **Rapport d’actualisation**, Mars 2012, s. 11-15.

²⁰⁰ Michael Cadman Pital, “The History of Breton Self-Determination and The Case For Restoring Autonomy to Brittany”, **A Thesis Presented to The Faculty of California State University Dominguez Hills**, Summer 2006, s. 82-83.

²⁰¹ Akın Özçer, **Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılkçı Terörle Mücadele Modeli** (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), s. 137.

İspanyol milletinin vazgeçilmez birliği, bütün İspanyolların ortak ve bölünmez vatani temelini dayandır ve onu oluşturan milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkını ve aralarındaki dayanışmayı tanır ve güvence altına alır” şeklinde formüle edilerek İspanya’nın farklı milletlerden ve özerk bölgelerden oluştuğunu beyan etmiştir. İspanyolca’nın resmi dil kabul edildiği ve “tüm İspanyolların bu dili bilme ve kullanma hakkı” sağlama alınmakla birlikte, 3. maddenin 2. fıkrasında diğer İspanyol dillerinin statülerinde düzenlendiği şekilde özerk toplulukların resmi dili olacağı kaydedilerek milliyetlerin çifte resmi dile sahip olmalarına imkan tanınmıştır.²⁰² İspanya Anayasa’da üniter devlet olarak tanımlanmasına rağmen federatif eğilimler arz eden bir bölgesel yönetim mekanizması kurmuş,²⁰³ bünyesinde yaşayan Katalan, Bask ve Galiçya milletlerinin hak ve statü taleplerini bölgelere geniş düzeyde özerklik tanıyarak karşılamaya çalışmıştır.

iii. Hakkı Kullanım Yöntemleri

Genel hatlarıyla düzenlenen kendi kaderini tayin hakkı, kullanım türüne veya metodlarına ilişkin detaylı düzenlemelerden yoksundur.²⁰⁴ İç kendi kaderini tayinde bu durum daha belirgindir. Siyasi uzlaşma yoluyla azınlıkların veya etnik grupların haklarını elde etmeleri, belli ölçüde özerkliğe ulaşmalarında bir yöntem olarak akla gelse de, uygulamada gerçek demokrasiden yoksun ülkelerde bu yol kapalı görünmektedir. BM’nin varlık sebebi uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden silahlı mücadelenin bir yöntem olarak iç kendi kaderini tayine ulaşmada kullanılabileceğini değerlendirmek de ihtimal dışıdır. Afrika İnsan ve Halk Hakları Sözleşmesi’nin koruması altında olması nedeniyle, Sözleşme’ye üye devletlerin bir halkın kendi kaderini tayin hakkını ihlali halinde söz konusu halk İnsan ve Halk Hakları Komisyonu’na şikayette bulunabilecektir. Nitekim Komisyon önüne kendi kaderini tayin hakkının ihlali gerekçesiyle çeşitli şikayetler gelmiştir. Mesela, Katangalıların kendi kaderini tayin haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle Kamerun aleyhine yaptıkları şikayette, Komisyon iç kendi kaderini tayin hakkı üzerinde değerlendirme yapmıştır. Komisyon, sadece halkın iradesi hükümette temsil edilememe veya geniş insan hakları ihlallerinden dolayı inkar edildiği zaman, ülkesel bütünlük ve egemenlik ilkelerinin bağımsızlık veya ayrılmayla dış kendi kaderini

²⁰² A. g. e., s. 138.

²⁰³ Fikret Toksöz, Ali Ercan Özgür, Öykü Uluçay, Levent Koç, Gülay Atar, Nilüfer Akalın, **Yerel Yönetim Sistemleri** (İstanbul: TESEV Yayınları, 2009), s. 84.

²⁰⁴ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 124.

tayine imkan verebileceğine hükmetmiştir.²⁰⁵ Bir başka olayda Güney Kamerunlular hem 1961 yılındaki plebisit sırasında hem de sonraki Kamerun federal anayasası altında kendi kaderini tayin hakkından mahrum kaldıkları şikayetiyle Komisyon’a müracaatta bulunmuşlardır. Kendilerinin ayrı ve bağımsız bir halk olduğunu savunarak hükümette temsilden mahrum olduklarını, eğitim haklarının yadsındığını, hukuki sistemde ve dil haklarında ayrımcılığa maruz kaldıklarını ileri sürmüşlerdir. 1999 yılında yaptıkları bir ankette halkın % 99’unun bağımsızlığı istediğini ve 1961 plebisitinde kendilerine bağımsızlık seçeneği sunulmadan iki devletten birine katılımın önerildiğini aktarmışlardır. Kamerun hükümetinin bir devletin kurulmasının yetkisi dışında olduğu savunmasını kabul eden Komisyon Güney Kamerunlular’ın başvurusunu reddetmiştir.²⁰⁶

Öte yandan diğer bölgesel mahkemelere benzer bir şikâyetle başvuru imkanı hukuken tanınmış değildir. Bununla birlikte, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) Doğu ve Orta Avrupa’daki faaliyetleri, Avrupa Konseyi’nin (AK) Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Azınlık ve Bölgesel Diller Şartı yerel ve azınlık halkların kendi kaderini tayin hakkını sağlama amacına yöneliktir ve devletle alt gruplar arasında uzlaştırmacı mekanizmalar kurma gayretlerinin ürünüdürler.

iv. İç Kendi Kaderini Kullanmaya Yetkili “Halk”

Uluslararası belgelerde sarıh olarak iç kendi kaderine tayin hakkını haiz halkın tanımını veya en azından kategorilerini içermesini beklemek, dış kendi kaderini tayine nazaran daha az olasıdır. Bu sonucu, anlaşma temeli zayıf, daha çok teamül hukukunun ürettiği bir kavram olmasında aramak lazımdır. İç kendi kaderini tayinin özüne dikkat kesildiğinde, bir halkın kendi yöneticilerini ve yönetim sistemini serbestçe seçebilmesiyle karşılaşılır. Bu açıdan, hakkın yararlanıcısı olarak ilk akla gelen kesim, etnik, dilsel veya dini alt gruplara inmeden bir devleti oluşturan halkın tamamı olmalıdır.²⁰⁷ “Tüm halkı temsil eden hükümet” ifadesinin ilk anlamıyla iç kendi kaderini tayin millet eksenli bir tanımla devleti oluşturan vatandaşların bütününe ait olmalıdır. Böylece, halkı baskı altına alan, özgürlükleri kısıtlayan ve

²⁰⁵ Dinah Shelton, “Self-Determination in Regional Human Rights Law: From Kosova to Cameroon”, *The American Journal of International Law*, Vol. 105, No. 1, 2011, s. 66.

²⁰⁶ A. g. e., s. 67-68.

²⁰⁷ Raic, *Statehood and the Law of Self-determination*, s. 244.

farklı sesleri susturan otoriter rejimlerden korunma hakkı muhafaza altına alınmış olacaktır.

Peki bir devlet içindeki farklı dilsel, ırksal veya dini gruplar iç kendi kaderini tayin hakkını haiz midir? İkiz Sözleşmeler'in ilk maddesi, kendi kaderini tayini "tüm halklar" için insan hakları kategorisine ait evrensel bir hak olarak tescillerken, öncelikle tüm diğer insan haklarında olduğu gibi yurttaşı kendi devletine karşı korumaktadır.²⁰⁸ Zira insan haklarının en büyük ihlalcisi, devletin kendisidir. Pozitif uluslararası hukuk etnik veya azınlık gruplara açık şekilde dış kendi kaderini tayin hakkı tanımadığı için, iç kendi kaderini tayinin devlet çatısı altında yaşayan ve bir halk olarak tanımlanabilen alt grup ve kesimleri kapsamına alması gerektiği değerlendirilebilecektir.²⁰⁹ Kanada Yüksek Mahkemesi'nin Quebec Ayrılık Referansı'nda ve Afrika İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu'nun Güney Kamerun'un kendi kaderini tayin hakkından yoksun olduğu gerekçesiyle önüne gelen şikayette yaptığı halk kavramı değerlendirmesi²¹⁰, halk kavramının sadece devletle bütünleşmeden daha geniş yorumuna katılmaktadır. Kendi devletlerini kuramayan halklar en azından iç kendi kaderini tayinden faydalanmalıdır.

Mevcut devletlerin büyük bir oranının farklı etnik unsurlardan müteşekkil heterojen nüfusa sahip oldukları göz önüne alındığında, etnik grupların bağımsızlık taleplerini dengelemede iç kendi kaderini tayin devreye girmektedir. Demokrasi kavramıyla yakın ilişkisi özellikle Batılı devletler tarafından iç kendi kaderini tayini etnik gruplar için tercih edilir kılmıştır.²¹¹ Haddizâtında hiçbir devlet bünyesindeki etnik veya azınlık grupların zamanla gelişebilecek özerklik veya bağımsızlık talepleri riskiyle uğraşma ihtimalinden masun olmadığından,²¹² iç kendi kaderini tayin bağımsızlık talebine set çekmeye yaramaktadır. Azınlık ve halk kavramlarıyla ilgili bir karışıklığa ışık tutmak gerekir. Azınlık kavramıyla halk kavramı, zaman zaman birbirini karşılasa da, bazı durumlarda birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Bu

²⁰⁸ Crawford, "The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future", s. 22.

²⁰⁹ Raic, **Statehood and the Law of Self-determination**, s. 257-258.

²¹⁰ Shelton, "Self-Determination in Regional Human Rights Law: From Kosova to Cameroon", s. 67-68.

²¹¹ Şahin, **Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası**, s. 39.

²¹² Arsava, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler", s. 390.

noktada, bir devlet idaresinde yaşayan azınlık bir grup ancak halk kimliğinin gereklerini yerine getiriyorsa, iç kendi kaderini tayin hakkında söz edilebilir.²¹³

C. 1989'da İki Almanya'nın Birleşiminden Günümüze Kendi Kaderini Tayin

Sömürgeciliğin tasfiyesinin büyük oranda tamamlanması, 1990'lara girerken kendi kaderini tayini sömürge halkları açısından giderek daha da önemsiz kılmıştır, hatta kendi kaderini tayin düzenlemelerinin artık gereksiz kaldığından ötürü kaldırılma talebi dahi önerilmiştir. Önceki dönemde sömürgeciliğin tasfiyesi bağlamı dışında bir devletin bölünmesiyle oluşan Bangladeş (bu olayda da sömürge benzeri bir bağımsızlık söz konusudur) hariç tutulacak olursa, doktrin ve uygulamada nispi bir tutarlılık hakimken, 1989'dan itibaren pratik olaylar doktrinin aksine ilerlemiştir.²¹⁴ 1990'lar Avrupa'da yirminin üzerinde devletin, zaman zaman trajik hadiseler ve büyük insan hakları ihlallerine sebep olarak, doğumuna veya varlığını restore edişine şahit olacaktır.²¹⁵ Kendi kaderini tayinin farklı yüzleri ve uygulama derecelerini sahneye çıkaran, yapay ayrılığa zorlanan iki Almanya'nın birleşimi, iki çok uluslu devlet olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Eski Yugoslavya'nın dağılması, Çekoslovakya'nın ayrılması, Avrupa'da demokratikleşme ve alt-gruplara geniş haklar tanımakla önü alınmaya çalışılan ayrılık hareketleri türünden olgular gün yüzüne çıkacaktır.²¹⁶ Tüm bu meydan okumalarla yüzleşmek kendi kaderini tayini dönüşüme itecektir.

Bu dönem kendi kaderini tayine hem uygulama hem de doktrinde yeni hareketlilik ve dinamizm getirmiştir. Bu dinamizm sadece yeni kurulan devletlerin oluşturduğu dalgadan kaynaklanarak dış kendi kaderini tayin etrafında dönmemiştir. Azınlık unsurların bağımsızlık arzularıyla mevcut devletlerin ülkesel bütünlük ve egemenlik hakları arasında uzlaşma zemini kurmak isteyen Avrupa Birliği (AB), AK

²¹³ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 170.

²¹⁴ Falk, "Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience", s. 50.

²¹⁵ Crawford, "The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future", s. 24.

²¹⁶ Frederic L. Kirgis, "The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era", **The American Journal of International Law**, vol. 88, no. 2, 1994, s. 307.

ve AGİT gibi kurumların azınlık haklarını güçlendirme çalışmaları²¹⁷ alternatif olma gücünü kuvvetlendirdiği iç kendi kaderini tayin konusunda da gelişme kaydedilmiştir. Bu kurumlardan AGİT, iç kendi kaderini tayinin parçası olan meşru demokrasi ilkesinin üye devletler tarafından uygulanmasını düzenli şekilde gözlemlemek üzere dikkat çekici faaliyetler yürütmektedir.²¹⁸

Avrupa coğrafyası dışına göz atılacak olursa, Kafkasya’da devletlerin egemenlik çekişmesine neden olan Karabağ ile bağımsızlık arzulayan Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki halkların geleceği hala belirsizliğini korumaktadır.²¹⁹ Orta Doğu’da Filistin ve Kürt halklarının henüz tatmin edici bir semere vermeyen gayretleri kendi kaderini tayin mücadelesinin örneklerini oluşturmaktadır.²²⁰ Afrika’da sömürgecilik faaliyetleri boyunca çizilen yapay sınırlar, yakın zamanda bitecek gibi görünmeyen çok sayıda etnik temelli veya devletlerarası uyuşmazlık çıkarmıştır. Uluslararası belgelerde kavram çok fazla yeni düzenlemeye konu olmamasına rağmen, pratikte hissedilir ölçüde ağırlığını koyduğu ortadadır.

1. Uluslararası Belgeler

Bu dönemde uluslararası belgeler göze çarpan bir teşebbüs dışında, hali hazırdaki kendi kaderini tayin düzenlemelerine büyük bir katkıda bulunmamıştır. 26 Eylül 1991’de, Lihtenştayn Prensi Hans-Adam II’nin inisiyatifinde BM Genel Kurulu’nda özyönetim kendi kaderini tayin hakkı üzerine bir taslak sözleşmenin hazırlığı başlatılmış ve çeşitli seviyelerde müzakereler neticesinde taslak bir metin oluşmuştur.²²¹ Hakkın açık ve anlaşılır olmadığı, yararlanacakların iyi tanımlanmadığı, birtakım tutarsızlıklar içerdiği eleştirilerine yol açan sözleşme taslak niteliğinin dışına çıkamamıştır. Bununla beraber, taslak sözleşmede kendi kaderini tayinin bağımsızlığı şart koşturması ve çatışan taraflar arasında travmatik olmayan alternatiflerin ikna edici şekilde tartışılması değerlidir.²²² Metin teşebbüs aşamasında

²¹⁷ Crawford, “The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future”, s. 24-25.

²¹⁸ Christakis, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 438.

²¹⁹ A. g. e., 215-219.

²²⁰ Falk, “Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience”, s. 50.

²²¹ Cárdenas & Canás, “The Limits of Self-Determination”, s. 115.

²²² A. g. e., s. 116.

kalmadan uluslararası bağlayıcılığı olan bir sözleşme haline gelseydi, yakın zamanda yaşanan acı ayrılık girişimlerine barışçıl ve uzlaşmacı çözümler sunabilecekti.

21 Aralık 1990’da Paris’te devlet ve hükümet başkanlarının biraraya geldiği ikinci AGİK “Yeni bir Avrupa için Paris Şartı”nı ilan etmiştir. Kendi kaderini tayin hakkına dair yeni bir düzenlemenin yer almadığı Şart’ta, Avrupa’da demokrasi, barış ve birliği desteklemek ve ilerletmek için, katılımcı devletler Helsinki Nihai Senedi’nin on ilkesine tam taahhüt sözünü tutmayı yinelemiştir.²²³ Bu ilkelerden biri daha önce incelendiği gibi halkların eşit haklar ve kendi kaderini tayin hakkı ilkesidir.

25 Haziran 1993’te Viyana’da insan hakları üzerine toplanan küresel konferans, Dostane İlişkiler Bildirgesi’nden 23 yıl sonra kendi kaderini tayini bir daha onaylama fırsatı yakalamıştır.²²⁴ 171 devletin temsilcisinin konsensüsüyle kabul edilen ve “Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı” adını taşıyan metin, Dostane İlişkiler Bildirgesi’ne referans yapmakla birlikte, bu Bildirge’deki “tüm halkları ırk, inanç ve renk ayrımı yapmadan temsil eden hükümet” ifadesini, “herhangi bir ayrım yapmadan” olarak değiştirmiştir. Viyana Bildirgesi’nde iki temel yenilik daha vardır: i) kendi kaderini tayin hakkı “devredilemez” olarak tavsif edilmiş; ii) kendi kaderini tayin hakkının inkarı insan haklarının bir ihlali sayılacağı beyan edilmiştir.²²⁵ Bildirge sayesinde, dünya devletlerinin ezici çoğunluğunun onayıyla bir defa daha kendi kaderini tayinin uluslararası hukuktaki yeri ve insan hakkı statüsü tescil edilmiştir. BM Genel Kurul kararı olan Viyana Bildirgesi hukuki bağlayıcılığı haiz olmasa da, konsensüsle alınmış olması uluslararası teamülü yansıttığına karine teşkil etmektedir.

2. Kendi Kaderini Tayinin Yeni Test Sahaları

a. İki Almanya’nın Birleşimi

1975 Helsinki Nihai Senedi sonrası adeta ikinci bölümünü sürdüren Soğuk Savaş’ın kaderini etkileyen iki olgu gelişmiştir: SSCB ile geniş anlamda Batı

²²³ Charter of Paris for a New Europe, Meeting of the Heads of State or Government of the participating States of the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE), Paris, 19-21 December 1990, s. 4.

²²⁴ Christakis, *Le droit à l’autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 194.

²²⁵ Vienna Declaration and Programme of Action, A/CONF.157/24, 25 June 1993, Bölüm 1, §2.

(Amerika, AB ülkeleri ve Japonya) arasındaki büyüyen ekonomik farklılık; küreselleşme ve entegrasyonu yükselten Batı'daki hızlı teknolojik gelişme. Bu faktörler ilk olarak SSCB'nin zayıflayarak dağılmasına ve ardından kendi kaderini tayinin sayı ve uygulama tipinde artışa zemin hazırlamıştır.²²⁶ 1989'da Berlin duvarının yıkılışını müteakip, 1990'da iki Almanya'nın birleşimi II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da uluslararası sınırları değiştiren en önemli hadise olarak kendi kaderini tayin tarihine kaydedilmiştir. Helsinki Nihai Senedi kabul edildiği sırada Batı Almanya Şansölyesi olan Helmut Schmidt'in açıklaması iki Almanya'nın birleşimini kendi kaderini tayin bakımından özetlemektedir:

“Sınırlar dokunulmazdır, fakat barışçıl yollar ve anlaşmalarla değiştirilebilmelidir”

“Alman milletinin özgür kendi kaderini tayin sayesinde birliğini kazanacağı Avrupa'da barış hali için çalışmak bizim amacımız olarak kalacaktır.”²²⁷

Helsinki Nihai Senedi Soğuk Savaşı ılımlı bir atmosfere çekmenin ve tarafları yumuşatmanın yanında, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesine zemin hazırlamayı tasarlamıştır. Bu beklenti gerçekleşmiş, Demir Perde'nin Almanya'nın başarılı birleşimiyle yıkılışa yüz tutması, Doğu Avrupa'daki halklara klasik kendi kaderini tayinin yeni imkanlarını değerlendirerek kendi devletlerini kurma cesareti vermiştir.²²⁸ İki Almanya'nın birleşmesi, kendi kaderini tayinin sömürgeciliğin tasfiyesi sonrası rafa kalkacağı görüşlerini geçersiz kılmış, kendi kaderini tayine yeni bir soluk getirmiştir.

b. Yugoslavya'nın Dağılması

Yugoslavya'da siyasi tansiyon 1990'ların sonuna doğru yükselirken, uluslararası toplum başlangıçta müdahil olmamış, ABD ve Avrupa Topluluğu'ndan (AT) Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü destekleyen ve Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin ayrılmasına karşı çıkan beyanlar yapılmıştır.²²⁹ Durum Slovenya ve Hırvatistan'ın Haziran 1991'de bağımsızlık ilan etmesi ve Yugoslav güçlerinin saldırıya geçmesiyle değişmiştir. Almanya, Hırvatistan ve Slovenya'nın kendi kaderini tayin hakkına saygı duyulmasını beyan eden ve bunda ısrar eden ilk uluslararası aktör olmuştur. AT'nin araya girmesiyle, üç aylık moratoryum ilan

²²⁶ Danspeckgruber, “Self-Determination and Regionalization in Contemporary Europe”, s. 169.

²²⁷ Signing of the Helsinki Final Act, **Who we are**, Organization for Security and Co-operation in Europe, Erişim Tarihi: 14/01/15, <http://www.osce.org/who/43960>.

²²⁸ Danspeckgruber, “Self-Determination and Regionalization in Contemporary Europe”, s. 170.

²²⁹ Radan, **The Break-up of Yugoslavia an International Law**, s. 160-161.

edilirken, 27 Ağustos 1991’de AT Bildirgesi krizi görüşmek üzere Yugoslavya konferansının toplanmasına çağrıda bulunmuş, krizden kaynaklanan tanıma, sınır paylaşımı vs. gibi sorunlar hakkında tavsiye almak üzere 5 Avrupa ülkesinin Anayasa Mahkemesi başkanlarından oluşan Badinter Komisyonu kurulmuştur.²³⁰

AT Dışişleri Bakanları’nın yayınladığı “Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’daki Yeni Devletlerin Tanınması’na İlişkin Rehber İlkeler Bildirgesi” Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı’na, özelde ise kendi kaderini tayin ilkesine atıfta bulunarak giriş yapmaktadır.²³¹ Solvenya ve Hırvastisyan’ın bağımsızlık mücadelesi Belgrad tarafından bir ayrılık sorunu olarak kabul edilirken, bu iki otorite yaşananları ana devletin dağılımını netice veren meşru kendi kaderini tayin süreci olarak görmüştür.²³² Badinter Komitesi, ilk görüşünde “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dağılma sürecindedir”²³³ beyanıyla Yugoslavya’da yaşananları ayrılık meselesi yerine federal devletin dağılmasıyla ilişkilendirmiştir. Bununla birlikte, Yugoslavya’da yaşananların ayrılık değil de dağılma süreci olduğu kuşkuludur. Dört cumhuriyet Yugoslavya’dan aynı zamanda tek bir eylemle ayrılmamış, sonrasında Sovyetler Birliği’nden ayrılan devletlerin yayınladığı Alma Ata Bildirgesi türünden birlikte bir anlaşma yapmamış ve bağımsızlık ilanı önceden varolan Yugoslavya’dan bağımsızlık bağlamında yapılmıştır.²³⁴ Bu nedenlerden dolayı, hadiseyi dağılma süreci şeklinde vasıflandırmanın isabeti tartışmalıdır.

1946 Yugoslav Anayasası, kendi kaderini tayini ilk maddesine yansıtmış, her biri ayrı Yugoslav halkını içeren bir cumhuriyetler federasyonu kurmuştur.²³⁵ Kendi kaderini tayin ayrılık kavramıyla birlikte 1974 Yugoslav Anayasası’nın mukaddimesinde yer alan ilkelere ve çeşitli maddelerine sirayet etmiştir. Ancak birçok Yugoslav anayasa hukukçusu anayasanın üye cumhuriyetlere ayrılık hakkını

²³⁰ Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising From the Dissolution of Yugoslavia, 31 I.L.M., January 11 and July 4 1992, s. 1488-9.

²³¹ Roland Rich, “Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition”, 4 **European Journal of International Law** 36, 1993, s. 42.

²³² A. g. e., s. 57.

²³³ Pellet, “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, s. 183.

²³⁴ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 200-201.

²³⁵ 1946 Yugoslav Anayasası madde 1:

“Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti, şeklen cumhuriyetçi, ayrılık hakkı dahil kendi kaderini tayin hakkı temelinde federatif bir devlet içinde birlikte yaşama iradelerini beyan etmiş hakça eşit halkların bir topluluğu, bir federal halk Devleti’dir”

Ben Bagwell, “Yugoslavian Constitutional Questions: Self-determination and Secession of Member Republics”, **The Georgia Journal of International and Comparative Law**, Vol. 21, s. 498.

tanındığının kabul edilemeyeceğini savunmaktadır.²³⁶ Yugoslavya Anayasası'nın kurucu cumhuriyetlerin birine ayrılma hakkı sağlayan özel bir hükmü söz konusu değildir.²³⁷ Üstelik 1974 Anayasası'nın 5. maddesinin 4. fıkrası 'Cumhuriyetlerin ve Özerk Bölgelerin rızası olmadan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin sınırlarının değiştirilemeyeceğini' şart koşturmuştur. 1990 yılının sonlarına doğru cumhuriyetlerin ayrılık hakkını içeren anayasal kendi kaderini tayin hakkını sağlamak üzere bir anayasa taslağı açıklanmış olmasına rağmen, söz konusu taslak hiç onaylanmamıştır.²³⁸ Dolayısıyla, Yugoslav cumhuriyetlerinin anayasal ayrılık haklarının hukuki temeli zayıftır.

Devletlerin dağılması veya halkların ayrılık girişimleri görüşme, arabulucuk gibi barışçıl yollarla sonuca ulaştırılabildiği zaman, uluslararası toplum ortaya çıkan sonucu genelde geçerli sayma eğilimindedir.²³⁹ Çoğu zaman bir halkın ayrılık talebi, uluslararası hukukun temel normlarından olan parçası olduğu devletin ülkesel bütünlüğü ve egemenlik haklarıyla çatışmaktadır. Devletin ülkesel bütünlük ve egemenlik haklarını etkilemeyen veya ana devletin açık rızasını kazanmış bir sonucun uluslararası düzeyde de dirençle karşılaşmaması yüksek olasılıktadır. Bu duruma 25 Kasım 1992'de federal meclisin yaptığı bir kanunla, referanduma dahi girmeden, Çekoslovakya Fedeasyonu'nu feshederek, 1 Ocak 1993'ten itibaren iki bağımsız ülke olarak yoluna devam eden Çekler ve Slovaklar tipik bir örnektir.²⁴⁰ Kendi rızalarıyla ayrılan bu iki devletin tanınmasına, Almanya'nın birleşmesinde iki bölgenin ortak irade beyanıyla tek bir çatı altında toplanmasına tepki gösterilmediği gibi, uluslararası düzeyde herhangi bir itiraz yükselmemiştir.

Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsız olmak isteyen Cumhuriyetlere tanıma hususunda farklı bir prosedür uygulanmıştır. Ön koşul olarak yeni kurulan devletlerin AT'nin tanınma hakkındaki esaslarını tekeffül etmesi istenmiştir. AT Bildirgesi tanınma için şu gereklilikleri listelemiştir:

---

²³⁶ A. g. e., s. 509.

²³⁷ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 269.

²³⁸ Bagwell, "Yugoslavian Constitutional Questions: Self-determination and Secession of Member Republics", s. 512.

²³⁹ Cárdenas & Canás, "The Limits of Self-Determination", s. 103

²⁴⁰ Hüseyin Kalaycı, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği** (Ankara: Liberte Yayınları, 2010), s. 399.

- BM Antlaşması hükümlerine ve özellikle hukuk devleti, demokrasi ve insan haklarına ilişkin olmak üzere, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı'nda verilen taahhütlere saygı duymak
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu çerçevesinde verilen taahhütlere uygun şekilde etnik ve milli grupların ve azınlıkların haklarını garanti etmek
- Tüm sınırların dokunulmazlığına saygı duymak; barışçıl yollar ve ortak anlaşmayla değişen sınırlar hariç
- Silahsızlanma ve nükleer silahların artırılmaması ve de güvenlik ve bölgesel istikrara ilişkin tüm ilgili taahhütlerin kabulü
- Halef devlet ve bölgesel uyuşmazlıklara ilişkin tüm sorunları, uygun olduğu yerde tahkime başvurmak da dahil olmak üzere, anlaşmayla çözmeyi taahhüt etme.²⁴¹

Rehber ilkeleri içeren bildirge, yukarıda sayılan bir dizi taahhütleri yüklenmeyen otoritelerin tanınmayacağı uyarısını yaparak, yeni kurulacak devletlere ekstra sorumluluk getirmiştir.

Bağımsız olmak üzere Yugoslavya konferansına başvuran Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya Cumhuriyetleri'nin her birinde kendi kaderini tayin hakkının ruhuna riayet ederek referandum düzenlenmiş ve halkların ezici çoğunluğu ayrılığın lehine oy kullanmıştır.²⁴² Fakat Bosna Hersek'te düzenlenen referandumu nüfusun % 31'ini oluşturan Sırp azınlık boykot etmiş, oylamaya katılan % 63,4'ün olumlu oyu ise % 99'u aşmıştır.²⁴³ Badinter Komitesi'nin uğraştığı ana sorunlardan biri Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki Sırp azınlığın kendi kaderini tayin hakkı olup olmadığıdır. Oldukça heterojen bir nüfusa sahip fakat belli bir toprak üzerinde idari yönetimi olan Bosna Hersek bir bütün olarak kendi kaderini tayin edebilen bir halkken, Sırp azınlığın kendi kaderini tayin hakkı ne olacak?²⁴⁴ Komite Afrika ve Güney Amerika halklarının bağımsızlığı tanınırken gözetilen ana ilke *uti possidetis iuris*'i aynı şekilde Yugoslavya krizinde de benimsemiştir:

“İlgili devletlerin aksine anlaşması durumu istisna olmak üzere, herhangi bir koşul altında, kendi kaderini tayin hakkı bağımsızlık zamanında mevcut olan sınırların değişimini gerektirmez.”²⁴⁵

²⁴¹ Rich, “Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition”, s. 43.

²⁴² Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising From the Dissolution of Yugoslavia, 31 I.L.M., January 11 and July 4 1992, s. 1496.

²⁴³ Rich, “Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition”, s. 49-50.

²⁴⁴ Hannum, “Rethinking Self-determination”, s. 37-38.

²⁴⁵ Pellet, “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, s. 184.

Komite kendi kaderini tayinin toprak temelinde tanınmasına karar vererek, daha büyük ölçekli çatışma ve sınır uyuşmazlıklarının çıkmasını önlemeyi tercih etmiş olsa da, hakkın “toprağa” mı yok “halka” mı ait olduğu temel sorusuna cevap vermemiştir. Bununla beraber, Komite uluslararası hukuk altında etnik veya dini grupların kimliklerinin tanınma hakkına sahip olduklarını ve 1966 İnsan Hakları Sözleşmeleri gereğince kendi kaderini tayin hakkının insan haklarını korumaya hizmet ettiğini takdir etmiştir.²⁴⁶ Vurgulamak gerekir ki, Badinter Komitesi’nin yaptığı yorumlar ve verdiği görüşler tavsiye niteliğinde olduğundan bağlayıcı değildir.

Eski Yugoslav halklarının kendi kaderini tayin hakkına yaptıkları referansla bağımsızlıklarını kazanmaları, kavramın sömürgeciliğin tasfiyesi dışında evrensel uygulamasının yansımasıdır. Uluslararası sınırların çizilmesinde kendi kaderini tayinin oynadığı rol pekişmiş, halkların devlet kurmada başvurduğu ana ilke niteliği devam etmiştir.

c. Sovyetler Birliği’nin Dağılması

Sovyetler Birliği’nin dağılma süreci Yugoslavya’nın dağılmasına hem zamanlama hem de vuku bulan bazı hadiseler açısından paralellik arz eder. Sovyet Anayasası’na göre, çok etnisiteli Sovyetler Birliği, federal yönetim içinde etnik temele dayanan ve her bir etnik kökenin çoğunlukta olduğu on beş kurucu cumhuriyet, çeşitli özerk bölge ve şehirlerden müteşekkildir.²⁴⁷ Merkezi yönetime tahsis edilen geniş yetki, cumhuriyetlerin ve özerk yönetimlerin gerçekte zayıf güce sahip olmaları sonucunu doğurmuştur. Komünist partinin tek parti politikası yönetimi, milliyetçiliğin burjuva sapkınlığı olarak kınanması ve bağımsızlık taraftarlarının devlet karşıtlığı suçlamasıyla cezalandırılması milliyetçi baskıyı ülke genelinde artırmıştır.²⁴⁸ Milliyetçi hareketlerin tansiyonu artırması, merkezi hükümeti Sovyetler Birliği’ni kuran 1922 Birlik Anlaşması’nı gözden geçirmeye zorlamış ve dokuz cumhuriyetle Haziran 1991’de yeni birlik düzenlemesi

²⁴⁶ Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising From the Dissolution of Yugoslavia, 31 I.L.M., January 11 and July 4 1992, s. 1498-99

²⁴⁷ Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, s. 360-391

²⁴⁸ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 108-109.

hazırlanmıştır. Fakat, Komünist Parti'nin içindeki muhafazakar unsurların muhalefeti ülkeyi Ağustos 1991'de üç gün içinde dağıtılan başarısız bir hükümet darbesine sürüklemiştir. Yeni düzenlemenin uygulanmaması üzerine sonraki iki ay içinde Sovyetler Birliği içindeki cumhuriyetlerin çoğu bağımsızlık ilan etmiştir.²⁴⁹

Estonya, Letonya ve Litvanya'nın bağımsızlık sürecini diğer cumhuriyetlerden ayırt etmek gerektir. 1920'lerde bağımsızlığı Sovyet Rusya tarafından tanınan bu üç baltık ülkesi, 1939'da imzalanan gizli Molotov-Ribbentrop anlaşmasıyla önce işgal edilmiş, sonrasında da kukla hükümetlerin onayıyla Sovyet topraklarına katılmıştır.²⁵⁰ Bu ülkeler bağımsızlıklarını ilan ederken, söz konusu gizli anlaşmanın geçersizliğine ve Stalin'in o dönemde kuvvet kullanmayı yasaklayan uluslararası normları ihlal ettiğine dayanmışlardır. Açık ifadelerle kendi kaderini tayini ileri sürmeseler de, 1940'ta Sovyetler'e katılmanın halkın iradesine aykırı olduğunu savunmuşlardır.²⁵¹ 1940'tan bu yana işgal altında oldukları argümanını savunmuşlardır. Yerinde argümanlar üreterek ve bağımsızlık sürecini zamana yayarak izledikleri makul yöntem sancısız bir bağımsızlığı mümkün kılmıştır.

Diğer cumhuriyetlerin bağımsızlık süreçlerinin uluslararası hukuka uygunluğu meselesi oldukça karmaşık görünmektedir. Gerçi kendi kaderini tayin ilkesi uygulamasına uygun şekilde, cumhuriyetlerin hemen hepsi bağımsızlık referandumu tertip etmiştir. 1977 tarihli Sovyet Anayasası hükümleri cumhuriyetlere kendi kaderini tayin hakkını tanımış, fakat diğer taraftan şart koşulan oldukça girift prosedür cumhuriyetleri bu yolu takip etmekten alıkoymuştur. Uluslararası hukukun da Sovyetler Birliği'nin parçası olan cumhuriyetlere meşru bir ayrılma hakkı vermediği gerekçesiyle, çözülmenin *de facto* başarılan aceleci bir süreç olduğu görüşü mevcuttur.²⁵²

Kendi kaderini tayin Yugoslavya'nın dağılması sürecinde de başat bir rol oynamıştır. Yukarıda Yugoslavya'nın dağılması sürecinde değinilen, kendi kaderini tayine atıfla başlayan AT Rehber İlkeler Bildirgesi Sovyetler'den ayrılan devletleri de kapsamına almaktadır. Bir anlamda uluslararası toplumun her iki devletin

²⁴⁹ A. g. e., 110.

²⁵⁰ Rich, "Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition", s. 37.

²⁵¹ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 260.

²⁵² A. g. e., s. 264-266.

dağılması sürecine bakışını yansıtan Bildirge, sadece sınırların daha fazla uyumsuzluğa yol açmadan mevcut haliyle korunması, insan haklarının gözetimine dair taahhütlerin verilmesi ve iç kendi kaderini tayin hakkı bağlamında azınlık kimliğinin tanınması ve haklarının garanti edilmesi şartlarını gözetten devletlerin tanınacağını açıkça beyan etmiştir.²⁵³ Bu anlamda, uluslararası toplumun söz konusu halkların kendi kaderini tayin hakkına saygı duyduğu sonucuna varılabilir. Nitekim, Dışişleri Bakanı Baker'ın Amerika'nın Sovyetler Birliği'ndeki değişime bakışını özetlediği beş ilkeden birini halkların kendi kaderini tayin hakkı oluşturmuştur.²⁵⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılması, tıpkı Çekoslovakya'nın anlaşmalı bölünmesi gibi, hem ayrılan devletler hem de uluslararası toplum tarafından anlaşmadan çıkan sonuca bina edilmiştir. Hala çekişmeli olan ve itirazlara neden olan tek taraflı ayrılık tartışmasına dahil olmamıştır.²⁵⁵ Sovyetler Birliği'nden ayrılan on bir devletin (üç Baltık ülkesi ve Gürcistan katılmamıştır) 21 Aralık 1991'de Almatı'da resmen Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluşunu ve Birliğin bitişini ilan etmeleri,²⁵⁶ şartların Sovyetler'e başka çare bırakmamasından da kaynaklansa, dağılmanın uzlaşmayla gerçekleştiğine işaret etmektedir.

d. Kosova

Kosova'nın Sırbistan'tan 2008'de tek taraflı ayrılık ilanı kendi kaderini tayin uygulamasının doktrinde çok gürültü koparan en istisnasi örneklerindendir. Kosova'nın bağımsızlığı birçok yönden kendine has (*sui generis*) özellik arz etmektedir. Bununla beraber, Güney Osetya, Karabağ ve Abhazya'nın bağımsızlık teşebbüslerine ilham verdiği de reddedilemez. Çeşitli alt gruplara sahip devletler Kosova'nın bünyelerindeki gruplara örnek teşkil etmesinden korkmuşlardır.²⁵⁷

²⁵³ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 111-113.

²⁵⁴ US Approach to Changes In the Soviet Union, **US Department of State Dispatch**, Vol 2, No 36, September 9, 1991, Erişim Tarihi: 20/01/2015, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dispatch/1991/html/Dispatchv2no36.html>.

²⁵⁵ Hannum, "Rethinking Self-determination", s. 52-53.

²⁵⁶ Rich, "Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition", s. 44.

²⁵⁷ Milena Sterio, "Creating And Building a "State": International Law And Kosovo", 104 **American Society of International Law Proceedings** 361, 2010, s. 365.

1974 Anayasası'na göre Eski Yugoslavya içinde özerk bölge statüsü verilen Kosova nüfusunun % 90'ın üzerinde çoğunluğu Arnavut kökenlidir.²⁵⁸ 1980'lerin sonuna doğru Sırp milliyetçisi Milosevic'in parti içi darbeye yükselmesi ve siyasette etkin olmayı başarması, Kosova'nın özerk statüsünün kaldırılması ve kendisine tanınan ayrıcalıkların geri alınması sonucuna götürmüştür.²⁵⁹ Merkezi hükümetin yerel halk üzerindeki baskıcı tavrının artarak devam etmesi üzerine, 21 Eylül 1991'de Kosova halkı, eski Yugoslav cumhuriyetleri gibi referandum düzenlemiştir. Yaklaşık % 87 katılımı % 99'un üzerinde bağımsızlık taraftarı oy çıkmasına rağmen, AT Kosova'nın bağımsızlığını reddetmiştir.²⁶⁰ Kendi kaderini tayin, Yugoslav cumhuriyetleri için tanınırken, sınırların değişmezliği ilkesini (*uti possidetis*) üstün tutan Badinter Komitesi'nin görüşleri doğrultusunda Eski Yugoslavya'nın özerk bölgesi olan Kosova'ya sağlanmamıştır. Kendi kaderini tayinin bir halka mı yoksa bölgeye mi ait olduğu temel sorunu bakımından ironik, çelişkili ve çok tartışma yaratan bir görüştür.

Kosova'da başarısız ayrılık deneyiminden sonra, sivil şiddet ve düzensizlik periyodik olarak sürmüştür. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (Sırbistan ve Karadağ) baskı yönetimi Kosova'da yaşayan Arnavutlar tarafından başta pasif direnişle karşılanırsa da, 1998'de Kosova Kurtuluş Örgütü'nün ortaya çıkmasıyla şiddetin dozu yükselmiştir.²⁶¹ BM Güvenlik Konseyi'nden Rusya ve Çin'in vetosu sebebiyle Kosova'da alınacak önlemlere dair karar çıkmaması üzerine, Mart 1999'da başlayan 78 günlük NATO hava saldırısı Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC) direncini kırmış ve YFC'yi Kosova delegasyonu ile Rambouillet anlaşmasını kabul etmeye zorlamıştır. Anlaşma sonrası BM Güvenlik Kurulu, 10 Haziran 1999'da Kosova hakkında kabul ettiği 1244 sayılı kararda, "Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içinde Kosova halkının tatmin edici şekilde yararlandığı özerkliğin sağlanması için geçici bir yönetim kurulmasını ve geçici demokratik yönetimin kurumları gelişirken Kosova sakinlerine barışçıl ve normal hayat için gerekli şartların teminini" istemiştir.²⁶² Kararla kurulan BM Kosova Misyonu'nun (UNMIK) faaliyetlerine rağmen Kosova'nın nihai statüsü bir türlü belirlenememiştir. Belgrad

²⁵⁸ James Summers, "Kosovo", **Self-Determination and Secession in International Law**, Der. Christian Walter, Antje von Ungern-Sternberg, and Kavus Abushov (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 237.

²⁵⁹ Şahin, **Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası**, s. 101-102.

²⁶⁰ Summers, "Kosovo", s. 239.

²⁶¹ Radan, **The Break-up of Yugoslavia an International Law**, s. 200.

²⁶² UN Doc., Security Council Resolution 1244, S/RES/1244, 1999, s. 3.

ve Priştina arasındaki görüşmelerin tıkanması üzerine, 17 Şubat 2008’de Kosova meclisi özel bir oturumda Bağımsızlık Bildirgesi’ni geçirmiş ve ardından bağımsız bir devlet olarak tanınmaya başlanmıştır.²⁶³

Yüz on devletin tanıdığı Kosova’nın Bağımsızlık Bildirgesi’nin uluslararası hukuka uygunluğuna dair Sırbistan Uluslararası Adalet Divanı’ndan istişari görüş alınması için girişimlerde bulunmuştur. BM Genel Kurulu’nun 8 Kasım 2008 tarihli talebi üzerine Divan’ın 22 Temmuz 2010 tarihinde verdiği görüş, Kosova’nın bağımsızlığını uluslararası hukuka uygun bularak Sırbistan açısından şok tesiri yapmıştır. Genel Kurul’un cevap istediği asıl soru Kosova’nın tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal edip etmediğidir. Divan BM Genel Kurulu tarafından sorulan soruya cevap vermek için, bağımsızlığın genel uluslararası hukuku ve *lex specialis* hüviyetindeki 1244 sayılı kararı ihlal edip etmediğini incelemiştir.²⁶⁴ İlk soruya cevap olarak, genel uluslararası hukukun olaya uygulanabilir bir hüküm içermediğini beyan etmiştir.²⁶⁵ Divan 1244 sayılı kararın ise, bağımsızlık ilanını hazırlayanları bağlayan bir yasak bulundurmadığını, Kosova’nın nihai siyasi statüsünün ne olacağını açık seçik belirtmediğini, dolayısıyla konuyu muğlak bıraktığını söylemiştir.²⁶⁶

Kosova’nın bağımsızlığında kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili olarak tartışılması gereken asıl soru, uluslararası hukukta tek taraflı bağımsızlık hakkının mevcut olup olmadığıdır. 1989 öncesi bu soru sömürgecilik bağlamı dışında olumlu bir cevap bulamazdı. Fakat, son dönemde doktrinde öne sürülen görüşler pozitif bir bağımsızlık hakkının mevcut olmadığı, bununla beraber uluslararası hukukun temelde tek taraflı ayrılık konusunda nötr davrandığı yönündedir.²⁶⁷ Bağımsızlığın önündeki en büyük engel ise devletin ülkesel bütünlüğü ilkesidir. Kosova meselesinin merkezine yerleştiği bir başka tartışma onarıcı ayrılık (*remedial secession*) hakkının varlığıdır. Hem tek taraflı ayrılık hem de onarıcı ayrılık kavramları bölüm sonunda daha ayrıntılı şekilde incelenecektir.

²⁶³ Summers, “Kosovo”, s. 244.

²⁶⁴ Kosovo Advisory Opinion, ¶ 83.

²⁶⁵ A. g. e., ¶ 84.

²⁶⁶ A. g. e., ¶ 118.

²⁶⁷ Summers, “Kosovo”, s. 250.

e. Batı'da Bağımsızlık Hareketleri'nin Yükselmesi

Milliyetçi arzuları tatmin etmek ve ayrılık hareketlerinin önünü almak üzere, yoğun şekilde merkezi hükümetlerin yerele yetki devrettiği²⁶⁸, azınlık kimlik ve haklarının tanındığı ve demokratik ilkeleri yönetimin esasına yerleştirildiği Batı'da, tüm bu gayretlere rağmen bağımsızlık hareketlerinin ateşi söndürülememiştir. Afrika ve Asya'nın birçok bölgesinde de hali hazırda kurtuluş örgütleri bağımsızlık peşinde koşsa da, büyük gayretlere rağmen ileri demokrasiyle yönetilen ülkelerde dahi ayrılıkçılığın bitirilememesi Batı'yı daha müstesna kılmaktadır. Bunun yanında, uluslararası toplum ve doktrinin batıdaki ayrılık faaliyetleriyle daha çok ilgilendiği de bir gerçektir.

Dünyanın en geniş özerklikle donatılmış eyaletlerinden biri olan Quebec'te hala bağımsızlık hayalleri kurulmasının en önemli sebebi adalet veya demokrasi sorunlarından ziyade milliyetçiliktir.²⁶⁹ Avrupa'nın devletsiz milletleri Katalon, İskoç ve Flamanları ayrılığa iten faktörler, milliyetçiliği körükleyen kendilerine has kimlikleri, kendilerini yönetme isteğini daha da artıran sahip oldukları özerklik ve merkezle aralarında yaşanan ekonomik tartışmalardır.²⁷⁰ Dünyadaki diğer örnekleri gibi, bu milletler de bağımsızlık çağrılarını meşrulaştırmak ve haklılıklarını kanıtlamak için kendi kaderini tayin hakkına sığınmaktadırlar. Kendi kaderini tayin hakkı iddialarında ne derece haklı olduklarını bilmek kendi kaderini tayinin bu yeni test sahalarını tetkik etmeyi gerekli kılar.

i. Quebec

Çoğunluğunu Fransızca konuşan nüfusun oluşturduğu Quebec, 1867 yılında Britanya Parlementosu'nun İngiliz Kuzey Amerika Yasası'nı (British North America Act) kabul etmesi üzerine federatif yapıdaki Kanada'nın bir parçası olur.²⁷¹ Yaklaşık bir asır sonra, 1960-66 yılları Quebec'te tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi hızlandıran, dolayısıyla sosyal hayatta büyük dönüşümler yapan sessiz devrim, Quebec milliyetçiliğinin uyanış yılları olur.²⁷² Milliyetçiliğin yansıması olarak,

²⁶⁸ Kalaycı, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**, s. 97.

²⁶⁹ A. g. e., s. 97-98.

²⁷⁰ Christopher K. Connolly, "Independence In Europe: Secession, Sovereignty, and The European Union", 24 **Duke Journal of Comparative & International Law** 51, 2013-2014, s. 55.

²⁷¹ Kalaycı, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**, s. 157-167.

²⁷² A. g. e., s. 176-183.

siyaset düzeyinde yükselen Quebec Partisi (Partie Quebecois), 1980 yılında Quebec'in Kanada federal sisteminden anayasal ayrılığını referanduma sunmuştur, ancak mevcut ekonomik refahın kaybı endişesiyle halkın yaklaşık % 60'ı Kanada'nın parçası kalmayı yeğlemiştir.²⁷³

1982 Anayasası'yla Quebec'in yetki alanının genişletilmesi ayrılıkçıların talebini karşılamaya yetmemiş, üstelik bazı reform çalışmalarının hayal kırıklığıyla sonuçlanması ayrılık taraftarlarının 1995'te bir kez daha bağımsızlık referandumu tertip etmelerine zemin hazırlamıştır. Hiçbir şekilde federal hükümetten izin almadan ve herhangi bir müzakere yapmadan, yerel Quebec meclisinin inisiyatifinde yürütülen referandumda % 50,56 aleyhte oy kullanmıştır.²⁷⁴ Böylece, Quebec'in tek taraflı ayrılık teşebbüsü küçük bir oy farkıyla akim kalmıştır.

Kanada İdari Heyeti (*Governor in Council of Canada*), Quebec'in ayrılık teşebbüsü hakkında 1996 yılında Kanada Yüksek Mahkemesi'ne üç ayrı soru sormuştur. Mahkeme kendisine cevaplanmak üzere yöneltilen sorular üzerine kendi kaderini tayin hakkı üzerine Ayrılma Referansı (*Secession Reference*) diye adlandırılan²⁷⁵ uluslararası mahkemelerden çok daha cesurca oldukça kapsamlı ve başarılı bir mütaala vermiştir. Mahkemeye sorulan sorular Kanada Anayasası altında Quebec Ulusal Meclisi'nin Kanada'dan tek taraflı ayrılabilip ayrılamayacağı, uluslararası hukukun böyle bir hakkı tanıyıp tanımadığı ve bu konuda iç hukuk ve uluslararası hukuk arasında bir çatışma olup olmadığı şeklinde özetlenebilir.²⁷⁶

Mahkeme, uluslararası hukuk ve Kanada hukuku nazarından ayrıntılı bir inceleme yapmış, iç kendi kaderini tayin hakkını onayladığı Quebec'in nihai olarak tek taraflı ayrılık hakkının bulunmadığına hükmetmiştir.²⁷⁷ Yüksek Mahkeme Kanada Anayasası'na göre ayrılığı değerlendirirken Anayasa'nın ve hükümet sisteminin federalizm, demokrasi, anayasallık ve hukuk devleti temel ilkelerini enine

²⁷³ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 248.

²⁷⁴ Kalaycı, *Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği*, s. 300.

²⁷⁵ A. g. e., s. 304.

²⁷⁶ In the Matter of a Reference by the Governor in Council concernin certain questions relating to the secession of Quebec from Canada, as set out in Order in Council P.C. 1996-1997, 30 Eylül 1996, 2 R.C.S., 1998, s. 218. Karar kısaca "Re Secession in Quebec" diye adlandırılacaktır.

²⁷⁷ Roya M. Hanna, "Right to Self-Determination in In Re Secession of Quebec", 23 *Maryland Journal of International Law* 213, 1999, s. 214.

boyuna tartışmıştır.²⁷⁸ Quebec'ilerin Kanada'nın parçası kalmak istemeyen çoğunluğunun sesine Anayasa'nın kayıtsız kalmayacağını belirten Mahkeme, ayrılık konusunda karşılıklı müzakerelerle tüm Kanada vatandaşlarının ve Quebec'ilerin çoğunluğunun hak ve yükümlülükler üzerinde uzlaşması gerektiği tespitini yapmıştır.²⁷⁹

Mahkeme'ye göre Quebec vatandaşları bir halk olarak kabul edilebilse de, uluslararası hukukta kendi kaderini tayin hakkı üç zümreye tek taraflı ayrılık hakkı tanımaktadır: sömürge imparatorluğunun parçası olarak yaşayan halk, yabancı işgal, tahakküm veya sömürsüne maruz kalan halk, veya ihtimal olarak parçası olduğu devlet içinde kendi kaderini tayin hakkının anlamlı kullanımının inkar edildiği bir halk.²⁸⁰ Quebec'in ilk iki duruma uygun düşmediği ortadadır, üçüncü ihtimale dahil olması için hükümette ayrımcılığa uğramadan ve eşit şekilde temsil edilmemesi ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sürdürebileceği şartların tanınmaması gerekir. Quebec halkının sahip olduğu koşullarda bu durum da ihtimal dışıdır. Dolayısıyla uluslararası hukuk da Quebec halkına ayrılık hakkı vermez. İç ve dış kendi kaderini tayin arasındaki ilişkiye gelince, bir halk öncelikle mevcut bir devlet çerçevesinde serbest ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sürdürebilmelidir. Dış kendi kaderini tayin hakkı ancak olağanüstü durumlarda dikkatli şekilde belirlenmiş koşullarda ortaya çıkacaktır.²⁸¹

Milli bir mahkemenin verdiği karar uluslararası hukukta bağlayıcı bir statüde değildir. Ancak Kanada Yüksek Mahkemesi'nin yaptığı yerinde değerlendirmeler doktrinin gözünden kaçmamıştır. Mahkemenin doğru yorumladığı gibi, belirli şartları karşıladığı sürece uluslararası hukukta ayrılık tamamen dışlanmamıştır. Diğer taraftan ayrılık hem ülke çapında hem de uluslararası düzeyde getirebileceği istikrarsızlık ve felaketleri iyi hesaplanarak tek bir tarafın iradesine teslim edilmemelidir.

²⁷⁸ A. g. e., s. 217-218.

²⁷⁹ In Re Secession of Quebec, s. 221.

²⁸⁰ In Re Secession of Quebec, s. 222.

²⁸¹ A. g. e., s. 282.

ii. İskoçya

İskoçya bağımsızlık referandumu, başarısızlıkla sonuçlansa da, hala güncelliğini muhafaza eden ve tek taraflı bir ayrılık teşebbüsü olmaması yönüyle Quebec'ten ayrılan bir dış kendi kaderini tayin teşebbüsüdür. İskoçya İngiltere'yle Birlik Antlaşması'nı imzalayarak Birleşik Krallık'ın parçası haline geldiği 1707 yılından beri bağımsız devlet kimliğinden yoksundur.²⁸² 1960'larda sosyal demokrat İskoç Milli Partisi (*Scotland National Party*) seçimlerde başarılı sonuçlar almış, 1970'lerde Kuzey Denizi'nde keşfedilen petrol gelirleri üzerinde İskoçya'nın kontrol sahibi olması gerektiği iddiasıyla milliyetçi oyları artırmayı hedeflemiş, ancak o yıllarda kendisine güçlü taraftar bulamamıştır. Tony Blair'ın yönetimi altındaki İşçi Partisi iktidara gelirken İskoçya kurumlarına yetki devri taahhüdünde bulunmuş ve 11 Eylül 1997'de İskoçya'da düzenlenen referandum sonrası 1998'de kabul edilen İskoçya Yasası'yla (*Scotland Act*) İskoç yürütme organı ve meclisinin kurulmasına yetki verilmiştir.²⁸³

İskoçya'nın merkezi hükümetten kazandığı özerklik, milliyetçi kesimi tatmin etmemiş, 2007 seçimlerinde İskoçya Milli Partisi'nin lideri Alex Salmond azınlık hükümetinin Başbakanı olmuştur. Mayıs 2011'de İskoçya'da çoğunluk oyu alan partinin lideri, İskoçya'nın bağımsızlık referandumu kampanyasına öncülük etmiştir.²⁸⁴ İskoçya Parlementosu'nun bağımsızlık referandumu düzenleme yetkisi Birleşik Krallık ve İskoçya hükümeti arasında siyasi anlaşmazlıklar doğurmuştur. Bağımsızlık hakkında referandum düzenleme yetkisinin Birleşik Krallık yasama gücüne ait olduğu, bu yüzden İskoç meclisinin alacağı kararın yetki aşımından mahkeme tarafından geçersiz kılınacağı argümanı ileri sürülmüştür.²⁸⁵ İskoç milli partisi ise tersine bir argüman sunmuştur. Nihai olarak, iki hükümet İskoçya'nın menfaatini ilgilendiren geleceğini tayin etme takdirini mahkemeye bırakmadan, siyasi ve hukuki kriz çıkmasını engellemek niyetiyle İskoç meclisine bağımsızlık referandumu yapma gücü veren 15 Kasım 2012 tarihli Edinburg anlaşmasını imzalamışlardır.²⁸⁶ İskoçya meclisinin çıkardığı iki yasayla referandumun 18 Eylül

²⁸² Connolly, "Independence In Europe: Secession, Sovereignty, and The European Union", s. 60.

²⁸³ Edwige Camp-Pietrain, "L'Europe dans le Débat sur le Référendum d'Autodétermination en Écosse", *Outre-Terre*, 2014/4 N° 41, s. 114.

²⁸⁴ Andrew Black, "Q&A: Scottish Independence Referendum, News Scotland Politics", **BBC**, 26 Kasım 2013, Erişim Tarihi: 23/01/2015, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-13326310>.

²⁸⁵ Iain Halliday, "The Road to the Referendum on Scottish Independence: The Role of Law and Politics", 5 **Aberden Student Law Review** 26, 2014, s. 37.

²⁸⁶ A. g. e., s. 43.

2014 yılında, yani İskoçya'nın bağımsızlığının 700. yılının kutlandığı sonbahar ayında yapılmasına karar verilmişse de, hayır oyunun %55,3 çıkmasıyla bağımsızlık hayalleri suya düşmüştür.²⁸⁷

İskoçya'nın bağımsızlığa giden yolda izlediği strateji Quebec'inkinden tamamen ayrıdır. İskoç milliyetçileri tarafından yürütülen ayrılık kampanyasına başta Birleşik Krallık hükümeti karşı çıkmasına rağmen, uzlaşma yollarını kullanan milliyetçilerin taleplerini merkezi hükümet görüşmeye gönüllü olmuştur. Müzakereler sonucunda ulaşılan Edinburg anlaşması, “referandumun İskoçya'daki halkın görüşlerinin kararlı bir açıklaması ve adil bir testi olacağını ve herkesin saygı duyacağı bir sonuç vereceğini” açıklamıştır.²⁸⁸

Görüldüğü gibi, İskoçya'nın bağımsızlık deneyimi, tek taraflı alınan ve yürütülen bir kararla yerine getirilmediğinden ve merkezi hükümetin egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine uygun davranıldığından dolayı, uluslararası hukuku ihlal eden herhangi bir olumsuzluk içermemiştir. Zira uluslararası hukukta barışçıl ve ana devletin rızasını gözeten dış kendi kaderini tayin hakkı kullanımı yasaklanmış değildir.

iii. Katalonya

İskoçya'nın referandum sonuçlarını dört gözle bekleyenlerden biri şüphesiz Avrupa'nın devletsiz milletlerinden Katalanlar'dır. Ataları Aragon Krallığı'nı kuran Katalanlar, 1978'de General Franco'nun ölümüyle biten diktatörlük rejimi sonrası İspanya'nın Anayasal özyönetim hakkı özerklik statüsü tanınarak garanti edilen “milliyetlerinden” biri olmuş, kültür, dil ve gelenekleri muhafaza altına alınmıştır.²⁸⁹ Anayasal uzlaşma'nın milliyetçi duyguları teskin etmediği Katalonya'da, 2005 yılında Katalan meclisi Katalonya'yı bir “millet” olarak tanımlayan ve özerkliğini genişleten bir öneriyi hazırlamış ve onaylamıştır. 2012 yılında İspanyol ekonomik

²⁸⁷ “Scottish independence referendum: final results in full”, **The Guardian**, 18 Ekim 2014, Erişim Tarihi: 24/01/15, <http://www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2014/sep/18-sp-scottish-independence-referendum-results-in-full>.

²⁸⁸ Connolly, “Independence In Europe: Secession, Sovereignty, and The European Union”, s. 76. Bkz. The Edinburg Agreement, Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish government on a referendum on independence for Scotland, 15 Kasım 2012, Erişim Tarihi: 23/01/15,

²⁸⁹ Milliyet terimi, Katalan ve Baskları ikna edebilmek için Anayasa'ya eklenmiştir. Bkz. Özçer, **Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli**, s. 137-145.

krizi sırasında, İspanya'nın nispeten zengin ve refah seviyesi yüksek bölgesi olan Katalonya'da bu defa bağımsızlık gösterileri baş göstermiştir.

12 Aralık 2013'te Katalonya hükümeti ve altı parti 9 Kasım 2014'te bağımsızlık referandumu düzenleme üzerinde anlaşıp, 16 Ocak 2014'te İspanyol hükümetinden Birleşik Krallık'ta olduğu gibi Katalan meclisine yasal referandum yapma yetkisi devretmesini talep etmişlerdir.²⁹⁰ İspanyol meclisi iki büyük partinin aleyhte oy kullanmasıyla talebi reddetse de, Katalan Meclisi bağlayıcı olmayan halk desteğiyle referanduma karar veren kanunu onaylamıştır. Bu defa Anayasa Mahkemesi devreye girmiş ve Katalonya'nın kendi kaderini tayin referandumunu merkezi yönetimin argümanlarını da dinlemek üzere askıya almıştır.²⁹¹ İspanyol hükümetinin bağımsızlık yolundaki tüm alternatifleri kapatması, Katalonya'yı kendi kaderini tayini destekleyen iki büyük partinin ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin anlaşmasıyla 27 Eylül 2015'teki erken seçimleri *de facto* bağımsızlık referandumuna çevirmeye hazırlanmaya itmiştir. Bağımsızlık hakkında resmi olmayan bir referandum düzenleyen Katalonya, Katalon halkının % 80'inin bağımsızlık taraftarı olduğunu görmüştür. Quebec'in yolunu izleyen Katalonya'nın, uluslararası hukuka uygun şekilde tek taraflı bir referandumla ayrılmasını sağlayan pozitif bir haktan söz edilemese de, *de facto* ayrılığı başarıp başaramayacağını zaman gösterecektir.

Genel Gözlemler

Kendi kaderini tayin gerek devletlerin dış ilişkilerinde kullandıkları siyasi bir kavram olarak, gerekse de uluslararası hukuk normu olarak, yeni bir devletin kurulmasında, bir bölgenin başka bir devletle birleşmesinde veya başka bir devlete katılmasında meşruiyet kaynağı yaratmıştır. Bu bağlamda, kavramın hukuki niteliğindeki dönüşüm her dönemde yeni tartışmalara konu olmuşsa da, halkın açık ve özgür iradesine yapılan referans sınır değişimlerinde meşrulaştırıcı araç olma özelliğine zarar vermemiştir. BM pratiği ve Uluslararası Adalet Divanı kararları özelde sömürgeciliğin tasfiyesinde olmak üzere, kendi kaderini tayinin uluslararası

²⁹⁰ "Why a Vote?", **Catalonia Votes**, Erişim Tarihi: 24/01/15, <http://www.cataloniavotes.eu/why-a-independence-referendum-incatalonia/>.

²⁹¹ Inmaculada Sanz&Sarah Morris, "Spanish court blocks second bid for Catalan independence vote", **Reuters**, 4 Kasım 2014, Erişim Tarihi: 24/01/15, <http://uk.reuters.com/article/2014/11/04/uk-spain-catalonia-vote-idUKKBN0IO14U20141104>.

sınırların yeniden çizilmesinde üstlendiği bu görevi teyit etmiştir. Bu husus kavramın dış boyutuyla ilintilidir.

Zamanla teamül hukukunda filizlenen iç kendi kaderini tayin, birçok açıdan hala muğlaklık ve belirsizlikler içermektedir. Uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atabilecek, devletlerin ülkesel bütünlüğü ve egemenlik haklarını aşındırabilecek ve ulusal ve uluslararası düzeyde istikrarsızlık ve kaos oluşturabilecek potansiyeli dış kendi kaderini tayine karşı iç kendi kaderini tayini güçlü bir alternatif kılmıştır. BM devletlerin iç meselesine karışmaktan sakındığı için, iç kendi kaderini tayin hakkı bakımından oldukça etkisiz ve yetersiz kalmıştır. Daha ziyade, büyük insan hakları ihlalleri, devletlerarası anlaşmazlıklar ve yeni kurulan devletlerin tanınması türünden uluslararası sorunlara gebe olan dış kendi kaderini tayinle işgal etmiştir. İç kendi kaderini tayini yayma ve geliştirme işini ise AGİT, AB ve AK gibi bölgesel düzeydeki uluslararası örgütler yüklenmiştir.

Bir halkın kendi kaderini tayin hakkının varlığını savunmanın, o halkın bağımsızlığını istemekle aynı anlama gelmediği, iç/dış kendi kaderini tayin hakkıyla daha da kristalleşmiştir. İkiz Sözleşmelerin açık hükmü, halk kavramını devleti oluşturan bir bütün olarak halka veya sadece sömürge halklarına imdirmekmeyi imkansız kılmaktadır. Kendi kaderini tayine hakkı olan halkın belirli bir tanımının eksikliği ve iç kendi kaderini tayinin kapsamının belirsizliği uygulamayı tutarsızlığa sevketmektedir. Dostane İlişkiler Bildirgesi'nde dış kendi kaderini tayinin uygulama biçimlerinin tek tek sayılmasına rağmen, uluslararası belgeler iç kendi kaderini tayinin ne şekilde uygulanacağı hususunda sessizdir. Aslında uluslararası belgelerin sessizliği iç kendi kaderini tayine dair sabit bir yöntemden bahsetmenin güçlüğünden de kaynaklanmaktadır. Her halkın kendi sosyo-kültürel niteliklerini ve parçası olduğu devletle entegrasyonunu göz önünde bulundurarak, bir çözüm bulunmalıdır.

Kendi kaderini tayinin geçirdiği en radikal değişiklik, Sovyetler Birliği ve Rusya'nın dağılması ve Kosova'nın bağımsızlık ilanı üzerine sömürgecilik bağlamı dışında halkların ayrılık hakkının mevcudiyetinin tartışılmasıdır. Sömürge olmayan bir halkın kendi kaderini tayinle bağımsızlığı başlangıçta kategorik olarak reddedilen bir husustu; ancak yeni görüşler uluslararası hukukun ayrılığa nötr yaklaştığı, açıkça düzenlemediği yönündedir. Kosova'nın bağımsızlığı, olağanüstü şartlar altında bir

halkın tek taraflı bağımsızlığı kazanılabileceği yorumlarına kapı aralamıştır. Devletlerin tavrı ise, bu değişime hala direnmektedir. Quebec'in tek taraflı bağımsızlık teşebbüsü barışçıl görünmektedir ve Kanada'dan aşırı bir tepki almamış gibi durmaktadır. Oysa referandumda ayrılık konusunda olumlu sonuç çıksaydı, Kanada'nın silahlı müdahale de dahil çeşitli yöntemler kullanarak ayrılığa izin vermeyeceği ihtimal dahilindeydi. Merkezi hükümetin orduya verdiği hazırlık talimatı askeri müdahalenin düşünüldüğünü göstermektedir. Kanada'nın bağımsızlığı kabullendiği durumda da, ortaya çıkabilecek sınır problemleri, borçların ve kaynakların paylaşımı türünden sorunlar şiddete sahne olabilecekti. Kosova bağımsızlık ilanında uluslararası barış gücünün bölgede bulunması ve uluslararası toplumunun bağımsızlığa tanımayla arka çıkması, muhtemel bir çatışmayı önlemiştir. Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık girişimleri ise şiddetten kaçamamıştır. Kendi kaderini tayin bakımından doktrin seviyesinde süregiden iki temel tartışma hala sonuca varacak gibi durmamaktadır: tek taraflı ayrılık ve onarıcı ayrılık.

3. Kendi Kaderini Tayine İlişkin Süregiden Sorunlar

a. Tek Taraflı Ayrılık

Bir devlet sınırları içinde yaşayan bir grubun merkezi hükümetten bağımsız tek taraflı aldığı bir kararla ayrılığı uluslararası hukukun son dönemlerde en tartışmalı konularındandır. Doktrinde bir görüş tek taraflı ayrılığın uluslararası hukukta ne bir hak olarak tanımlanmış ne de herhangi bir hükümle açıkça yasaklanmış olduğunu ileri sürmektedir.²⁹² Kosova olayı, bazı şartlar altında bir halkın tek taraflı bağımsızlık ilanının Uluslararası Adalet Divanı'nın hükmettiği şekilde, uluslararası hukuka aykırı olmayacağını göstergelerindendir. Herhangi bir uluslararası belge tek taraflı ayrılığa değinmemiş, dolayısıyla ne yasaklamış ne de izin vermiştir. Doktrinde bir kısım yazarlar moral ve etik teoriler üretmek suretiyle bazı şartlar dahilinde dış kendi kaderini tayinin kullanımını meşrulaştırmaya çabalamasına rağmen, büyük bir çoğunluk ayrılık hususunda uluslararası hukukun nötr bir duruş benimsediği, yani sessiz kalarak ne izin verdiği ne de yasakladığı görüşündedir. Bu açıdan tek taraflı ayrılık ne hukuki ne de hukukdışıdır.²⁹³ Bağımsızlığın tek taraflı karakteri kategorik olarak hukukdışı bir durum oluşturmaz, şu şartla ki uluslararası hukukun emredici nitelikteki kuralları ihlal edilmesin. Kosova istişari görüşü bunu teyit etmektedir:

²⁹² Hannum, "Rethinking Self-determination", s. 42.

²⁹³ Christakis, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 35.

“...bağımsızlık ilanlarına bağlı hukukdışılık, bu ilanların tek taraflı karakterinden değil, fakat onların hukuk dışı kuvvet kullanma veya öteki genel uluslararası hukuk normlarının, bilhassa emredici karakterdekilerin (*ius cogens*) ciddi ihlalleriyle bağlantılı olmuş veya olacak olmasından kaynaklanmaktadır.”²⁹⁴

Bu değerlendirme üzerine Divan Kosova bağlamında, tek taraflı bağımsızlık ilanı hakkında herhangi bir yasaklamanın bulunmadığına karar vermiştir. Bağımsızlık ilanının tek taraflı olması ile hukukdışı olması arasında bir ayırım yapmak şarttır. Bazı koşullar altında bağımsızlık ilanı hukukdışı olabilecektir. Divan bu hukukdışılığın salt bağımsızlığın tek taraflı olmasından ziyade, başta emredici kurallar olmak üzere, uluslararası hukuk normlarının ihlaliyle bağlantılı olduğunu değerlendirmiştir.²⁹⁵ Bu noktada Sırbistan’ın ülkesel bütünlük ve egemenlik haklarının ihlali emredici hukuk kuralları olduğu savunulabilir. Ancak Divan Kosova olayında egemenlik ve ülkesel bütünlük hakkının ihlaliyi takdir etmemiştir. Sırbistan’ın *ius cogens* niteliğindeki egemenlik ve ülkesel bütünlük haklarının ihlal edildiği yönünde bir değerlendirme yapmayan Divan’ın bu konudaki tavrı doktrinde eleştirilmiştir.

Kosova istişari görüşünün 80. paragrafında, Divan ülkesel bütünlük ilkesinin kapsamını devletler arası ilişkilerin alanına hasretmiştir.²⁹⁶ Divan’ın bu tespiti yaparken daha dikkatli olması gerekmektedir. Zira ülkesel bütünlük ilkesine saygı yalnızca devletler arası ilişkilerin alanına münhasır olmamakta, devlet içindeki oluşumlara da uygulanmaktadır.²⁹⁷ Divan’ın duruşu devlet içindeki ayrılıkçı çatışmaları çözmede istenmeyen etkilere neden olabilecektir. Kosova olayında, doktrin Sırbistan’ın ülkesel bütünlük hakkı sadece genel uluslararası hukuktan değil, Sırbistan’ın ülkesel bütünlüğünün tehdit edilmemesini garanti eden *lex specialis* hükmündeki 1244 sayılı Güvenlik Konseyi kararından da kaynaklandığını ileri sürmektedir.²⁹⁸ Divan’ın Sırbistan’ın ülkesel bütünlüğüne saygı konusundaki pozisyonu tartışmalı bulunmuştur.

²⁹⁴ Kosovo Advisory Opinion, ¶ 81.

²⁹⁵ Jure Vidmar, “Unilateral declarations of independence in international law”, **Statehood and Self-Determination: Reconciling Tradition and Modernity in International Law**, Der. Duncan French, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), s. 67-68.

²⁹⁶ Kosovo Advisory Opinion, ¶ 80.

²⁹⁷ Theodore Christakis, “The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: Has International Law Something to Say about Secession?”, **Leiden Journal of International Law**, 24 (2011), s. 84.

²⁹⁸ A. g. e., s. 85.

Bağımsızlık ilanının rastgele bir grup tarafından değil, halkın temsilcisi hüviyetindeki yetkili bir otorite tarafından yapılması ve otoritenin Monte Video Sözleşmesi'nde saptanan devlet için gereken kriterleri haiz olması ve uluslararası hukukun emredici kurallarının ihlalinin kaçınılmaz olması şarttır.²⁹⁹ Aksi takdirde, yetkisiz ve halkı temsil etmeyen bir otorite tarafından yapılan bağımsızlık ilanı kağıt üzerindeki mürekkepten ibaret olacak ve uluslararası toplumun ilgisinden mahrum kalacaktır.³⁰⁰ Yetkili bir otoritenin varlığından başka, ana devletin ülkesel bütünlük ilkesi kendi kaderini tayin hakkını kullanarak bağımsızlık ilan etmeyi sınırlandırmaktadır. Dostane İlişkiler Bildirgesi'nde kendi kaderini tayinin bir devletin ülkesel bütünlüğünü kısmen veya tamamen bozmasına izin vermemesi ve bunu teşvik etmemesi emredilse de, ülkesel bütünlük ilkesi tek taraflı bağımsızlığa açık bir yasak olarak benimsenmemiştir.³⁰¹

Abhazya'nın bağımsızlık ilanı, ayrılığın karşısında yer alan BM Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılan bir dizi kararla mahkum edilmiş, Gürcistan'ın ülkesel bütünlüğünü tehdit eden girişimin durdurulması için çaba sarfedilmiştir.³⁰² Bir avuç ülke tarafından tanınabilen Abhazya'nın ayrılığı üçüncü devletleri ilgilendirmeyen bir iç mesele olarak kalmıştır. Karabağ meselesinde, BM Genel Kurulu uluslararası sınırların dokunulmazlığı ve kuvvet kullanmayla toprak elde etmenin kabul edilemezliğine referansla, bağımsızlığın mümkün olmadığını açıklamıştır.³⁰³ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı da uluslararası toplumun desteğinden yoksun kalarak neticeye ulaşamamıştır. Kosova gibi tek taraflı bağımsızlığın başarılı örneğinin yanı sıra, amacına ulaşmaya muvaffak olamayan girişimlerden de bir hayli vardır. Kosova'nın başarılı olmasını sağlayan nevi şahsına münhasır koşullarıdır. 99'da NATO müdahalesi sonrası uluslararası denetimde geçici yönetim kurulması, yıllarca nihai statü belirleme çabalarına rağmen bir sonuca ulaşılamaması, bu koşullar altında Kosova'nın süregiden belirsizliğe son vermek için bağımsızlığını ilan etmesi uluslararası toplumu Kosova'nın bağımsızlığını tanımaya hazırlamıştı.

²⁹⁹ Marc Weller, **Escaping The Self-Determination Trap** (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008), s. 70.

³⁰⁰ Vidmar, "Unilateral declarations of independence in international law", s. 66.

³⁰¹ A. g. e., s. 72.

³⁰² Christakis, **Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation**, s. 215-218.

³⁰³ A. g. e., s. 219.

Tek taraflı ayrılığa yakın tarihli bir örnek Kırım'ın Rusya'ya katılmasıdır. Kırım bölgesel meclisi, merkezi hükümete danışmadan tek taraflı olarak referandum kararı almış ve yapılan referandumun neticesinde % 97'lik çoğunluk Kırım'ın Rusya'ya katılmasına evet demiştir. Kırım'ın tek taraflı bir kararla Rusya'ya katılmayı kabul etmesi uluslararası toplumun tepkisine neden olmuştur. NATO ve AB temsilcileri uluslararası hukuka aykırı bir eylem olarak tanımladıkları Rusya'nın Kırım'ı topraklarına katmasını tanımayacaklarını ilan etmişlerdir.³⁰⁴ Genel olarak batılı devletin tavrı Kırım'ın mevcut statüsünü tanımama istikametindedir. Kırım'ın statüsünde gerçekleşen değişikliğin oluşma süreci ve uluslararası toplumun ilgisinden yoksunluğu gözetildiğinde Kosova örneğinden ziyade KKTC'nin bağımsızlığı ile paralel olduğu yönünde bir değerlendirme yapılmıştır.³⁰⁵

b. Onarıcı Ayrılık (Remedial Secession)³⁰⁶

Uluslararası hukukta yeni bir devletin kurulmasını sağlayan, fakat hukuki varlığı çekişmeli kavramlardan olan onarıcı ayrılığa göre:

“bir devletin toprağının tanımlanabilen bir parçasında konumlanan bir azınlık veya iç kendi kaderini tayin hakkını haiz bir halk, dış kendi kaderini tayin hakkını kullanan bir halka dönüşür ve hükümet tarafından kendilerine karşı işlenen büyük insan hakları ihallerine cevaben son yol olarak söz konusu devletten ayrılır.”³⁰⁷

Onarıcı ayrılık hakkı, ayrılığın kendileri için son çare olduğu belirli adaletsizliklere maruz kalan bir grubun ayrılık hakkına sahip olduğunu savunan özünde felsefi bir teoridir.³⁰⁸ Merkezi hükümetin ısrarlı ve sistematik şekilde nüfusun bölgesel olarak ayrılmış bir parçasına baskı uygulaması, onarıcı ayrılık hakkını doğuracağı savunulmaktadır. Doktrinde ciddi itirazlara maruz kalan teori, aslında

³⁰⁴ RT Question More, **West furious as Crimea accepted into Russia**, 19 March 2014, Erişim Tarihi: 19/04/15 <http://rt.com/news/putin-speech-crimea-reactions-606/>.

³⁰⁵ Jure Widmar, “Crimea’s Referendum and Secession: Why it Resembles Northern Cyprus More than Kosovo”, **EJIL: Talk!**, 20 March 2014, Erişim Tarihi: 18/04/15 <http://www.ejiltalk.org/crimeas-referendum-and-secession-why-it-resembles-northern-cyprus-more-than-kosovo/>.

³⁰⁶ Kavramın Türkçe terminolojide karşılığı oturmamıştır. “Zarureten kaynaklanan ayrılık”, “iyileştirici ayrılık” ve “onarıcı ayrılık” ifadeleri kullanılmakla birlikte, hiçbirinin kavramı tam olarak ifade ettiği söylenemez. Bu çalışmada “onarıcı ayrılık” kullanımı orijinaline daha yakın olduğu düşünüldüğünden tercih edilmiştir.

³⁰⁷ Katherine Del Mar, “The myth of remedial secession”, **Statehood and Self-Determination: Reconciling Tradition and Modernity in International Law**, Der. Duncan French, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 79.

³⁰⁸ Allen Buchanan, “Theories of Secession”, **Philosophy & Public Affairs**, Vol. 26, Sayı 1, 1997, s. 34-35.

Kosova meselesinden sonra mühim bir kredi kazanmıştır.³⁰⁹ Kosova’da yaşanan hadiselerin karakteri göz önünde bulundurularak, doktrinde onarıcı ayrılık teorisinin uygulamasının ön şartları olduğu tartışılmıştır.³¹⁰ Ululararası Adalet Divanı’nın Kosova istişari görüşünü hazırlama evresinde, devletlerin bir bölümü onarıcı ayrılık doktrini üzerine temellendirilmiş dikkat çekici ölçüde farklı görüş sunarak sürece katılmışlardır. Divan BM Genel Kurul’unun kendisine sorduğu sorunun kapsamının ötesinde olduğunu savunarak onarıcı ayrılık doktriniyle kendi kaderini tayin hakkının genişlediği hakkında değerlendirme yapmaktan içtinap etmiştir.³¹¹

Onarıcı ayrılık tezi hakkında ileri sürülen genel referans noktası, *tüm halkı temsil eden hükümetin ülkesel bütünlüğünü muhafaza eden* Dostane İlişkiler Bildirgesi’nin 5. ilke 7. paragrafının yorumunda yatmaktadır.³¹² Almanya ve Finlandiya gibi bir takım devletlerin savunucusu olduğu görüş, onarıcı ayrılık için iki unsurun birleşimini gerektirmektedir: iç kendi kaderini tayin olarak tanımlanan hükümette temsilin ve temel insan haklarının uzun bir süre inkarı ve ayrılığın söz konusu buhranı bitirmek için son çare olması.³¹³ Ancak devletlerin onarıcı ayrılık tezindeki görüşleri birbirine alabildiğine zıt ve çeşitli olması sebebiyle, ortak bir pozisyon oluşmamıştır. Bazı devletlerin onarıcı ayrılığa karşı vaziyetleri muğlakken, Azerbaycan, Kıbrıs Cumhuriyeti, İran, Sırbistan, Romanya itirazlarını beyan etmişlerdir.³¹⁴ Romanya, doktrinde, içtihat hukunda ve devlet pratiğinde “onarıcı ayrılık” kavramının genel bir kabulden uzak olduğunu ve Kosova’nın ayrılık şartlarında uygulanabilirliğinin olmadığını sunmuştur. Onarıcı ayrılığa karşı çıkan diğer devletler ülkesel bütünlük ilkesini koruyan uluslararası hukukun tek taraflı ayrılığa cevaz vermediğini savunmuşlardır.

Quebec hakkında Kanada Yüksek Mahkemesi’nin Referansı, Aland Adası meselesinde Raportörler Komitesi’nin bulguları mevcut devlet sınırları içinde uygun bir çözüm yolu bulunmaması halinde dış kendi kaderini tayine açık kapı bırakmıştır.³¹⁵ Kosova bağımsızlığı öncesinde, doktrinin onarıcı ayrılık teorisi hem

³⁰⁹ Weller, **Escaping The Self-Determination Trap**, s. 59.

³¹⁰ Del Mar, “The myth of remedial secession”, s. 82.

³¹¹ Kosovo Advisory Opinion, s. 406.

³¹² General Assembly Resolutions 2621 (XXV), Program of action for the full implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 12 October 1970.

³¹³ Summers, “Kosovo”, s. 253.

³¹⁴ Del Mar, “The myth of remedial secession”, s. 82-83.

³¹⁵ Weller, **Escaping The Self-Determination Trap**, s. 59-61.

bu içtihatların hem de Dostane İlişkiler ve Viyana Bildirgesi'ndeki kendi kaderini tayin hükmünün aksine yorumundan (a contrario) çıkmaktaydı. Bir hükümet tüm halkı temsil etmiyorsa, yani iç kendi kaderini tayine saygı duymamışsa, temsil edilmeyen ve insan haklarından mahrum olan grubun dış kendi kaderini tayin hakkı doğacaktır. Diğer yandan, doktrindeki bazı görüşler onarıcı ayrılığın uluslararası hukukta kendi kaderini tayinin bir parçasını teşkil etmediği, yukarıda anılan iki bildirgenin yasal bir temel oluşturmaktan uzak olduğu yönündedir.³¹⁶ Hatta aynı görüş daha ileriye giderek onarıcı ayrılık hakkını hukuki bir mit olarak etiketlemektedir.

İncelenmeye çalışıldığı üzere, onarıcı ayrılığın varlığını açık seçik ve şüpheye mahal vermeyecek şekilde düzenleyen herhangi bir uluslararası belge söz konusu değildir. Teamüle göz atılacak olursa, ne devlet pratiği ne de *opinio iuris* onarıcı ayrılık hakkının meydana geldiği husunda bir tutarlılık sergilemektedir. Doktrindeki görüşler dahi henüz bir birlik tesisinden uzaktır ve birbirine aykırı sesler çıkmaktadır. Bununla beraber, onarıcı ayrılık tartışmalarının *lex ferenda* potansiyeli taşıdığını söylemek ihtimal haricinde değildir.

---

³¹⁶ Del Mar, "The myth of remedial secession", s. 85.

II. KÜRT ETNİK KÖKENLİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ VATANDAŞLARININ KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Mezopotamya'nın en eski halklarından biri olan ve önemli bir kısmı Türkiye sınırları dahilinde yaşayan Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı sorunsalı hala cevaplanmayı beklemektedir. Kendi kaderini tayin hakkı kavramı, bazı zihinlerde yanlış şekilde ayrı bir devlet kurmakla bir tutulduğundan, Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu hakka sahip olması kategorik olarak ihtimal dışına itilmektedir. Oysa, Türkiye'nin yıllarca yok saydığı, ancak son yıllarda varlığını devlet yöneticileri katında kabul ettiği Kürt sorununa³¹⁷ dair temel meselelerin düğümlendiği nokta kendi kaderini tayin hakkıdır. Her halkın kendi kaderini tayin hakkını haiz olduğunu açık seçik düzenleyen İkiz Sözleşmelerin ilk maddesi, mevcut devletlerin egemenlik haklarına saygı içinde halkların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini serbestçe sürdürebilmelerini öngörmüştür. Bu bağlamda, iç kendi kaderini tayin hakkının kullanımı kabul edilebilecek, federal düzenlemeler, çeşitli düzeylerde özerklik, yetki devri, kültürel özerklik veya temel haklar rejimi gibi çeşitli formların³¹⁸ Kürtler bağlamında tartışılması ve en doğru çözümün belirlenmesi gerekmektedir.

İlk bölüm, ana hatlarıyla kendi kaderini tayin hakkını ortaya koymaya çabalamıştır. Orada irdelenen konular ve ulaşılan bulgular ışığında, bu ikinci bölüm Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi kaderini tayin hakkının varlığı, kapsamı ve hangi şekilde kullanımının mümkün olduğu sorularının cevabını

---

³¹⁷ Ercan Karakaş, **Kürt Sorunu-Sosyal Demokratik Yaklaşımlar** (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2009), s. 17. Türkiye'de siyasi duruşların geçici, kısa ömürlü ve ortaya atan lider veya partinin akıbetine bağlı olduğunun göstergelerinden bir nümunesi, Kürt sorununun Türkiye'nin en büyük sorunu olduğunu kabul eden Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'den sonra koltuğa oturan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kürt sorunu diye bir sorun olmadığını açıklamasıdır.

“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kardeşim ne Kürt sorunu ya...”, **Radikal**, 15/03/2015, Erişim Tarihi: 03/04/15, http://www.radikal.com.tr/politika/cumhurbaskani_erdogan_kardesim_ne_kurt_sorunu_ya-1314052.

³¹⁸ Ieva Vezbergaitė, “Self-Determination of Kurdish People: Undermining the Unity of ‘Turkish Nation’?”, **Summer University on Federalism, Decentralization and Conflict Resolution 2013**, Institute of Federalism, Fribourg, s. 1.

tespite ayrılmıştır. Bunu yaparken ilk olarak geçmişin kalıntılarından tevarüs edilen Kürt sorununun doğuşu ve gelişimi, bilhassa tarihi dönüm noktaları kendi kaderini tayin hakkı açısından değerlendirilecektir. İkinci olarak, kendi kaderini tayin hakkına sahip olan “halk” kavramı bakımından Kürtler değerlendirilecek, Kürtler adına söz söyleme yetkisini kimin haiz olduğu, yani temsil sorununa ve Kürtlerin kendi kaderini tayini gerçekleştirmede kullanabileceği yöntem konusuna değinilecektir. Son olarak ise, Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirme yolları tahlile çalışılacaktır. Bu son kısımda, Kürtlerin uluslararası hukukta meşru bir ayrılık hakkı olup olmadığı ve federal veya bölgesel devlet, bölgesel özerklik düzenlemelerinin kendi kaderini tayin sorununun çözümüne etkisi tartışılacaktır. Bir çözüm yolu olarak ise İkiz Sözleşmeler çerçevesinde temel hakların tanınması ve Türkiye’nin ihtiyacı olan kamu yönetimi reformunun tabik edilerek üniter yapıyı bozmadan mevcut yerel yönetim birimlerinin daha geniş yetkilerle donatılması sunulacaktır.

A. Kendi Kaderini Tayin Perspektifinden Kürt Tarihine Genel Bir Bakış

1. Türkiye Cumhuriyeti Öncesi Dönem

Kürtlerin kökenlerine dair ortaya atılan bir hayli tez mevcuttur. Bunlar arasında, Kürtlerin atalarının Medler olduğu; bugün Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde iskan ettikleri tahmin edilen Subarular, Huriler, Mittaniler, Karduklar, Kurtiler, Gutiler, Kassitler gibi halkların Kürtlerin asıl ataları olduğu veya Kürtlerin Hind-Avrupa kökenli oldukları türünden çok çeşitli tezler iddia edilmektedir.³¹⁹ Bazı görüşler ise, Ermeni ve Gürcülerle akraba olduklarını ileri sürmektedir. Hatta bazı resmi veya yarı resmi kaynaklar, daha ileri giderek Kürtlerin aslında turani olup bir Türk boyundan geldiği ve Orta Asya’dan göç ettikleri iddiasını savunmuştur.³²⁰ Kürt kökeni ile ilgili eklektik denebilecek kanaat ise, kadim Orta Doğulu Subarular, Huriler, Mittaniler, Haldiler, Urartular, Gutiler, Karduklar gibi halklar ile Hind-Avrupa kökenli Medlerin tarihi süreç içinde bir potada eriyerek günümüzdeki Kürtleri oluşturduğudur.³²¹ Kökeni her ne olursa olsun, gerçek olan husus Kürtlerin

³¹⁹ Altan Tan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik** (İstanbul: Timaş Yayınları, Haziran 2013), s. 24-26.

³²⁰ Örnek bir eser için bkz. Dr. Şükrü Mehmet Sekban, **Kürt Sorunu** (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1981), s. 14-16.

³²¹ Tan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, s. 27.

Ortadoğu’da Araplar, Acemler ve Türklerin ardından ve onlardan ayrı en büyük etnik grup olduğudur.³²²

Türklerin ve Kürtlerin ilk defa ortak siyasi çatı altında toplanmaları 11. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti’nin kuruluşuna gitmektedir. Sultan Alparslan Malazgirt Meydan Muharebesi’nde çeşitli Kürt aşiretleriyle işbirliği yapmış, bu iki topluluk Bizans’a karşı birlikte savaşmışlardır. Kürtlerin yoğun yaşadığı yerler için değişik dönemlerde kullanılan Kürdistan terimini ilk kullananın 12. Yüzyılda Selçuklu Sultanı Sencer olduğu bilinmektedir.³²³ Osmanlı Devleti ile Kürtlerin yolları Yavuz Sultan Selim’in İran’a karşı mücadele ettiği Çaldıran Savaşı sırasında kesişmiştir. Şah’a karşı giriştiği çekişmede Sünni mezhep kardeşliğinden dolayı kendilerine yakın gördükleri Osmanlı’nın yanında yer alan Kürd aşiretleri Osmanlı zaferine katkıda bulunmuşlardır. Kürt aşiretleri Bitlisli İdris önderliğinde yapılan anlaşma gereğince içişlerinde serbestiyet mukabilinde Osmanlı’ya dehalet etmişlerdir.³²⁴ İzole ve kırsal yaşam biçiminin ve sarp, engebeli coğrafyada meskun bulunmanın katkıda bulunduğu sosyal bölünme ve aşiretler arası çekişme Kürtlerin birleşik ve güçlü kimlik şuuru geliştirmesini uzun yıllar ertelemiş, dolayısıyla örgütlü ve birleşik bir siyasi yapıdan yoksun şekilde Osmanlı egemenliği altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Çeşitli ayrıcalıkların tanındığı ve sınırların güvenliğinden sorumlu tutulan Kürt emirlikleri ile Sultan arasındaki bağ, yer yer sorunlara sebep olmuş olsa da, Osmanlı’nın modernleşme çabalarının tetiklediği kademeli siyasi değişimlerin cereyan ettiği 19. yüzyıla kadar süregelmiştir.³²⁵ İmparatorluğun genelinde baş gösteren isyan ve ayaklanmalar, Balkanlar’daki emsalleri gibi milliyetçi saiklerle olmasa da, Kürt beldelerinde de vuku bulmuştur. Merkeziyetçi devlet eğilimleri dolayısıyla Kürt beylerinin işlerine Osmanlı müdahalesinin artması, eski imtiyazlarını yitiren yerel yöneticileri isyana itmiştir. Kürt topraklarının Osmanlı-Rus savaşlarına sahne olması nedeniyle yerel halkın tepkisi, Mısır’da Mehmet Ali Paşa’nın elde ettiği başarı da, iktidar tutkunu aşiret beylerini kendi yönetimleri

³²² Graham E. Fuller & Henri J. Barkey, **Türkiye’nin Kürt Meselesi**, Çev. Hasan Kaya (İstanbul: Profil Yayıncılık, Mart 2013), s. 25.

³²³ Konda Araştırma, **Kürt Meselesi’nde Algı ve Beklentiler**, Editör Kıvanç Koçak (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 39-40.

³²⁴ Kendal, “The Kurds under the Ottoman Empire”, **A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan**, Der. Gerard Chaliand (New York: Olive Branch Press, 1993), s. 14.

³²⁵ Fuller & Barkey, **Türkiye’nin Kürt Meselesi**, s. 27.

altında bağımsız devlet kurmak için isyan ve ayaklanmaya cesaretlendirmiştir. Ancak bu isyanların milliyetçi temeli zayıftır ve nüfuz sahibi beylerin imtiyazlarını korumak ve genişletmek için bağımsız devlet kurma girişimlerinden ibarettir.³²⁶ Böyle bir girişimde bulunanlardan Bedirhan Bey silah yapımına başlamış, büyük bir kuvvet toplamış ve Botan'da (bugünkü Şırnak, Siirt, Mardin'in doğusu ve Batman'ı kapsar) hakimiyetini güçlendirdikten sonra 1842'de bağımsızlığını ilan ederek adına para bastırmıştır.³²⁷ Bu ayaklanmalarda halk hareketi niteliği hep zayıf kalmıştır. Sonuç olarak, siyasi teşkilatlanmanın eksikliği, sosyal bölünmüşlük sebebiyle bazı aşiretlerin devletin tarafında yer alması isyanların başarıya ulaşmasını engellemiştir.

II. Abdülhamid'in Doğu'da asayiş muhafaza etmek ve gerek Ermeni örgütlerinin taşkınlıklarına gerekse de Kürt seçkinlerinin muhtemel isyanlarına müdahale etmek üzere teşkil ettiği Hamidiye alayları ayaklanma hareketlerini azaltmıştır. İstanbul ve Bağdat'ta açtığı okullarda Kürt seçkinlerinin çocuklarını eğiterek Osmanlılık şuuru aşılması isyan hareketleri karşısında başarı sağlanmasında diğer bir etken olmuştur.³²⁸

I. Dünya Savaşı sırasında bilhassa Doğu Cephesi'nde Kürtler Rus ve Ermenilere karşı Türklerle birlikte mücadele vermişlerdir. Savaş sürerken 1916 yılında İtilaf Devletleri'nin aralarında imzaladıkları ve Osmanlı topraklarının paylaşılmasını içeren Sykes-Picot anlaşması başta petrol zengini Musul olmak üzere Kürt beldelerini de kapsamaktaydı. Savaşın bitiminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen sürede yaşanan Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Paris Barış görüşmeleri ve akabinde hazırlanan fakat hiç uygulanmayan Sevrès Barış Antlaşması, Ulusal Kurtuluş mücadelesi ve Lozan Barış Antlaşması hadiseleri iki halkın kaderinin çizilmesinde rol oynamışlardır. Kestirme bir değerlendirme de olsa, Kurtuluş Savaşı yıllarının bir kendi kaderini tayin vakası olarak görülmesi yerindedir.³²⁹

Mondros Mütarekesi'nin Kürt halkı açısından en kritik ve tehlikeli hükmü 24. madde olmuştur. Türkçe metinde Vilayet-i Sitte'nin kargaşa meydana gelmesi

³²⁶ Kendal, "The Kurds under the Ottoman Empire", s. 17-18

³²⁷ Alpay Kabacalı, **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), s. 16.

³²⁸ Kendal, "The Kurds under the Ottoman Empire", s. 24-26.

³²⁹ Turgut Tarhanlı, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Ya Da 'Öteki'nin İradesi", Der. Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası'nın Analizi** (Der Yayınları: İstanbul, 1998), s. 718.

durumunda İtilaf Devletleri tarafından işgal edilebileceğini içerse de, İngilizce³³⁰ ve Osmanlı arşivlerindeki Fransızca metinlerde ‘Altı Ermeni Vilayeti’ ifadesine yer verildiği saptanmıştır.³³¹ İtilaf Devletleri’nin bölgede bir Ermeni Devleti kurmak niyetiyle ekledikleri hüküm, uluslararası arenada Ermenilerin taleplerine dayanak oluştururken, bölgenin fiiliyatta çoğunluğunu teşkil eden Kürtlerin hak ve menfaatlerini manipüle etmiştir. Aşağıda değinilecek Paris Barış Konferansı’nın Ermeniler ile Kürtler arasında ana meselelerinden birini oluşturacak olan hüküm Kürtler arasında büyük bir infiale yol açmış ve Kürtlerin Türklerle ortak geleceğe olan inancını pekiştirmiştir.

Savaş Sonrası restorasyon dönemini düzenleyen Wilson ilkelerinin 12. maddesi Osmanlı Devleti’nin Türk olmayan halklarını da ilgilendirmekteydi. 12. madde, Osmanlı’nın Türk kısımlarının güvenli egemenliğinin teminini isterken, diğer taraftan Türk yönetimi altında yaşayan diğer milletlerin kuşkusuz hayat hakkını ve özerk gelişim fırsatlarının teminini şart koşmaktaydı.³³² Söz konusu Wilson ilkesine dayanarak İtilaf Devletleri vilayetlerin demografik yapısını umursamayarak Vilayet-i Sitte’de bir Ermeni Devleti kurmayı tasarlamışlardır. Savaş ve tehcir öncesi yapılan nüfus sayımlarında adı geçen vilayetlerin tamamında Ermeni nüfusu azınlık teşkil etmekteydi.³³³ Dolayısıyla, bu bölgede Ermeni Devleti kurma planı, Wilson’un evrensel düzeyde tatbik etmeyi arzuladığı halkların kendi kaderini tayin ilkesiyle hiçbir şekilde bağdaşmamaktaydı. Vilayet-i Sitte’yi Ermenilere terk etme ihtimali, bölgenin çoğunluk nüfusunu oluşturan Kürtler tarafından sert tepkiyle karşılaşmıştır.³³⁴

Kürtlerin kaderinin belirlenmesinde asıl rolü oynayan Kürt seçkinleri I. Dünya Savaşı ertesinde üç ayrı kulvarda mücadele etmekteydi. Bir grup Savaş sonrasında Anadolu direniş hareketine katılmış ve Türklerle ortak bir geleceğe inanmıştır. Kürt

³³⁰ Mondros Mütarekesi’nin İngilizce metni için bkz. Sir Frederick Maurice, **The Armistices of 1918** (London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1943), s. 85-87.

³³¹ Sinan Hakan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 77. Mondros Mütarekesi hem İngilizce hem de Osmanlıca iki dilde yazılmış, fakat Mütarekeyi yapan Osmanlı delegesi kamuoyuna şartları yumuşatılmış, yani bazı değişiklikler içeren metni sunmuştur. Atıf yapılan kitap, arşiv kayıtlarını inceleyerek İngilizce ve Fransızca metin ile kamuoyuna sunulan metin arasındaki farklılığı deşifre etmiştir.

³³² Woodrow Wilson, "Address to a Joint Session of Congress on the Conditions of Peace," January 8, 1918. Daha detaylı bilgi için bkz. dipnot ???

³³³ Hakan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, s. 105. Bölge nüfusuna dair arşiv kayıtlarından çıkarılan tablo söz konusu eserde yer almaktadır.

³³⁴ A. g. e., s. 105-111.

milliyetçilerinin oluşturduğu sayıca azınlık ikinci bir grup bağımsız bir devlet peşindeydiler, ya da en azından Osmanlı ya da Türk Devleti çatısında özerk bir yapı kurmayı hedeflemekteydiler. Son grup ise, denetimleri altında tuttukları topraklarda bağımsız “devletçik” veya “krallıklar” kurmayı arzulayan Kürt aşiret reislerini muhteviydi.³³⁵ İkinci ve üçüncü grup etkili bir işbirliği ve halk desteğinin eksikliği nedeniyle hedeflerini gerçekleştirmeye muvaffak olamamışlardır.

Savaş sonrası Kürtlerin geleceğini belirlemeye yönelik faaliyetlerde bulunan ve Kürt seçkinler tarafından kurulan çeşitli cemiyetler oldukça faaldir. Bunlardan Ayan Meclisi üyesi Seyid Abdülkadir’in önderliğinde kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti, Wilson ilkeleri çerçevesinde Kürtlerin hak ve hukukunun müdafaasını kuruluş amacı kabul etmiştir. Şark vilayetlerinin Osmanlı’dan koparılmasına karşı Ermeni tezleriyle uğraşan Cemiyet’in başkanı Seyid Abdülkadir Osmanlı’ya bağlı bir özerklik fikrini sıkça beyan etmesine rağmen,³³⁶ Cemiyet içinde radikal bir kanat bağımsız Kürdistan hayali kurmaktaydı.³³⁷ Cemiyet içindeki milliyetçilerin faaliyetlerinden Cemil Çeto, Milli ve Koçgiri aşireti isyanları esinlenmiş ve etkilenmiştir.³³⁸ Cemiyet üyelerinden Kürt Şerif Paşa Paris Barış görüşmeleri sırasında bağımsız Kürdistan için girişimlerde bulunmuştur. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ise yine Doğu vilayetlerinin Ermenilere terk edileceği endişesiyle kurulup, “Osmanlı Camiası” fikri üzerinden Türk ve Kürt kardeşliğini ve ortak Osmanlı vatani düşüncesini benimsemiştir. Bu Cemiyet aynı zamanda Erzurum Kongresi’nin tertip edilmesi sorumluluğunu üstlenmiştir.³³⁹

Mayıs 1919’da 9. Ordu Müfettişi göreviyle Samsun’a giden Mustafa Kemal Paşa, 1916 yılında Bitlis’de vazife yaparken tanıştığı Kürt ileri gelenlerine çektiği telgraflar ve gönderdiği mesajlarda onları ulusal direnişe dahil olmaya ve Ermeni emellerine karşı birleşmeye davet etmiştir.³⁴⁰ Anadolu’ya ayak bastığı andan itibaren ulusal direnişin örgütlenmesinde görev alan ve Kürdistan’ın bağımsızlığı fikrine karşı çıkarak Türk ve Kürt milletlerinin birlikteliğini savunan Mustafa Kemal Paşa, Cemilpaşazade Kasım Bey’e çektiği bir telgrafta şu ifadelerle yer vermiştir:

³³⁵ Kemal Kirişçi & Gareth M. Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, Çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), s. 94.

³³⁶ Hakan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, s. 89-90.

³³⁷ Tan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, s. 159.

³³⁸ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 96.

³³⁹ Hakan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, s. 91.

³⁴⁰ A. g. e., s. 144-160.

“Kürt kardeşlerimin hürriyeti ve refah ve ilerlemesinin vasıtalarını sağlamak için sahip olmaları gereken her türlü hukuk ve imtiyazların verilmesine tamamen taraftarım. Fakat Osmanlı Devleti’ni parçalamaya uğratmamak şartıyla görüşüme katılacağınıza şüphe etmem.”³⁴¹

Buradan anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa, Kürtlerin her türlü hak ve imtiyazlarının garanti edilmesi kanaatindeydi. Keza bu kanaat, Wilson’un Osmanlı’nın Türk olmayan milletlerinin serbestçe gelişim fırsatlarının teminini öngören 12. ilkesiyle de mutabık düşmektedir. Ekseriyetini Kürtlerin oturduğu vilayetlerden gelen temsilcilerin teşkil ettiği Erzurum Kongresi İtilaf Devletleri’nin Anadolu’da Ermeni ve Rum devleti kurma emellerine direnme meselesine dikkat kesilmiştir.³⁴² Kürt delegelerinin ulusal direniş hareketine desteğine delalet eden Kongreyi, Sivas Kongresi ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın toplanması izlemiştir. Kürt delegelerinin de katıldığı son Osmanlı Meclis-i Mebusanı oldukça gerçekçi, bölgesel ve küresel güç dengeleri iyi okuyan ve Kürtlerin yoğun yaşadığı toprakları da kapsamına alan Misak-ı Milli’yi 28 Ocak 1920’de kabul etmiştir.³⁴³ Ulusal kurtuluş mücadelesinde Türklerle örnek bir dayanışma sergileyen Kürtler, özgür iradesini Türklerle aynı çatı altında bir devlet kurmaktan yana tasarruf etmiştir.

Bazı Kürt aşiret reislerinin kendi hegemonyasında bağımsız devletçikler kurma arzusunda olduğuna yukarıda değinilmişti. Bir dönem bu hevese kapılanlardan biri olan Süleymaniye’deki Barınca aşiretinin reisi Şeyh Mahmut Berzenci, çalkantılı ve dalgalı bir siyaset yürütmüştür. Musul’un işgali üzerine, İngilizler tarafından Güney Kürdistan Kralı ilan edilmiş ancak Wilson’un kendi kaderini tayin ilkesine olan ilgisinden ve bölgede nüfuzunu yaymasından hoşnut olmayan İngilizler Şeyh Mahmut’u sürgüne göndermiştir. Halkın ayaklanması üzerine sürgünden getirilen Şeyh Mahmut, bu defa Ankara hükümetiyle ittifak kurması sebebiyle yeniden bölgeden uzaklaştırılmıştır.³⁴⁴ Bölgede bağımsız bir Kürdistan düşüncesi çekici gelmediğinden, İngiliz hükümeti Mezopotamya’nın kuzey bölgesini manda rejimi teşekkül ettikleri Irak’la birleştirmeyi yeğlemiştir.³⁴⁵ Kürdistan Teali Cemiyeti’nin kurucularından ve bağımsızlık taraftarı radikal kanatın temsilcisi Emir Bedirhan da atası Bedirhan beyin yolunda giderek 1800’lerin ilk yarısında yönettikleri topraklarda

³⁴¹ A. g. e., s. 159.

³⁴² Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 94.

³⁴³ Kendal, “The Kurds under Turkey”, **A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan**, Der. Gerard Chaliand (New York: Olive Branch Press, 1993), s. 47.

³⁴⁴ Tan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, s. 170-175.

³⁴⁵ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 82.

denetim kurmak isteğindeydi.³⁴⁶ Kürt halkını temsil eden Kürt delegeleri ise, Kürt toplumunun genel iradesinin dışında hareket eden bu tür marjinal görüşlere aldırış etmeden, ulusal direnişle birlik yolunu tutmuşlardır.

Paris Barış Konferansı'na katılan Ermeni delegasyonunun Wilson ilkelerini öne sürerek Van merkezli bir Ermenistan teşkil etme emeli, Kürdistan ve Şark'ın sair bölgelerinin ayağa kalkmasına neden olmuştur. Ermeni temsilcisi Boğos Nubar Paşa'nın bölgedeki Kürtleri yok sayan aşırı talepleri, Kürtlerin haklarını savunmak ve Ermeni tezlerini çürütmek üzere Kürdistan Teali Cemiyeti'nin temsilcisi olarak Konferans'a katılan Şerif Paşa tarafından "ölçsüz derecede emperyalist" olarak nitelendirilmiştir.³⁴⁷ Başta Van olmak üzere bölgenin pek çok yerinden, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, İngiliz Kralı 7. George ve öteki Paris Barış Konferansı yetkililerine protesto telgrafları çekilmiş, bu kişiler bölgede çoğunluk nüfusu teşkil eden müslümanların rağmına bir Ermeni Devleti kurulmasının yol açacağı çatışma ve kaos zemini konusunda uyarılmışlardır.³⁴⁸ Diğer taraftan, Konferans'ta Şerif Paşa Ermeni temsilcileri ile ortak bir muhtıra yayınlayarak ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ilkesine uygun olarak bağımsız Birleşik Ermenistan ve Kürdistan devleti kurulması talebiyle İtilaf Devletleri'ne başvurmuş,³⁴⁹ ancak bu talep başta temsilcisi olduğu Kürt Teali Cemiyeti başkanı Seyit Abdülkadir olmak üzere bir çok Kürt ileri geleninin sert tepkisine uğramıştır.³⁵⁰

Barış görüşmeleri sonucunda imzalanan ancak asla onaylanmamış ve yürürlüğe girmemiş olan Sevr Antlaşması'nda Kürtlerle ilgili bölüm Türkler açısından yıllardır "Sevr sendromu" diye nitelendirilse de, tablonun diğer tarafında Antlaşma Kürtler açısından çok daha ağır ve vahim sonuçlar doğurmaktadır. Antlaşma'nın Kürdistan başlıklı III. bölümü Fırat'ın doğusu, Ermenistan'ın güney sınırının güneyi ve Türkiye'nin Mezopotamya ve Suriye ile sınırının kuzeyinde yer alan Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgede İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin atadığı üç üyeli bir komisyon tarafından yerel özerk bölge kurulmasını düzenlemiştir. Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra söz konusu özerk bölgede yaşayan Kürt nüfusun çoğunluğu Türkiye'den bağımsızlık arzusu izhar eder, Milletler Cemiyeti de halkın

³⁴⁶ A. g. e., s. 98-99.

³⁴⁷ Hakan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, s. 98-100.

³⁴⁸ A. g. e., s. 105-110.

³⁴⁹ Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925** (Ankara: Tekin Yayınevi, 1991), s. 13-14.

³⁵⁰ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 98.

bağımsızlık yetkinliğine kanaat getirirse Türkiye bu bölgenin bağımsızlığını tanıyacaktır.³⁵¹ Bununla beraber, mezkur farazi Kürdistan sınırları Fırat'ın batısında yer alan Kürt yoğunluklu Adıyaman, Malatya, Elbistan bölgelerini keyfi şekilde dışarda bırakmıştır. Fransız Mandası'na bırakılan Suriye egemenliğindeki bazı bölgeler ve Urfa, Mardin, Nusaybin, Cizre gibi merkezler de sınıra dahil değildir. Bu alanlar toplam Kürt yoğunluklu alanların üçte birine tekabül etmektedir. Diğer bir kayıp Antlaşma'nın 89. maddesiyle, Amerikan başkanı Wilson'un hakemliğinde Ermenistan'a bırakılan Erzurum, Bitlis, Erzincan, Van, Ağrı ve Iğdır vilayetleridir.³⁵² Osmanlı Kürdistanı'nın yaklaşık ikinci bir üçte birini oluşturan toprakların Ermenistan'a terki anlamına gelen bu son durumda, Kürtlere ancak çoğunluğunu teşkil ettikleri toprakların üçte birinde bağımsız olma imkanı sunulmaktaydı. Sevr Antlaşması'yla Wilson'un dış politikada ısrarla ve derin bir şevkle müdafii olduğu kendi kaderini tayin ilkesinin aksine, yerel halkın görüşünü almadan veya referandum düzenlemeden Kürtlerin yüzyıllardır yaşadığı topraklar keyfi ve yapay sınırlarla bölünerek beş farklı parçaya ayrılmıştır.³⁵³

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın İstanbul'un işgali üzerine kapatılmasıyla Ankara'da toplanan mebuslar Büyük Millet Meclisi'ni (BMM) açmış, ulusal direniş mücadelesinin merkezi haline gelen Meclis Kürt temsilcilerini de içermiştir. Ancak Anadolu'da Ankara'da kurulan hükümete karşı isyanlar bitmemiştir. Bu isyanlardan Kürtlerin müdahil olduğu en ciddi olanını ise Koçgiri aşireti çıkarmıştır. Sivas'ın doğusu ile Dersim'in batısı arasındaki Zara-Divriği-Kangal mıntıkasında cereyan eden isyana Ankara hükümetiyle anlaşmaya yanaşmayan Alevi Kürtler iştirak etmiştir.³⁵⁴ İsyanın asıl hedefi, Sevr Antlaşması'nın uygulanması ve Wilson ilkeleri doğrultusunda Diyarbakır, Van, Bitlis, Elazığ, Dersim ve Koçgiri'yi içine alan bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasıdır.³⁵⁵ Hedefine ulaşamayan isyan, merkez orduları tarafından kanlı şekilde bastırılmıştır.

Kürtlerin Ankara hükümeti yanında yer alması halinde Wilson ilkesinin öngördüğü sebestçe gelişim hakkının nasıl sağlanacağı sorusuna cevaben daha önce

³⁵¹ Treaty of Peace with Turkey signed at Sèvres, August 10, 1920, **Treaty Series No. 11 (1920)**, s. 21.

³⁵² Kendal, "The Kurds under the Ottoman Empire", s. 34-35.

³⁵³ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 78.

³⁵⁴ Tan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, s. 165-166.

³⁵⁵ Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, s. 36.

Mustafa Kemal Paşa'nın Kürtlerin hak ve imtiyazlarının tanınacağı teminatını verdiğine değinilmişti. 16/17 Ocak 1923'te yurt gezisine çıkan Mustafa Kemal Paşa İzmit Kasrı'nda İstanbul'dan gelen gazetecilere yaptığı açıklamada Kürt konusunun sorulması üzerine, bu husustaki görüşlerini detaylandıran gözlemlerini aktarmıştır:

“Binaenaleyh, başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmekten ise, bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince, zaten bir nevi mahalli muhtariyetler teşekkül edecektir. O halde hangi livanın ahalisi Kürt ise onlar kendi kendilerini muhtar olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı mevzubahs olurken, onları da beraber ifade etmek lazımdır. İfade olunmadıkları zaman, bundan kendi kendilerine ait mesele ihdas etmeleri daimi varittir. (...) Şimdi TBMM hem Kürtlerin ve hem de Türklerin sahib-i salahiyyet vekillerinden mürekkeptir ve bu iki unsur bütün menfaatlerini ve mukadderatlarını tevhid etmiştir. Yani onlar bilirler ki bu müşterek bir şeydir. Ayrı bir hudut çizmeye kalkışmak doğru olmaz.”³⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın “Teşkilat-Esasiye Kanunu mucibince bir nevi mahalli muhtariyet” sözünün tam olarak neyi kastettiğini yorumlamak gerekir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun (1921 Anayasası) illerin manevi kişiliğe ve özerkliğe sahip olmasını düzenleyen 11. maddesi meseleye ışık tutmaktadır:

“Vilayet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve tam muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i, adli ve askeri umur, beynelmilel iktisadi münasebat ve Hükümetin umumi tekâtifi ile menafii birden ziyade vilâyata şamil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mucibince Evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dahilindedir.”³⁵⁷

Türkiye'yi idari bakımdan vilayet, kaza ve nahiyelere ayıran 21 Anayasası, vilayetlerin özerklik ve tüzelkişiliğini tanımıştır. Vakıflar, medreseler, eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenmesinde vilayetlere geniş yetki tanınmış, yerinden yönetim ilkesi kural haline getirilmiştir.³⁵⁸ Bölgesel özerklikten federatif yapıya kadar geniş bir yetki paylaşımı aralığını ifade edebilen özerklik (muhtariyet), muğlak ve müphem bir kavramdır. Mustafa Kemal Paşa'nın 1921 Anayasası'na göre kastettiği bir nevi mahalli muhtariyet, vilayet şûralarının yetki genişliği ilkesi (tevsii mezuniyet) temelinde yerel yönetimde asıl karar mercii olmasıdır. Ne federasyon, ne bölgesel özerklik ne de benzeri üniter yapıyı bozacak etnik herhangi bir özerkliğin düşünüldüğü sonucuna ulaşmak zor görünmektedir.

³⁵⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)** (İstanbul : Kaynak Yayınları, 1993), s. 104.

³⁵⁷ Servet Armağan, **En son değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: ve 1876, 1921, 1924, 1961 Anayasalarımızın doğru ve eksiksiz metinleri** (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007), s. 344.

³⁵⁸ Burak Çelik, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası**, (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007), s. 85.

“Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek Türkiye’yi mahvetmek gerekir”³⁵⁹ diyerek Kürt ve Türklerin heterojen dağılımına dikkat çeken Mustafa Kemal Paşa’nın aklında etnik bölünmeyi tasarlayan özerklik yoktur. Merkezin yerine yereli üstün tutan bir yapıyı teşviki açısından Türk yönetim geleneğinden farklı bir siyasi görüşü yansıtan 1921 Anayasası’nın yerinden yönetim modelini³⁶⁰ öngördüğü ileri sürülebilir.

1921 Anayasası kabul edildikten sonra, asıl anayasa Teşkilatı Esasiye Kanunu olmakla birlikte, bunun değiştirmedığı hükümler bakımından Kanunu Esasi yürürlüktedir. Bu ikilik 1924 Anayasası’nda Kanunu Esasi’nin ilgasına kadar sürmüştür.³⁶¹ Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun öngördüğü yerinden yönetim kurumları ve mekanizmalarının uygulama alanı bulmadığını ve yerel yöneticilerin halk tarafından seçilmesinin iyi karşılanmadığını kaydetmek gerekir. “Her vilayetin veya her mıntikanın ayrı ayrı birer idare teşkil etmesi”ni istemeyen Mustafa Kemal Paşa’nın ulusal iradenin “yegane tecelligahı” olarak Meclis’i gördüğü ve ağırlığını merkeziyetçilikten yana koyduğu ileri sürülmektedir.³⁶²

Amasya Protokolü’nün 1. Maddesinin devamında öngörüldüğü gibi, “Kürtlerin serbestçe gelişmelerini temin edecek şekil ve surette örfi ve toplumsal hukukumuzca müsaadelere mazhar olmaları dahi tervic”³⁶³ edilseydi, Kürtlerin meşru hakları bir soruna tahvil olmadan Wilson’ın kendi kaderini tayin ilkesiyle uyumlu şekilde tanınacaktı. Oysa, bu fırsat Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonrası yaşanan gelişmelerle geri tepilmiş oldu.

2. Türkiye Cumhuriyeti Sonrası Dönem

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanı, Kürt halkını kurulacak devletin ana unsurlarından biri sayan resmi söylemin değişmesinin miladı olmuştur. Kurtuluş Savaşı’nın bitimine dek sürdürülen Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Osmanlı unsurlarının tamamını ittifaka çağırarak çok kültürlü siyasi yaklaşım yerini tek kültürlü, homojen bir ulus-devlet kurma iradesine bırakmıştır. Çok kültürlü toplum modelinin karşısında yer alan devrin türdeş ulus-devlet ideolojisi, o günün

³⁵⁹ Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925*, s. 48.

³⁶⁰ Çelik, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası*, s. 86.

³⁶¹ Akın, *Türk Siyasal Tarihi*, s. 134.

³⁶² Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), s. 266-277.

³⁶³ Hakan, *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)*, s. 283.

dünyasında yaygın bir uygulama alanına sahip olması nedeniyle Türk milliyetçilerinin reformlarını kolaylaştırmıştır.³⁶⁴ Türkleri kutsayan özlü sözlerin türetilmesi, mistik Türk hikayeleriyle şovenist milliyetçi açıklamaların yapılması yeni devlet ideolojisinin katı Türkçülüğü'nün yansımalarıydı³⁶⁵ ve Kürt sorununun içinden çıkılmaz bir hale dönüşmesini tetikleyen unsurlardan olmuştur. Kuruluş ideolojisindeki dönüşüm 1924 Anayasası'na aksetmiştir. Anayasa'nın birçok maddesinde geçen Türk ve Türkler terimi, 88. maddede vatandaşlık bağı olarak izah edilmiştir: "Türkiye'de din ve ırk ayırt etmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir." Vatandaşlık tanımına, ülkede din ve ırk ayrımı olduğunun göstergesi olduğu ve Türk ifadesine ırksal anlam yüklenmediği yorumu yapılmıştır.³⁶⁶ Oysa, hüküm herhangi bir tartışmaya yol açmadan daha kuşatıcı şekilde formüle edilebilirdi. Madde mecliste müzakere edilirken, Celal Nuri Bey'in yönelttiği "Türk" yerine hangi terimin kullanılabileceği sorusuna milletvekilleri "Türkiyeli" diye seslenerek katılmıştır.³⁶⁷

Kürtleri Ulusal Kurtuluşa dahil eden faktörlerden biri kendilerine özerk gelişimlerini sürdürebilecekleri bir idare tarzı vaadinde bulunulmasıydı. Kürtler tarafından 1921 Anayasası'nın yerel idare sistemini koruması beklenen 1924 Anayasası aksine yetki genişliği (tevsii mezuniyet) ilkesini kaldırmış, otoriter ve merkeziyetçi devlet yapısına kapı açmıştır.³⁶⁸ İsyanlar, devrimler ve bir ülke ve ulus yaratmakla uğraşan kurucular merkezi yönetimi daha faal kılmayı uygun görmüşlerdir. Anayasa'nın yapılış aşamasında, yetki genişliğine dayanan idari yapının terk edilmesi üzerinde oldukça kısa tartışma yapılmıştır.³⁶⁹ Kürt-Türk ilişkisinin ıslahında kilit bir mevzu olan yerel yönetimlerin bu derece az umursanmasının Kürt sorununda vatandaşlık tanımının açtığı çatlağı daha da derinleştirdiği söylenebilir. 1924 Anayasası'yla il, ilçe ve kaza sınırları dahilinde yerel mekanizmalara daha fazla yetki tanınması, yerel halkın kendi yönetiminde daha geniş ölçüde söz sahibi olmasını sağlayacak ve merkeziyetçi sistemin hoyratlığını hafifletecekti. Çok kültürlülüğten uzak, Kürt halkının serbest gelişimine

³⁶⁴ Tark Ziya Ekinci, **Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi** (İstanbul: Küyerel Yayınları, 1997), s. 132-133.

³⁶⁵ Kendal, "The Kurds under Turkey", s. 59.

³⁶⁶ Murat Sevinç, **Anayasa Yazıları** (Ankara: İmaj Yayınevi, 2010), s. 21. Hüküm sadeleştirilmemiş hali, "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur"dur.

³⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İ: 42 Cilt: 8/1, 20.04.1340, s. 910.

³⁶⁸ Ekinci, **Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi**, s. 137.

³⁶⁹ Sevinç, **Anayasa Yazıları**, s. 22-23.

imkan sağlayacak mekanizmalardan yoksun, beklenenin aksine Kürt etnik, kültürel haklarına yer vermeyen ve katı merkeziyetçi yönetim öngören 1924 Anayasası kurtuluş mücadelesi sürecinde filizlenen umutları hüsrana uğratmıştır.

Halifeliğin ilgası ile aynı gün Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun tüm eğitim-öğretim faaliyetlerini birlik sağlamak üzere devlet tekeline toplayarak Kürtçe okul, dernek, yayınlar ve medreseleri kapatması devlet ve Kürt halkının ayrılığını mutlak hale getirmiştir.³⁷⁰ Cumhuriyetin ulus-devlet paradigmasını inşa eden milliyetçi politikaları ile yerel aşiret beylerinin ve şeyhlerin imtiyazlarının kaldırılmasının oluşturduğu birleşim üzerine doğu ve güneydoğuda yeni devleti hedef alan isyan ve ayaklanma dalgaları bir bir sökün edip gelmiştir. Devletin cevabı, isyanları tenkil (örnek olacak bir ceza verme, tepeleme) ve tedip (edeplendirme-haddini bildirme) uygulamalarıyla sert şekilde bastırmak olmuştur.³⁷¹

Genel Kurmay Harp Dairesi'nin 1972 tarihli açıklamasına göre, cumhuriyetin ilanını müteakip Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafyada irili ufaklı 17 ayaklanma vuku bulmuştur. Dini duygu ve söylemlerle, milli ve feodal gerekçelerin birbiri içine geçtiği ayaklanmalarda, bazen bir sebep diğerlerine baskın gelmiştir.³⁷² Yerel düzeyde çıkan bazı Kürt ayaklanmalarının nedeni, yüzyıllardır askere gitmeyen, vergi vermeyen, kendine göre bir düzen içinde engebeli, sarp ve ulaşılması zor coğrafyada yaşayan halkın devletin denetimi altına girmeye direnmesidir.³⁷³ Sason ayaklanması ve Dersim isyanının ana sebebi budur. Merkezi devlet otoritesinin milli sınırlar içinde kalan tüm topraklarda aynı şekilde uygulanma isteği, denetimden uzak, kendi düzenlerini kuran Kürt aşiretlerinin özerkliğiyle çelişmiştir. İmtiyazlarının elinden alınmasını istemeyen aşiretler isyan yoluna gitmiştir.

Bu ayaklanmalar içinde, genç devleti endişeye sevk eden en büyüğü 1925 yılı başında ortaya çıkan Şeyh Said isyanıdır. İsyanın hem dini hem de milliyetçi bir yapıda olduğu, yeni rejimin laisist ve İslam karşıtı eğilimlerine karşıyken aynı zamanda Kürt milliyetçilerinin ilk hareketlerinden biri olduğu görüşü genişçe tartışılmıştır. Devlet kayıtlarında başlangıçta doğru biçimde dini bir Kürt hareketi

³⁷⁰ Kendal, "The Kurds under Turkey", s. 51.

³⁷¹ Kabacalı, **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları**, s. 48.

³⁷² Ekinci, **Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi**, s. 150-151.

³⁷³ Kabacalı, **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları**, s. 54.

olarak tanımlanan isyan, sonraları devletin resmi kayıtlarında sadece gerici bir hareket olarak yer almıştır.³⁷⁴ Mumcu'ya göre, Şeyh Said'in sorgu tutanakları, isyancıların asıl niyetlerinin şariat ve elbirliği ile dinin ihyasına çalışmak olduğunu ifşa etmiştir. Şeyh Said, Ankara hükümetine bazı taleplerini kabul ettirmeyi, bunu yapmazlarsa ya bağımsızlık ilan etmeyi ya da göç etmeyi düşündüklerini itiraf etmiştir.³⁷⁵ öte yandan, dini halkın desteğini almak için dini figür ve sloganlar kulanılsa da milliyetçi saiklerle doğan isyanın temel amacının bağımsız devlet kurmak olduğu aktarılmıştır.³⁷⁶ Şeyh Said isyanı, muhtemel başka başkaldırıları önlemek için devleti bir dizi katı ve haşın tedbirler almaya itmıştır. Bu tedbirlerden biri Şark Islahat Planı'nın kabul edilmesidir. Plan Cumhuriyet'in Kürt meselesinde tasarlanmış ve kararlaştırılmış rehber bir metni hüviyetinde, uzun yıllar tatbik edilecek siyasetin çerçevesini çizmiştir.³⁷⁷

Devletin benimsemiş olduğu Türk milliyetçiliğine dayanan politika dönemin yönetici kadrolarının beyanlarına da aksetmiştir. Başbakan olarak kendisini ziyarete gelen Türk Ocakları yöneticilerine İsmet İnönü şu konuşmayı yapmıştır:

“Milliyet yegane vasıta-i iltisakımızdır. Diğer anasır Türk ekseriyeti karşısında haiz-i tesir değildir. Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır.”³⁷⁸

Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un 1930'da Ödemiş'te yaptığı konuşma ise şu şekildedir:

“Biz Türkiye denilen, dünyanın en hür ülkesinde yaşıyoruz. Mebusunuz inançlarından samimiyetle bahsetmek için buradan daha müsait bir ortam bulamazdır. Onun için hislerimi saklamayacağım. Türk, bu ülkenin yegane efendisi, yegane sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman ve hatta dağlar bu hakikatı böyle bilsin.”³⁷⁹

Dersim isyanının bastırılmasından sonra, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde büyük bir silahlı başkaldırıya rastgelinmemiş, sessiz yıllar yaşanmaya başlanmıştır.³⁸⁰ 1930'ların sonlarına doğru sükunetin sağlandığı coğrafyada jandarma

³⁷⁴ Fuller & Barkey, **Türkiye'nin Kürt Meselesi**, s. 33.

³⁷⁵ Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, s. 127.

³⁷⁶ Kendal, “The Kurds under Turkey”, s. 53-54.

³⁷⁷ Mesut Yeğen, **Son Kürt İsyanı** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s.164.

³⁷⁸ Ekinci, **Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi**, s. 180

³⁷⁹ A. g. e., s. 181.

³⁸⁰ Kendal, “The Kurds under Turkey”, s. 62.

karakolları yaygınlaştırılarak asayiş kontrol altına alınmış, 1970’li yılların ortalarına kadar 33 kişinin hayvan kaçakçılığı iddiası ve 3. Ordu komutanı Orgeneral Mustafa Muğlalı’nın emriyle yargısız olarak kurşuna dizilmesi ve 32’sinin ölümü, birinin kaçması ile sonuçlanan “Orgeneral Muğlalı Olayı” dışında herhangi bir siyasi hadise vuku bulmamıştır. Kayda değer tek bağımsızlık girişimi, Kürt milliyetçilerinin uluslararası örgüt ve konferanslara mektuplar yazarak Kürtlere bağımsızlık verilmesini talep etmeleridir.³⁸¹

Demokrat Parti, Kürtlere bakışı biraz yumuşatma emareleri gösterse de, yıllar geçtikçe türdeş ulus-devlet anlayışında devlet geleneğiyle aynı paradigmayı sürdürdüğü anlaşılacaktı. Yani, Kürt sorununda çözüm ümidine kapılmak boşunaydı.³⁸² 60 darbesi sonrası askerin tutumu da devlet çizgisini korumuştur. Halka daha çok sivil hak, üniversitelere daha geniş özerklik ve öğrencilere kendi örgütlerini kurma hakkı veren 61 Anayasası’nın liberal özü Kürt meselesi konusunda bir yumuşaya zemin hazırlamıştır.³⁸³ Darbecilerin miras bıraktığı özgürlükçü Anayasa, Kürt grupların biraraya geldiği siyasi örgütlenmelere alan açmıştır. Bu örgütlerin ilki olan ve yasal çerçevede kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), Kürt meselesinin o dönemdeki adıyla “Şark Meselesi”ne yoğunlaşmış, 1970 yılında Kemal Burkay gibi Kürt üyelerin girişimiyle açık açık Türkiye’de etnik bir sorun olduğunu duyurmuştur.³⁸⁴ Sağ görüşe sahip milliyetçi Kürtler, ilk özgün Kürt milliyetçisi partisi olan Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi (TKDP) etrafında örgütlendiler. Irak Kürdistan Demokrat Partisi’nin (IKDP) bir kanadı olan ve bu partinin Irak’ta hedeflediğine benzer şekilde özerklik isteyen TKDP, 1970’lerin başlangıcına kadar tek Kürt partisi olarak etkinliğini sürdürmüştür.³⁸⁵ 1965 yılındaki tabloya bakıldığında solcu sosyalist Kürtler TİP’de; sağcı, milliyetçi Kürtler TKDP’de; rejim ile entegrasyonu önemli oranda başaran feodal Kürt ağa ve şeyhler ise, Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi’nde kümelenmiştir.³⁸⁶

³⁸¹ M. Sadi Bilgiç, **Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK** (Ankara: Bilgesam Yayınları, 2014), s. 13-14.

³⁸² Tan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, s. 319.

³⁸³ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 128.

³⁸⁴ Fuller & Barkey, **Türkiye’nin Kürt Meselesi**, s. 38.

³⁸⁵ Ahmet Hamdi Akkaya, “Kürt Hareketi’nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970’ler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 127, 2013, 6.

³⁸⁶ Tan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, s. 350.

Kürt sorununa duyarlı TİP’li Kürtler ve TKDP’li Kürtler ile bağımsız bağlantısız Kürt milliyetçilerinin ortak çalışması olan, ancak solcu eğilimleri ağır basan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), devlete karşı faaliyetlerine 1984 yılında başlayan Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkeren Kürdistan-PKK) da dahil, çok sayıda devrimci Kürt grubunun çekirdeğini oluşturmuştur.³⁸⁷ 71 Muhtırası sonrası askerler tarafından kapatılan DDKO yerine, eski DDKO üyeleri Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri’ni (DDKD) kurmuştur. DDKD’nin bünyesinden çıkan devrin çeşitli Kürt hareketleri, Kürtlerin geleceği için federasyon fikri ve bağımsızlık fikri arasında ikiye bölünmüştür.³⁸⁸

1970’lerde çok parçalı bir yapıya sahip olan Kürt hareketi, 1980’ler, bilhassa da 1990’lar itibariyle, kendi içinde tek bir aktörün (PKK) hegemonya kurduğu, dar örgütsel çerçevenin dışına taşıp toplumsal ve siyasal hayata daha fazla nüfuz ettiği bir gelişim seyretmiştir.³⁸⁹ Kürt halkının bağımsızlığını amaçlayan devrimci bir örgüt olarak PKK’nın ortaya çıkışı, Çağdaş Türk tarihindeki en uzun süreli isyan hareketinin ve Kürt ulusal hareketinde yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur. Milliyetçi hedefler taşıyan sol kökenli bir örgüt olması nedeniyle sıradışı bir olgu olan PKK, Kürt toplumundaki feodal yapıyı da dağıtmak istediğinden ilk eylemlerini Kürt toprak ağalarına yöneltilmiş; güneydoğuda en etkin Kürt grubu haline gelip, konumunu güçlendirdikten sonra 1984 yılında devlete karşı ilk saldırısını düzenlemiştir.³⁹⁰

Kuruluş Bildirgesi’nde PKK amaçlarını şöyle sıralamıştır: “çöken emperyalizm ve yükselen proletarya devrimleri çağında, Kürdistan halkını emperyalist ve sömürgeci sistemden kurtarmak, bağımsız ve birleşik bir Kürdistan’da demokratik bir halk diktatörlüğü kurmak ve nihai olarak sınıfsız toplumu gerçekleştirmek.”³⁹¹ Sömürge halkları tarafından bağımsızlık mücadelesini gerçekleştirmeye adanan ve o devirde uluslararası toplum tarafından kabul ve destek gören “ulusal kurtuluş hareketi” deyimine sıkça atıf yapılan Bildirge’de, PKK kendisini bu hareketlerden biri olarak sunmuştur. 1970’lerin sol Kürt hareketlerinde beliren “Kürdistan

³⁸⁷ Fuller & Barkey, *Türkiye’nin Kürt Meselesi*, s. 39.

³⁸⁸ Bilgiç, *Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK*, s. 16.

³⁸⁹ Akkaya, “Kürt Hareketi’nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970’ler”, s. 2.

³⁹⁰ Fuller & Barkey, *Türkiye’nin Kürt Meselesi*, s. 45-46.

³⁹¹ *Partiya Karkeren Kurdistan (PKK) Kuruluş Bildirgesi*, Weşanên Serxwebûn Yayınları, 1984, s. 37.

sömürgeci” tezi, kuruluştaki PKK’ya meşruiyet kazandırmak için aynıyla benimsenmiştir. PKK kurucuları kendi hegemonyalarında bağımsız bir Kürt devleti için, Lenin’in “Ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ile Stalin’in “Ulusal sorun” kavramlarını ideolojik araç bilmişlerdir.³⁹²

PKK silahlı mücadeleyi yöntem olarak kabul etmiş ve uzun süreli halk savaşı yürüterek hedefe ulaşmaya programlanmış bir terör örgütüdür. Mücadele stratejisinde benimsediği ilkelerden kendisine varlık sebebi katan en hayati olanı, silahlı propaganda temelinde gerilla taktiği ve ordu ve cephenin sağlamlaştırılmasıdır.³⁹³ PKK şiddeti sadece devlet güvenlik güçlerine karşı değil, kendisine rakip gördüğü gruplara, sivil vatandaşa, hatta haklarını savunduğu iddiasında bulunduğu Kürtlere karşı kullanmaktan çekinmemiştir. 80’lerden itibaren Kürt mücadelesinin siyasi mecradan, şiddete kayması ve PKK’nın hegemonikleşmesi silah, baskı ve cebrin araç haline getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kısacası, PKK’nın hamuru şiddet ve terörle mayalanmıştır.³⁹⁴

1980 Darbesi doğu ve güneydoğuda PKK’nın taraftar kazanmasına uygun zemin hazırlamıştır. 1983 yılında Kürtçe’nin kullanılmasını yasaklamak için 2931 sayılı kanun çıkarılmıştır. Anayasa’da derneklerin ve siyasi partilerin kurulması oldukça güçleştirilmiş, “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne ...aykırı” faaliyetleri destekleyen partilerin kurulması yasaklanmıştır (madde 68).³⁹⁵ Bu madde kapsamında bugüne kadar Kürt kimliğini taşıyan beş siyasi parti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılırken, ikisi ise kapatma davasından kaçabilmek için kendisini feshetmiştir. Darbe dönemi icraatlarından olan % 10 seçim barajı Kürtlerin parlamentoda adil temsiline engel olan hususlardan biri olmuştur. 1980 Darbesi sonrası, darbecilerin Diyarbakır cezaevinde uyguladıkları mezalimin örgütün işini kolaylaştırdığı söylenebilir.³⁹⁶ PKK şiddeti başladıktan sonra Kürtlerin oturduğu bölgelerin yavaş yavaş şiddetin içine çekilmesi önlenememiştir. Kürt ulusal bilinci

³⁹² M. Sadi Bilgiç, “Türkiye’de Kürt Sorununun Bazı Alt Parametrelerine İlişkin Algıların Analizi, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 83; Aktaran Bilgiç, **Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK**, s. 18.

³⁹³ Ahmet Aydın, **Kürtler, PKK ve A. Öcalan** (Ankara: Kiyap Yayın, 1992)s. 163.

³⁹⁴ Sedat Laçiner, **Hangi PKK: Masada Kimler Var? Ve Nasıl Biter?** (İstanbul: Hayykitap, 2012), s. 11.

³⁹⁵ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 133.

³⁹⁶ Laçiner, **Hangi PKK: Masada Kimler Var? Ve Nasıl Biter?**, s. 27.

şiddet-karşı şiddet sarmalından beslenmiştir.³⁹⁷ Devletin PKK ile verdiği mücadelede yerel halka verdiği zarar, neden olduğu ağır insan hakkı ihlalleri, faili meçhul cinayetler ve baskıcı politikalar PKK'nın kısmen de olsa Kürtler arasında destek bulmasına yaramıştır.

PKK gelişimi boyunca her biri belirgin ortak strateji ve hedefler taşıyan beş farklı safha geçirmiştir. Türkiye'de terörist faaliyetlerine giriştiği ilk safhada (1984-1989), Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürt halkı üzerinde tahakküm kurmaya ve Kürtleri temsil iddiasındaki diğer oluşumları pasifize etmeye yönelmiş, bu amacında nispeten başarı yakalamıştır. Paramiliter operasyonlarının ilk yıllarında “yanımızda olmayan karşımızdadır” ilkesine sığınmıştır.³⁹⁸ İkinci safhada (1989-1995) örgüt, gerilla aşamasına geçmek, bölgede kurtarılmış bölgelerle sınırlı bir toprak hakimiyeti ve halk desteği elde etmek istese de, buna muvaffak olamamıştır. Bu safhada PKK güdümünde siyasi faaliyetler de hız kazanmıştır. Üçüncü safha (1995-1999), batıdaki şehir merkezlerinde Türk-Kürt ayrışmasına hizmet edecek ve Türk milliyetçiliğini radikalleştirecek yoğun terör eylemlerinin organize edildiği devirdir. Bu safhada güvenlik güçleri karşısında verilen ağır zayıat, PKK'nın salt şiddetle sonuç alamayacağını idrak etmesine neden olmuştur. Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi PKK için siyasallaşma eksenli stratejinin başlangıcı olmuştur. Bu dördüncü safhada (1999-2005) örgüt, TAK gibi farklı isimlerin kılıfına bürünerek terör eylemlerini sürdürürken, KONGRA-GEL ve KADEK adlı oluşumlarla meşru bir siyasi kimlik elde etmeye çalışmıştır.³⁹⁹

2005 yılından itibaren, ilk olarak KKK (Koma Komalen Kurdistan) unvanını kullanan, 2007'de ise isim değişikliğiyle KCK (Koma Civaken Kurdistan) adı altında yeni bir örgütlenmeye giden PKK'nın kırsal, şehir ve yurtdışındaki faaliyetleri bütüncül bir bakışla değerlendirildiğinde, bir devlet inşa etme sürecinin işlediği görülmektedir. Devletleşme süreci diye adlandırılacak bu beşinci safhadaki strateji, Türkiye ile birlikte İran, Irak ve Suriye'de Kürt yoğunluklu bölgeleri hedefine almıştır. Suriye'de PYD (Partiya Yekitiya Kurdistan- Kurdistan Demokratik Partisi) vasıtasıyla icra edildiği gibi, koşullar müsait olduğunda diğer ülkelerdeki

³⁹⁷ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 134.

³⁹⁸ Fuller & Barkey, **Türkiye'nin Kürt Meselesi**, s. 75.

³⁹⁹ İhsan Bal, “Türkiye’de Terörle Mücadele: PKK Örneği”, **Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele**, Der. İhsan Bal & Süleyman Özeren, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), s. 40-49.

devletleşme faaliyetlerinin de hız kazanması olasıdır.⁴⁰⁰ Devletleşme safhasında mezkur ülkelerde elde edilmeye çalışılan özerklik kazanımları bağımsız devlete geçişte taktik ara hedef işlevi görebilecektir.

İç kendi kaderini tayin hakkının hayata geçirilişini hedefleyen özerklik arayışları dış kendi kaderini kaderine geçişe, yani ayrılığa bir sıçrama tahtası olabilmektedir. Tarihte bu stratejinin hayli örneği vardır. Osmanlı Devleti'nden özerklik kazanarak bastırılan Sırp isyanı, sonraki yıllarda Sırp'ların bağımsızlığını elde etmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim Avrupa'daki ayrılık hareketleri de bağımsızlık isteyen halklara yeni imtiyazlar verilerek engellenmeye çalışılmaktadır. Ancak, dünyanın en geniş yetkilerle donatılmış Quebec eyaletinin, bölgesel özerk Katalonya'nın ve Birleşik Krallık'ın parçası İskoçya'nın sahip oldukları statüyü kullanarak bağımsızlık teşebbüsünde bulunması iç kendi kaderini tayinin dış kendi kaderini tayine kolaylıkla döneşebildiğinin somut örnekleridir. Türkiye'de KCK projesiyle demokratik özerklik tesisinin aynı amaca hizmet edebileceği göz ardı edilmemelidir.

PKK değişen şartlar ve koşullar altında taktik, yöntem ve söylem değişiklikliğine sık sık müracaat eden bir yapıdadır.⁴⁰¹ 1995'den itibaren Türkiye'nin mevcut sınırları içinde siyasi bir uzlaşmadan söz eder olmuş, politika değişikliklerini çeşitli Kongre kararlarıyla teyit ederek kabul etmiştir.⁴⁰² Son yıllarda Türkiye'de demokratik özerklik hedefine kilitlenmiş, bağımsız bir devlet kurmaktan kamuoyu önünde söz etmez olmuştur. Ancak PKK'nın tutumunun taktiksel ve geçici nitelikte olması muhtemeldir. Her ne reform yapılırsa yapılsın, PKK'nın ayrılıkçılık hedefinden vazgeçmeyeceği, varlığına sebep kabul ettiği argümanlar ellerinden alındıkça daha da belirginleştiği görülmektedir.⁴⁰³ Bir yandan bağımsızlık hedefinden vazgeçildiği söylenirken, diğer taraftan PKK yöneticilerinin medyaya verdikleri demeçlerin satır aralarında asıl hedeflerinin kendi güdülerinde bir devlet olduğu şüphesi uyandırılmaktadır. Kendi kaderini tayin hakkını bağımsız bir devlet anlamında yorumlamak zorunda olmadıklarını belirten PKK yöneticisi Cemil Bayık,

⁴⁰⁰ Erdem Kaya & Bekir Ünal, "Suriye'nin Kuzeyindeki PYD Yapılanması ve Türkiye", **Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye**, Der. Atilla Sandıklı & Erdem Kaya, (İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014), s. 278-280.

⁴⁰¹ PKK'nın zaman kazanma taktikleri için bkz. Mehmet Özcan, **Terörün Matruşkası KCK** (İstanbul: Hayat Yayınları, 2012), s.39-41.

⁴⁰² Fuller & Barkey, **Türkiye'nin Kürt Meselesi**, s. 50-51.

⁴⁰³ Laçiner, **Hangi PKK: Masada Kimler Var? Ve Nasıl Biter?**, s. 65.

Türkiye sınırları içinde demokratik konfederalizm ve kanton sistemini tartıştıklarını ifade ederken, örnek bir model olarak Avrupa Birliği'ni vermiştir.⁴⁰⁴ AB'nin egemen ve eşit devletler arasında kurulmuş devlet-üstü bir örgütlenme olduğu iyi bilinirken bu örneğin seçilmesi söz konusu şüpheyi doğrulamaktadır.

PKK'nın kendi hegemonyasında bağımsız devlet kurma hedefindeki kararlılığına en karşı konulmaz delil KCK yapılanmasıdır. 17 Mayıs 2005'de kendi deyişleriyle yasama meclisi KONGRA-GEL tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren Sözleşme ile kurulan KKK, 2007 Mayıs'ında yapılan değişiklikle KCK (Koma Civaken Kürdistan- Kürdistan Halklar Topluluğu) unvanını almıştır.⁴⁰⁵ KCK Sistemi'nin nihai hedefinin, Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de taktiksel bir ara hedef olarak "demokratik özerklik" elde etmek, sonrasında da "Demokratik Konfederalizm" ilan ederek dört parçalı Konfederal Kürdistan'a ulaşmak olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶ Türkiye'deki faaliyetlerini KCK-TM (Türkiye Meclisi) üzerinden yürüten, Suriye'de PYD, Irak'ta PÇDK (Partiya Çaraser Demokratî Kürdistan- Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi), İran'da ise PJAK (Partiya Jiyane Azade Kürdistan-Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) uzantılarını kuran örgütü Öcalan şöyle tasvir etmektedir:

"KCK farklıdır, KCK illegaldır, silahlıdır, kesinlikle DTK'ya (Demokratik Toplum Kongresi- Örgüt DTK'nın silahlı kanatla ilişkisinin olmamasına dikkat göstermektedir) sızmamalıdır, buna özen gösterilmelidir. KCK bütün parçalardaki Kürtlerin silahlı örgütlülüğünün ifadesidir."⁴⁰⁷

KCK'nın kurucu metni, dört parçalı konfederal bir devlet kurmayı tasarlayan illegal yapılanmanın sözleşme kisvesi altına gizlenmiş ilkel bir anayasası hüviyetindedir. Bir devletin temel erkleri olan yasama, yürütme ve yargı Sözleşmede açıkça yer almıştır. Bu yapılanmanın yasama organı KONGRA-GEL (Kürdistan Halk Meclisi) (KCK Sözleşme madde 12), yürütme organı niteliğinde Yürütme Konseyi (madde 13) ve yargı sistemini oluşturan mahkemeler (madde 27-30) tek tek düzenlemeye konu olmuşlardır. Sistemin yurttaş olma ve çıkarılma başlığı (madde 6), KCK ile üyeleri arasındaki ilişkiyi "yurttaşlık" bağı olarak nitelendirmiş ve bağı

⁴⁰⁴ "Turkey's Kurdish rebels: A dramatic change", **The Economist**, 21 Şubat 2015, Erişim Tarihi: 06/04/15, <http://www.economist.com/news/international/21644168-role-turkeys-main-kurdish-guerrilla-party-shifting-remarkably-dramatic-change>.

⁴⁰⁵ KCK Sözleşmesi'nin tam metni için bkz. KCK Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 06/04/15, <https://rojbas1.files.wordpress.com/2011/10/koma-civak3aan-kurdistan.pdf>.

⁴⁰⁶ Özcan, **Terörün Matruşkası KCK**, s. 63.

⁴⁰⁷ A. g. e., s. 95.

nasıl kurulacağını göstermiştir. Bir devlette olması gereken temel organları ihdas eden, üyeleri ile arasında yurttaşlık bağı oluşturan, savunma sistemi kurarak savaş ve barış kararı alma yetkisi edinen (madde 31-33), ekonomik ve mali sistem çerçevesinde vergi toplayıp bütçe hazırlayan (madde 35) bir yapılanmanın devlet olmadığını iddia etmek naifçe bir görüştür. KCK, Kürt halkının hayatının her alanını denetimi altına almayı hedefleyen totaliter vasıfta alternatif bir devlet projesidir. Devletleşme projesi hayata geçirilirken, Türkiye'nin yerel ölçekteki imkanlarından yararlanılmakta ve demokratik özerklik bir ara hedef haline getirilmektedir.⁴⁰⁸

Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin tanınması ve koruma altına alınması, terörün varlık sebebinin ortadan kaldırılması ve demokratikleşme sürecinin sürdürülmesi amacıyla Türkiye'de Temmuz 2009'da "Demokratik Açılım" süreci ilan edilmiştir.⁴⁰⁹ Süreçte Kürtlerin dil ve kültürel haklarını bir nebze de olsa iyileştiren reformlar yürürlüğe konmuştur. Ancak neredeyse bir asra yaklaşacak sorunun büyüklüğü ile yapılan küçük çapta reformlar karşılaştırılınca, açılımın beklentileri karşılamada oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Nitekim açılım dalgalı bir seyir takip ettikten sonra asıl amacına ulaşmadan sönüp gitmiş, özünde doğru bir proje olsa da uygulamada doğru yönetilememiştir.⁴¹⁰

"Demokratik Açılım"ın başarısızlığını takiben, Öcalan'ın devlet yetkilileri ile yeniden görüşmelere başlaması yeni bir müzakere evresini başlatmıştır. 2012 yılı sonundan itibaren başlayan yeni dönem "Çözüm Süreci" olarak açıklanmış, terör örgütü PKK'nın silah bırakacağı ve sınırdışına çekileceği duyurulmuştur. 23 Mart 2013 Nevruz kutlamalarında Öcalan'ın mektubunda örgütün ateşkes ilan ettiği ve geri çekileceği açıklanmış ancak 9 Eylül 2013'te hükümetin gerekli adımları atmadığı gerekçe gösterilerek geri çekilme durdurulmuştur.⁴¹¹ Büyük bir reformun gerçekleştirilmediği sürece bağlılık iki kanat tarafından da sık sık yinelenmeye devam etmekte, ancak sürecin Kürt sorununun çözümünde neler vaat ettiği, nelere mal olacağı ve sonuçta ne getireceği gibi sorular hala cevaplanmamaktadır. İnkâr

⁴⁰⁸ Atilla Sandıklı, "KCK Terör Örgütünün Yapısı ve Faaliyetleri", **Bilge Analiz**, 7 Ekim 2011, Erişim Tarihi: 07/04/15, <http://www.bilgesam.org/incele/1214/-kck-teror-orgutunun-yapisi-ve-faaliyetleri/#.VSPeZNysVvQ>.

⁴⁰⁹ Salih Akyürek, "Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar", **Bilgesam Rapor No. 30**, İstanbul, 2011, s. 17.

⁴¹⁰ Bilgiç, **Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK**, s. 112.

⁴¹¹ Atilla Sandıklı & Erdem Kaya, "Çözüm Süreci Nereye Gidiyor?", **Bilge Analiz**, 9 Eylül 2013, Erişim Tarihi: 08/04/15, <http://www.bilgesam.org/incele/606/-cozum-sureci-nereye-gidiyor-/#.VSUaltysVvQ>.

edilemeyecek sonuç ise, süreç boyunca PKK'nın faaliyetlerini artırdığı, bölgede etkinliği ele geçirmeye çalıştığı ve her bakımdan sürecin kazananı olduğu gerçektir.

Hem “Demokratik Açılım” hem de “Çözüm Süreci” neden bir türlü vaadedilen ve beklenen başarıyı gösterememiştir? Türkiye, sebep ve sonuçları içiçe geçmiş, birbirinden ayırt edilmesi güç, çözümünde farklı stratejilerin izlenmesi gereken iki ayrı sorun ile karşı karşıyadır: Kürt sorunu ve terör sorunu. Kürt sorununun çözümü, Türkiye'nin demokratikleşmesi, Kürtlerin bireysel ve kolektif nitelikteki meşru kültürel, sosyal ve ekonomik haklarının tanınması, halkın devlete karşı sarsılan güveninin onulması ve en önemlisi asıl muhatap halkın kendisinin olduğu bir stratejinin takip edilmesinde yatmaktadır. Türkiye’de Kürt sorununun tarihe karışması, doğrudan terör sorununun da çözülmesini netice verecektir. Terör sorunu, Kürt sorunundan farklı bir dinamiğe sahiptir ve güvenlik temelinde bir stratejinin üretilmesini gerektirmektedir. Gerek “Demokratik Açılım” gerekse de “Çözüm Süreci” Kürt sorununu çözme hedefinde ise Kürt halkının soruna dönüşmüş haklı taleplerine yoğunlaşarak asıl ve tek muhatap olarak terör örgütünü değil halkın kendisini kabul etmesi gerekirdi. Asıl amaç terörü bitirmekse, Kürt sorununu çözme söylemi yerine terörün sona erdirileceği açıklaması yapılmalıydı. Bu iki ayrı sorun arasında kesin ve net bir ayırımın yapılamaması iki sürecin de akim kalmasına yol açmıştır.

Kürt hareketinin siyasi mecradaki seyrine dönülecek olursa, 1980’lerin sonlarından itibaren Kürt kimliklerini açıklayan bir grup Kürt siyasetçi Sosyal Demokrat Halkçı Parti bünyesinde parlamentoya milletvekili olarak katılabiliştir. 1990’larda bağımsız siyasi partilerde örgütlenen Kürt siyasi hareketi, parti kapatmaları, milletvekillerinin siyasi faaliyetten men edilmesi cezası, üyelerinin tutuklanması ve hapis cezasına çarptırılması sorunlarıyla yüzleşmiştir. 2010’a gelinceye kadar beş Kürt partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, her defasında yeni bir isim altında yeniden örgütlenmeye gidilmiştir.⁴¹² 7 Haziran 2015 genel seçimlerine HDP unvanı altında demokratik ve barışçıl bir söylemle giren ve Türkiye partisi olduğunu açıklayan Kürt siyasi hareketi % 13 oy kazanarak seçim barajını aşmıştır.

⁴¹² Büşra Ersanlı & Günay Göksu Özdoğan, “Kürtlerin Türkiye’de Yakın Dönem Siyasi Temsiliyet ve Katılım Mücadeleleri”, **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, Der. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan & Nesrin Uçarlar, (İletişim Yayınları: İstanbul, 2012), s. 27.

Demokrasi Partisi'nin kapatılması davasında Anayasa Mahkemesi, kendi kaderini tayin hakkı kavramı çerçevesinde yaptığı değerlendirmede Türk ve Kürt vatandaşlar ve diğer etnik kökenden gelen vatandaşların tek bir Türk Ulusu'nu oluşturduğunu tespit etmiştir. Mahkeme'ye göre uluslararası hukukun eski kavramlarından olan kendi kaderini tayin Türk ulusu tarafından her türlü ayrılığı dışlayıp eşitliği sağlayarak Lozan Barış Antlaşması'yla gündemden çıkarılmıştır.⁴¹³ Mahkemenin tespitine bakılacak olursa, Türkiye yaklaşık bir asır önce Lozan Antlaşması'yla Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkı sorununu hal etmiştir.

Kanaatimizce, Anayasa Mahkemesi'nin hükmettiğinin aksine, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı meselesi Lozan'da çözüme kavuşturulmamış, Barış sonrası yeni devlet içinde yapılacak düzenlemelere bırakılmıştır. Yukarıda genel hatlarına değinildiği gibi, yeni devletin türdeş ulus oluşturma ideolojisinin Kürt kimliğini tanımamaktaki ısrarı ve aşırı merkezîyetçi devlet anlayışı Kürt halkının kendi kaderini tayin sorununu bugüne kadar sürüncemede bırakmıştır. Sorunun çözümünün nasıl mümkün olduğu sorusunun cevabı bundan sonraki bölümlerde aranacaktır.

B. Kendi Kaderini Tayin Hakkının Kullanımına Dair Sorunlar: Halk Kavramı, Yöntem ve Temsil Sorunu

Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi kaderini tayin hakkını kullanım yolları üzerine bir değerlendirme yapmadan önce evleviyetle üzerinde durulması gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan biri halk kavramıdır. Kendi kaderini tayin hakkının kime ait olduğu, yani halk teriminin tanımı hakkın kapsamının analizinde anahtar meseledir.⁴¹⁴ Halk kavramının belirlenmesinden sonra tartışılması gereken husus hakkı kullanım yöntemi, yani kendi kaderini tayine bağlı talep ve iddiaların ne şekilde elde edilebileceğidir. Bu başlık altında açıklanacak son husus ise temsil sorunudur. Başka bir deyişle, Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının talep ve iddialarını meşru şekilde kimin veya hangi grubun seslendirmeye yetkili olduğu konusu izaha kavuşturulacaktır.

⁴¹³ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1993/3 (Siyasi Parti Kapatma) K. 1994/2, 16 Haziran 1994 (Resmi Gazete, 30 Haziran 1994-21976), s. 110.

⁴¹⁴ Hannum, "Rethinking Self-determination", s. 35.

1. Kendi Kaderini Tayin Hakkına Yetkili Halk Kavramı Açısından Kürtler

Kendi kaderini tayin hakkının öznesi hakka referans yapan uluslararası belge ve BM kararlarında hiçbir şekilde tanımlanmamıştır. Herhangi bir hukuki belgede hakkı kullanmaya yetkili halk ya da insan topluluklarını teşhise elverişli kesin ölçütler bulunmamaktadır.⁴¹⁵ Hakkın kapsam ve içeriğindeki belirsizliğin mühim bir parçasını halk kavramındaki bilinmezlik oluşturmaktadır. Jennings sıkça alıntılanan vecizesinde terimin muğlaklığını müstehzi bir edayla, “ilk bakışta kendi kaderini tayin basit ve makul görünmüştür: bırak halk kendi kaderini belirlesin. Fakat birisi halkın kim olduğuna karar verene kadar halk karar veremeyeceği için gülünçtü bu” diye anlatmıştır.⁴¹⁶ Halk teriminin yaygın şekilde kabul edilmiş tanımındaki noksanlık, kendi kaderini tayinin uygulanmasına uygun koşulların muallakta kalmasına neden olmakta; birbirinden oldukça farklı halk tanımlarının ortaya çıkmasını netice vermektedir.⁴¹⁷ BM organlarının kendi kaderini tayin bağlamında halk terimi sorununa aradıkları cevaplarda da birbirinden farklı hayli çok görüş ileri sürülmüştür.⁴¹⁸

Halk kavramının tanımında ittifak edilemeyişin arkasında iç ve dış kendi kaderini tayin hakkı ayrımının yarattığı farklı kategoride halk gruplarının varlığı etkilidir. Sömürgeciliğin tasfiyesi kuralı olarak uluslararası hukuka giren kendi kaderini tayin vesayet altındaki ve özerk olmayan bölge halklarını kapsamına almaktadır.⁴¹⁹ Dostane İlişkiler Bildirgesi yabancı tahakküm, işgal veya sömürüsü altında olan halkların kendi kaderini tayin hakkının varlığını ilan ederek halk kavramının sınırlarını genişletmiştir. Herhangi bir tanıma dayanmadan mezkur kategorilerden birine dahil olan bir topluluğun kendi kaderini tayin hakkının varlığı tescil edilmiştir. Türkiye’de yaşayan Kürtler bu kategorilerden hiçbirisiyle eşleşmemektedirler. Bir devlet içinde yaşayan çeşitli etnik grupların ayrı bir halk olarak dikkate alınıp alınmayacakları meçhul bir durumdur. Sömürge halklarının kendi kaderini tayin hakkını tanıyan 1514 sayılı BM Genel Kurul kararı çeşitli etnik

⁴¹⁵ Öktem, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, s. 199.

⁴¹⁶ I. Jennings, **The Approach to Self-Government** (Cambridge: Cambridge University Press, 1956), s. 56; Aktaran, Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 61.

⁴¹⁷ Musgrave, Thomas D., **Self-Determination and National Minorities**, s. 148.

⁴¹⁸ UN Report of the Special Rapporteur on The Right To Self-Determination: Historical And Current Development on the Basis of United Nations Instruments, Aurelie Cristescu, (UN. DOC. E/CN. 4/sub. 2/404/Rev. 1 1981), s. 39.

⁴¹⁹ Knop, **Diversity and Self-Determination in International Law**, s. 51-52.

grupların halk olarak kabul edilmesi yaklaşımını benimsemese de, Genel Kurul bazı durumlarda etnik grupları “halk” olarak nitelemiştir. Fakat, etnik grupların halk kavramıyla özdeşleşmesi uluslararası hukukta başta tanım eksikliği olmak üzere çeşitli sorunlar açmaktadır.⁴²⁰

Anayasa Mahkemesi, Halkın Emek Partisi ile Özgürlük ve Demokrasi Partisi’nin kapatılması istemiyle açılan davalarda, “millet” kavramının ulus ve yerine göre halk kavramlarıyla da anlatıldığını ve daha dar anlamalı “ümme”, “ırk” ve “kavim” kavramlarından farklı olduğu görüşündedir.⁴²¹ Mahkeme Türkiye uygulaması bakımından “ulus” ve halk” kavramları arasında bir ayrım olmadığı görüşünde olmasına rağmen,⁴²² Mahkeme üyelerinden Y. Aliefendioğlu karşı oy yazısında “halkın ulus sözcüğünden daha geniş bir anlatımı ifade ettiği” görüşündedir.⁴²³ Mahkeme Anayasa’da yer alan Türk milleti deyiminin etnik veya herhangi bir siyasi veya hukuki bir ayrılığa referans yapmadan Türk Devleti’ne vatandaşlık bağıyla bağlı herkesi bütünleştirdiği yorumunu sonraki kararlarında da sürdürmüştür.⁴²⁴ Anayasa Mahkemesi kararları ve Türkiye’nin kendi kaderini tayin hakkının icrasına dair Türkiye uygulaması konusunda hukuki ve siyasi tutumları “ulus” ile “halk” arasında ayrım olmadığı yorumundan yanadır.⁴²⁵ Bununla birlikte, kanaatimizce uluslararası hukukta halk kavramı ulus veya millet kavramlarından daha geniş bir kapsama sahiptir.

Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi kaderini tayin hakkı ehliyetini haiz halk kapsamına dahil olup olmadığı sorusuna cevap verecek işlevsel bir tanımın varlığı araştırılmalıdır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’nün (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) 1989 yılında tertip ettiği “Halkların Hakları Kavramının Detaylı Araştırılması üzerine Uluslararası Uzmanlar Toplantısı”nın sonuç raporu ve

⁴²⁰ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 178.

⁴²¹ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1992/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 1993/1, 14 Temmuz 1993 (Resmi Gazete, 18 Ağustos 1993-21672), s. 200-201; Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1993/1(Siyasi Parti Kapatma) K. 1993/2, 23 Kasım 1993 (Resmi Gazete, 14 Şubat 1994-21849), s. 69.

⁴²² Tarhanlı, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı Ya Da ‘Öteki’nin İradesi”, s. 727.

⁴²³ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1992/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 1993/1, 14 Temmuz 1993 (Resmi Gazete, 18 Ağustos 1993-21672, s. 228.

⁴²⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı E. 1996/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 1997/1, 14 Şubat 1997 (Resmi Gazete, 26 Haziran 1998-23384); Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1999/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 2003/1, 13 Mart 2003 (Resmi Gazete, 19 Temmuz 2003-25173); Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 2007/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 2009/4, 11 Aralık 2009 (Resmi Gazete, 21 Aralık 2009-27449).

⁴²⁵ Tarhanlı, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı Ya Da ‘Öteki’nin İradesi”, s. 727.

tavsiyeler kısmında yapılan tanım, “halk” teriminin teşhisinde kullanılabilecektir.⁴²⁶ Terimin evrensel özelliklere sahip olduğu noktasından hareketle, toplantı sırasında bir “halk”ın tarifinde (tanımında değil) mündemiç karakteristikler şunlar olarak belirtilmiştir:

1. Sıralanacak ortak özelliklerden hepsi veya bir kısmını gösteren bir grup insanoğlu:

- Ortak tarihi gelenek
- Irksal veya etnik kimlik
- Kültürel homojenlik
- Dil birliği
- Dini veya ideolojik akrabalık
- Ülkesel/bölgesel bağlantı
- Ortak ekonomik hayat

2. Grup belirli bir sayıda olmalıdır; büyük olması gerekmemektedir (örneğin mikro devletlerin halkı), fakat bir devlet içindeki bireylerin sırf biraraya gelmesinden fazlası olmalıdır.

3. Grup bir bütün olarak bir halk olarak belirlenebilme iradesine veya bir halk olma bilincine sahip olmalıdır. Grupların veya grupların bazı üyelerinin, yukarıda sayılan karakteristikleri paylaşmasına rağmen, irade veya bilince sahip olmaması muhtemeldir.

4. Grup, kimlik için ortak karakteristiğini ve iradesini ifade etmek üzere kurumlara veya diğer araçlara sahip olmalıdır.⁴²⁷

UNESCO’nun halk teriminin analizinden bir grubun halk vasfı taşıyıp taşımadığına karar verirken iki başlı test uygulanması gerektiği çıkmaktadır: nesnel ve öznel test. Nesnel teste göre, bir grup diğer birey topluluklarından dil, kültür, gelenek ve görenek gibi özellikler bakımından farklılık arz etmelidir. Öznel test, özbilinç ve temsilden oluşur. Gruptaki bireyler kolektif olarak kendilerini ayrı bir halk olarak algılamalı ve siyasi veya sosyal yapılar aracılığıyla temsil edilmelidirler.⁴²⁸ UNESCO tarifinde sunulan kıstaslar ışığında Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürtler bir halk kabul edilebilir mi sorusuna

⁴²⁶ UNESCO International Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of peoples, Final Report and Recommendations, (SHS-89/CONF.602/7), Paris, 22 February 1990, s. 7.

⁴²⁷ A. g. e., s. 7-8.

⁴²⁸ Vezbergaitė, “Self-Determination of Kurdish People: Undermining the Unity of ‘Turkish Nation’?”, s. 4.

olumlu cevap verilebilir. Orta Doğu'nun kadim halklarından biri olan Kürtler, ortak köklü bir tarihe, etnik Kürt kimliğine, dil ve ideolojik akrabalığa ve bölgesel bağlantıya sahiptirler. Dil, kültür, ortak tarih, ideolojik akrabalık ve bölgesel bağlantı bakımından onları diğer insan gruplarından temyiz eden ortak özellikler taşımaktadırlar. Kendilerini ayrı bir halk olarak algılama bilinçlerinin olgunlaştığını ve bir halk olarak teşkil ettikleri sosyal birliklerle (hem Türkiye içinde hem yurtdışında kurulan sivil toplum kuruluşları, dernek ve kültür lokalleri örnek verilebilir) temsil edildikleri sonucuna varmak da mümkündür.

UNESCO raporunda gözden kaçırılmaması gereken bir nokta, uluslararası hukukta çeşitli maksatlar için farklı grupların bir halk olarak tanımlanabileceği uyarısıdır.⁴²⁹ Raporun sonuç bölümüne bakılacak olursa, bazı halklar hakları (peoples' rights) evrensel düzeyde kabul görmüştür ve kendi kaderini tayin bu kapsamdadır. Hatta evrensel kabul görmüş halklar haklarının içeriğine iç kendi kaderini tayin hakkı ve bilhassa demokratik hükümete sahip olma hakkı dahildir.⁴³⁰ Sonuç kısmında yer alan değerlendirmelerden hareket ederek, Kürtler'in gerek iç kendi kaderini tayin gerekse de dış kendi kaderini tayin hakkı tartışmasında raporun sunduğu "halk" tanımı temel alınabilir.

2. Yöntem Sorunu

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerden bu yana Kürt varlığını tanımama ekseninde dolaşan politikası, Kürtlerin farklı şekillerde tepkisine yol açmıştır. İlk yıllarda yukarıda izah edildiği üzere, yerel veya bölgesel çapta isyan hareketleri baş göstermiş, yeni devletin ideolojisine silahla direnilmiştir. Başarıya ulaşmadan devlet tarafından her defasında geri püskürtülen isyanlardan sonra sessiz bir devreye girilmiştir. 60 ve 70'li yıllar Kürt milliyetçilerinin sol hareketler içinde Kürtlerin ulus hakları uğruna amansız bir siyasi mücadele sergilemesine şahitlik etmiştir.⁴³¹ Öncelikle siyasi ve ideolojik bilinçlenme ve örgütlenme yarışında olan diğer örgütlerin aksine⁴³² devrimci karakterdeki PKK, Kürt haklarını savunma iddiasıyla, hedefine varmak üzere kendisine silahlı mücadeleyi yöntem olarak belirlemiştir.

⁴²⁹ UNESCO International Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of peoples, Final Report and Recommendations, (SHS-89/CONF.602/7), Paris, 22 February 1990, s. 8.

⁴³⁰ A. g. e., s. 8-9.

⁴³¹ Fuller & Barkey, **Türkiye'nin Kürt Meselesi**, s. 38-39.

⁴³² Akkaya, "Kürt Hareketi'nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler", s. 12.

Diğer Kürt hareketlerini pasifize etmek veya denetimi altına almak isteyen PKK, terör ve şiddet kullanan hegemonik bir yapıya bürünürken meşru Kürt siyasetinin gelişmesinin önüne de uzun yıllar taş koymuştur.

Ulusal kurtuluş hareketi ya da bu niteliği haiz olduğu iddiasındaki gruplar, hak ve taleplerini dile getirerek gerçekleştirdikleri saldırıları meşru bir mücadele yöntemi ve kendilerini de müstakbel devletin ön hükümeti göstermek için insancıl hukukun imkanlarından faydalanırlar ki,⁴³³ PKK da bu iddiadaki gruplardan biridir. Sadece dış kendi kaderini tayin hakkını haiz sömürge halklarının kurduğu ulusal kurtuluş hareketlerinin uluslararası hukukta kuvvet kullanma muafiyetinden bahsedilebilir. Ulusal kurtuluş hareketleri kendi kaderini tayin hakkını şiddetle bastıran bir devlete karşı silahlı eyleme girişirlerse, uluslararası hukuku ihlal etmez ve suçlarından dolayı uluslararası düzeyde sorumlu tutulmazlar.⁴³⁴ Ancak Ulusal kurtuluş hareketi deyiminin sömürge halklarının bağımsızlık mücadelesine has bir kavram olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla uluslararası hukukta meşru dış kendi kaderini tayin hakkını kurtuluş hareketi olduğu iddiasındaki örgütlerin ispatlaması, en azından uluslararası toplumu buna ikna etmesi şarttır. PKK 70’lerde Kürt örgütlerinin sömürge halkı tezine kapılmış, kendisini kendi deyişiyle sömürge olan Kürt halkının kurtuluş hareketi olarak nitelemiştir. Oysa hem tarihi hem de olgusal gerçeklerle çelişen bu iddia çökmüş, bağımsız olma arzusu olmayan Kürt halkı nazarında bile meşruiyet kazanamamıştır.⁴³⁵ Dolayısıyla PKK uluslararası hukukta kuvvet kullanma hakkı bulunan bir ulusal kurtuluş hareketi olmadığı gibi, herhangi bir toprak parçasında denetim kuramadığı için isyancı statüsü de mevcut değildir.⁴³⁶

İç kendi kaderini tayini uygulamanın ana yolu, devletin ilgili halka siyasi karar süreçlerine katılma hakkını sunması veya özerk bir iç statü seçmesine imkan sağlamasıdır.⁴³⁷ Başka bir deyişle Türkiye’de Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı sorununun çözülmesinde asıl vazife devletin kendisine düşmektedir. Kendi kaderini tayin konusunda halkın serbestçe ifade edilmiş iradesi esastır⁴³⁸ ve bu iradeyi

⁴³³ Öktem, *Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*, s. 404.

⁴³⁴ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 154.

⁴³⁵ PKK’nın bağımsızlık ideolojisinin aksine, Kürt halkının % 97,3 gibi ezici bir çoğunluğunun Türklerle ortak bir geleceğe inandığına dair Bkz. Akyürek, Yılmaz, Atalay ve Koydemir, “Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış”, s. 59.

⁴³⁶ Öktem, *Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*, s. 205.

⁴³⁷ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 150.

⁴³⁸ 1514 sayılı BM Genel Kurul Kararı.

belirleyecek mekanizmayı devletin kendisi üretmelidir. Bunun yanında, Kürtler de çözümün asıl muhatabı konumuna uygun şekilde siyasi ve barışçıl yolları son raddesine kadar tüketmelidir.

3. Temsil Sorunu

Türkiye’de Kürt kimliğiyle tanınan pek çok vatandaşın gerçekte ne istediğini saptamak mümkün görünmemektedir.⁴³⁹ Mevcut Kürt oluşumların görüşlerine mi katılmaktadırlar yoksa onlarınkinden ayrılan bir çözüm yoluna mı inanmaktadırlar? Bu sorunun merkezinde Kürtlerin çoğunluğunun çözüm hususunda doğrudan fikirlerini yansıtan bir temsilciye sahip ol(a)mamaları yatmaktadır. PKK yıllarca Kürtler’in tek temsilcisi olma gayretiyle eylem ve faaliyette bulunmuş, ancak Kürtlerin geniş kesiminin temsil hakkını kazanamamıştır. Temsil zayıflığından dolayı Kürtler’in sözcüsü olma konumuna yükselmeyen PKK’nın taleplerini bir kenara bırakmak gerekir.

Kürtler’in tam olarak kimin tarafından temsil edileceklerini özgürce ifade etme imkanına hala kavuşamaması meselesi cevap beklemektedir.⁴⁴⁰ Kürtler’in siyasi temsiline göz atılacak olduğunda, birlikten yoksun bölünmüş bir tabloyla karşılaşmaktadır. Kürt oyları AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) ve BDP/HDP (Barış ve Demokrasi Partisi/Halkların Demokratik Partisi) olmak üzere iki ana kola ayrılmış, Alevi Kürtler’in oyları ise CHP’de temsil edilmiş durumdadır. Kürt meselesinin temsili meselesini ancak BDP/HDP’nin sırtlanma çabası içinde olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁴¹ Konda Araştırma’nın 2010 yılında yaptığı bir anket bölge halkının Kürt meselesi’nin çözümünde muhatap olarak % 28,8 ile BDP’yi, % 21,6 oranında Abdullah Öcalan’ı kabul ettiğini açığa çıkarmıştır.⁴⁴² Muhatap olarak halkın kendisinin alınmasını düşünenlerin oranı 14,2’dir. AK Parti ve PKK’nın oranları sırasıyla % 4,6 ve % 1’dir. Anketin getirdiği sonuç Kürt meselesi’nin çözümünde asıl muhatabın kim olduğu sorunundaki parçalanmışlığın bir nevi tablosudur.

⁴³⁹ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 59.

⁴⁴⁰ Fuller & Barkey, **Türkiye’nin Kürt Meselesi**, s. 260.

⁴⁴¹ Daha önce HDP adı altında örgütlenen Kürt siyasi hareketinin Kürt meselesi dairesi içinde Kürtleri parlantoda temsil ettiğine dair bkz. Yeğen, **Son Kürt İsyanı**, s. 67-68.

⁴⁴² Konda Araştırma, **Kürt Meselesi’nde Algı ve Beklentiler**, s. 141-142.

7 Haziran 2015 genel seçimleri Kürt oylarının dağılımındaki parçalanmışlığı HDP lehine değiştirmiştir. Doğu ve güneydoğuda geniş bir temsil oranına ulaşan HDP Kürt oylarının en çok temsil edildiği parti konumuna yükselmiştir. Bundan sonraki süreçte HDP'nin Kürt sorununun çözümünde daha büyük bir duyarlılık ve sorumluluk yüklenmesi beklenebilir. Şu ana kadarki tabloda BDP/HDP'nin Kürt meselesine dair siyaseti bütünüyle ve samimiyetle Kürtler'in kolektif hakları üzerine bina etmek yerine Öcalan ve PKK'nın siyasetini Kürt vatandaşlarının siyaseti kılma çalışmaları temsil kabiliyetine zarar vermiştir.⁴⁴³

Temsil sorununu aşmak için yapılması gereken, Kürtlerin sessiz çoğunluğunun ne istediğini açığa çıkaracak mekanizmaların öngörülmesidir. Aynı zamanda siyasi partilerin tamamı ve siyasi olmayan kurumlar da temsil sorununun bir parçası kabul edilmelidir. Bu noktada Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kürt sorunu için sunduğu çözüm modelinde yer alan TBMM'de siyasi partilerin katılımıyla bir Toplumsal Mutabakat Komisyonu Kurulması ve Ortak Akıl Heyeti önerileri değerlendirilmeyi hak etmektedir.⁴⁴⁴ Tüm siyasi partilerin katılımıyla oluşturulacak Toplumsal Mutabakat Komisyonu, sorunun anayasal boyutları da dahil olmak üzere tüm boyutlarıyla çözümü için temel mutabakat zeminini teşkil ederken, Ortak Akıl Heyeti temelde TBMM'de temsil edilmeyen kesimlerin, sivil toplum örgütlerinin, sendikalar ve meslek odalarının süreçle ilgili düşüncelerini Toplumsal Mutabakat Heyeti'ne aktaracağı ana mekanizma olarak çalışacak ve barışın toplumsallaşmasına katkı sunacaktır.

C. Kürt Etnik Kökenli Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Kendi Kaderini Tayin Yolları

Kendi kaderini tayin talepleri tarihi bağlam ve talepte bulunan grubun karakteri göz önüne alınarak birçok farklı türe ayrılabilir. Taleplerin bir türünü ayrılık, özerklik, özyönetim vb. kolektif süreçler oluşturmaktadır. Diğer türü ise, İkiz Sözleşmeler'in ortak 1. maddesine dayanan insan hakları taleplerinden

⁴⁴³ Yeğen, **Son Kürt İsyanı**, s. 140-141.

⁴⁴⁴ Erdem Gül, "İşte CHP'nin Kürt sorununa yeni bakışı", **Cumhuriyet**, 25 Nisan 2015, Erişim Tarihi: 03/05/2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/262581/iste_CHP_nin_Kurt_sorununa_yeni_bakisi.html.

türemektedir.⁴⁴⁵ Bu talepleri somut örneklerle sınıflandıran bir tabloya yer vermek konuyu bir bütünlük içinde değerlendirmeye yardımcı olacaktır(Tablo 1.1). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürtlerin bu taleplerden hangisi/hangilerini istemeye meşru bir hakkı olduğu bu bölümde tartışılacaktır.

Tablo 2.1 Kendi Kaderini Tayin Taleplerinin Türleri*

A Türü Ayrılık ve Özerklik Talepleri	
• İlk Kademe: sömürgeciliğin tasfiyesi; yabancı hakimiyeti(Endonezya, Hindistan, Tunus)	
• İkinci Kademe: merkezi bir hükümete bağlı federal birlikler tarafından ayrılık (Slovenya, Hırvatistan, Keşmir, Açe, Bosna-Hersek, Quebec ve Slovakya)	
• Üçüncü Kademe: idari altbirimler (Çeçenistan, Kosova, Dağıstan)	
• Dördüncü Kademe: yerel topluluklar veya milletler (Kriler, Navaholar ve Zapatista)	
B Türü İnsan Hakları ve Demokrasi Talepleri	
• İlk Kademe: sömürge statüsü seçeneği (Falkland Adaları)	
• İkinci Kademe: federalizm seçeneği	
• Üçüncü Kademe: katılım ve eşitlik haklarını tanıyan hukuki koruma ve garanti rejimleri seçeneği	
• Dördüncü Kademe: azınlıkların ve yerel halkların yaşam tarzını ve kutsal topraklarına ilişkin geleneksel haklarını (avlanma hakları da dahil) muhafaza etme yükümlülüğüyle geleneksel bölgesel egemenler tarafından yönetilme düzenlemeleri seçeneği	

* Kaynak: Falk, "Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience", s. 66.

1. Ayrılık Hakkı Tartışmaları

20. yüzyılın başından bu yana bir grup milliyetçi Kürt aydın ve siyasetçisi, Kürtlerin bağımsız bir devlet kurması fikrini paylaşmıştır. Abdullah Öcalan Türkiye sınırları içinde demokratik çözüme razı olduğunu ilan ettiği yıllarda bile, ayrı bir devlet arzusunu "her halk bağımsız olmak ister"⁴⁴⁶ sözüyle dışa vurmuştur. Uluslararası hukuk normlarıyla uyum içinde bağımsız bir devlet kurmada merkezi kavram olan kendi kaderini tayin hakkı, Kürtlerin Türkiye'den ayrılığını talep eden hareketler için temel dayanak noktası olmuştur. 20. yüzyılda bağımsızlığını kazanan ve kendi devlet sistemlerini inşa eden halkların ezici çoğunluğunun meşruiyet kaynağı kendi kaderini tayin hakkı olagelmıştır. Şüphesiz kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukta meşruiyet kaynağı oluşunda sömürgeciliğin tasfiyesinde üstlendiği rol etkili olmuştur. Sömürgeciliğin sona yaklaştığı 1990

⁴⁴⁵ Falk, "Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience", s. 66.

⁴⁴⁶ Oral Çalışlar, **Öcalan ve Burkay'la Kürt Sorunu** (İstanbul: Pencere Yayınları, 2010), s. 17

sonrası yeni kurulan devletlerin tanınmasının koşulu olarak, söz konusu halkın kendi kaderini tayin hakkının varlığının aranmasına devam edilmesi kavramın popülerliğini muhafaza etmiştir.

Mevcut bir devletten ayrılan halkın kendi kaderini tayin hakkının varlığını aramak neden önemli ve gereklidir? Çünkü uluslararası toplum, sınırların değişmesiyle sonuçlanan bir halkın bağımsız olması veya başka bir devletle birleşmesini tanımak için meşru bir hak gözetmektedir. Ayrılık karşısında BM pratiği, ilgili devletlerin ülkesel bütünlük ilkesini onaylayarak ayrılıkçı eğilimlere açıkça karşı olmak yönünde gelişmiştir.⁴⁴⁷ Karabağ⁴⁴⁸, Abhazya⁴⁴⁹ ve KKTC⁴⁵⁰ meselelerinde Güvenlik Konseyi'nin kararları bu doğrultudadır. Kosova'nın tek taraflı ayrılığı ise uluslararası toplumu adeta ikiye bölmüştür, yarıdan biraz fazlası bağımsızlığı tanıırken hala hatırı sayılır bir çoğunluk tanımaktan sakınmaktadır.⁴⁵¹

Milliyetçi Kürtler kendi kaderini tayin kavramıyla yeni tanışmış değillerdir. Kürt Şerif Paşa'nın Paris Barış görüşmelerinde bağımsız Kürdistan için Batılı devletler ve Ermeni temsilcileriyle yaptığı pazarlığın arkasında Wilson'ın kendi kaderini tayin ilkesi vardı.⁴⁵² Türkiye İşçi Partisi 1970'teki 4. Kongresi'nde aldığı özünde Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını savunan kararları dolayısıyla Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.⁴⁵³ En azından Mahkeme TİP'in aldığı kararları bu doğrultuda yorumlamıştır. 1970'lerin ortalarından itibaren Kürt örgütleri, Kürt hareketinin kurucu tezi olarak ortaya Kürtlerin sömürge halkı olduğunu atmışlardır. Bu çerçevede başka ülkelerden emsal olaylar getirmeye, Etiyopya'nın sömürgesi olarak Eritre'yi ve İspanya ile Angola arasındaki ilişkiyi Türkiye ve Kürtlerin hali ile kıyaslamışlardır.⁴⁵⁴ Sömürge tezinin arkasında yatan saik, ulusal

⁴⁴⁷ Christakis, **Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation**, s. 208.

⁴⁴⁸ Örnek olarak bkz. Security Council Resolution 853 (1993), U.N. Doc. S/RES/853 (1993) 29 July 1993.

⁴⁴⁹ Örnek olarak bkz. Security Council resolution 896 (1994), U.N. Doc. S/RES/896 (1994) 31 January 1994, ¶ 5.

⁴⁵⁰ Security Council resolution 1146 (1997) on the situation in Cyprus, U.N. Doc. S/RES/1146 (1997), ¶ 12.

⁴⁵¹ Summers, "Kosovo", s. 236.

⁴⁵² Hakan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, s. 101.

⁴⁵³ Kararda Kongre önce ve sonrası Parti'nin yayın aracı Emek dergisinde çıkan yazıları tahkik edilmiş Milletler (halklar) prensibi dediği kendi kaderini tayin hakkının Türk milletinin vatani ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne aykırı olduğu yönünde yorumda bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi, 20 Temmuz 1971 tarih E.1971/3, K.1971/3 sayılı karar, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı 9, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991, s. 81-85.

⁴⁵⁴ Akkaya, "Kürt Hareketi'nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler", s. 10-11.

demokratik devrim mücadelesini meşrulaştırmaktır. Kendi deyişiyle “Türk emperyalizmine” direnme söylemine sığınan PKK da kuruluş evresinde bağımsız bir Kürt devleti kurma hayalini Kürt halkının sömürge olduğu iddiasına dayandırmıştır.⁴⁵⁵ Sömürge halklarının ulusal kurtuluş hareketleri aracılığıyla emperyal güçlere karşı bağımsızlık mücadelesinin uluslararası hukukta meşru sayıldığı bir devirde, sömürge halkı tezine sarılmak Kürt örgütleri için oldukça makul bir taktik görünmektedir. Ancak, Kürtlerin sömürge olduğu iddiası olgusal ve tarihi gerçeklere sonuna kadar yabancı olduğundan, uluslararası toplumu ikna edememişlerdir.

PKK’nın taktiksel değişimlerinin en iyi göstergelerinden biri olan ve kendini “Kürt halkının yetkili temsilcisi sayan Sürgündeki Kürt Parlamentosu”nun (KPE) programı çelişkili ifadeler kullanarak kendi kaderini tayine yer vermiştir. KPE bir yandan “Kürtlerin kendi kaderini tayin etme ilkesi doğrultusunda komşu halklarla gönüllü anlaşmalar yapılması ve Kürdistan’daki yabancı işgalinin sona erdirilmesi için ulusal kurtuluş mücadelesinin desteklenmesi ve güçlendirilmesini” amaçlarken, diğer yandan Türkiye’de siyasi bir çözüme sıcak baktığı söyleminde dir.⁴⁵⁶ Esas itibarıyla kendini bir ulusal kurtuluş örgütü kabul ettirmeye odaklanmış PKK’nın bazı ulusal parlamentolarda kendi kaderini tayini gerçekleştiren bir hareket olarak tanınması gündeme gelmiştir.⁴⁵⁷ Ancak uluslararası toplumun geniş kesimine kendisini ulusal kurtuluş hareketi kabul ettirdiği sonucuna varmak oldukça güçtür.

Uluslararası sınırların değişiminin meşruiyetinin dış kendi kaderini tayin hakkının kullanımıyla mümkün olduğuna değinilmişti. Dolayısıyla ayrılık tartışmaları başlığı altında yapılan değerlendirmeler Kürtlerin dış kendi kaderini tayin hakkını haiz olup olmadığı üzerinedir. Temel soru, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürtlerin iddia edildiği gibi, uluslararası hukukta dış kendi kaderini tayinle ayrılarak bağımsız devlet kurması veya mevcut başka bir devletle birleşmesinin mümkün olup olmadığıdır. Sorunun açık ve doğrudan bir cevabını vermek konuyu oluşturan parametrelerin değişkenliğinden dolayı biraz güçtür. Pozitif uluslararası hukuk, dış kendi kaderini tayin hakkını sömürge halklarına ve Dostane İlişkiler Sözleşmesi’nin hükmüyle yabancı işgal, tahakküm veya

⁴⁵⁵ Fuller & Barkey, *Türkiye’nin Kürt Meselesi*, s. 48

⁴⁵⁶ A. g. e., 62-65.

⁴⁵⁷ Öktem, *Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*, s. 448.

sömürüsüne maruz halklara tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Kürtler bu iki kategoriye de uymadığından pozitif dış kendi kaderini tayin hakkının varlığını savunmak olası görünmemektedir.

Mevcut bir devlet içinde yaşayan etnik, dini, veya dilsel alt-grupların meşru, tartışmasız, mutlak ve spesifik ayrılık hakkı herhangi bir uluslararası belgede düzenlenmemiştir.⁴⁵⁸ Bu konuda düzenlemenin eksikliği, doktrinde uluslararası hukukun alt-grupların dış kendi kaderini tayin hakkı üzerinde bir şey demediği, dolayısıyla nötr yaklaştığı görüşüne yol açsa da,⁴⁵⁹ öte yandan devletlerin ülkesel bütünlük ve egemenlik ilkelerinin alt-grupların dış kendi kaderini tayinini sınırladığı savunulmaktadır.⁴⁶⁰ Açıklamalar konunun karışıklığından dolayı çelişkili ve birbirini reddediyor gibi gelebilir. Toparlanacak olursa, tek taraflı olarak Kürtlerin Türkiye’den ayrılma hakkı pozitif uluslararası hukukta açık seçik bir düzenlemeden yoksundur. Muhtemel bir ayrılık uluslararası hukukun en köklü normlarından olan devletlerin ülkesel bütünlük ve egemenlik haklarıyla çelişmektedir. Bu halde, Kürt halkının meşru bir ayrılma hakkı yoktur; buna rağmen ayrılacak olursa uluslararası toplumu eyleminin meşruluğuna ikna edecek argümana ihtiyaç duymaktadır. Bazı siyaset teorisyenlerinin dünyanın en büyük nüfusa sahip devletsiz halkı Kürtlerin kendi devletini kurması gerektiği görüşü uluslararası hukuk bakımından anlamsız bir önermedir.

Mevcut devlet içindeki bir grubun ayrılık hakkı hususunda doktrinde çoğunluk görüş nötr kalmayı tercih etmekte ise de, bir grup bazı durumlarda dış kendi kaderini tayinin meşruluğunu kanıtlama eğilimindedir.⁴⁶¹ Ayrılığa ne izin veren ne de onu yasaklayan hukuki herhangi bir kuralın varlığındaki boşluk, fiili duruma değer veren etkili kontrol ilkesiyle doldurulmaya çalışılmaktadır. Fiili bir durum olan ayrılığın sonuçlarının hukuken tanınması için getirilen bir kriter olan etkililik ilkesinin iki unsuru bir devletin kurucu unsurlarının birleşimi ve üçüncü devletlerin açıklayıcı nitelikte olan tanınmasıdır.⁴⁶² Etkililik ilkesi gereğince bağımsızlık ilanı kağıt üzerindeki mürekkepten başka bir şey değildir, dolayısıyla hukuki veya hukuk dışı olarak nitelenemez, ta ki uluslararası toplum tarafından bağımsızlık tepki alsın.

⁴⁵⁸ Summers, “Kosovo”, s. 249.

⁴⁵⁹ Vidmar, “Unilateral declarations of independence in international law”, s. 77

⁴⁶⁰ Summers, “Kosovo”, s. 250.

⁴⁶¹ Christakis, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 39.

⁴⁶² A. g. e., s. 74.

Uluslararası hukukun uygulanabilir kuralları uluslararası toplumun ilgisinden sonra sahneye çıkacaktır.⁴⁶³ Etkililik ilkesine hukuki boşluktan dolayı başvurulsa da, ayrılık olgusunu tek başına açıklamakta yeterli olduğunu kabul etmek pek olası değildir.⁴⁶⁴ Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının üçüncü devletler tarafından tanınması fiili durumunu uluslararası hukuka uygun bulan Uluslararası Adalet Divanı, meseleyi etkililik ilkesiyle ilişkilendirmemiştir. Kosova istişari görüşünde, Divan tek taraflı bağımsızlık ilanının herhangi bir uluslararası hukuk normunu, bilhassa *ius cogens* hükmünü ihlal etmediğine karar vermiştir. Egemenlik ve ülkesel bütünlük ilkeleri istişari görüşte sözü edilen *ius cogens* hükümlerindendir. Divan'a göre hukuken bağlayıcı 1244 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla uluslararası gözetim altında kurulan geçici yönetim, Kosova'ya istisnai bir statü kazandırmıştır. Divan'ın görüşü ayrılık kararının Sırbistan'ın egemenlik ilkesiyle çatışmadığı yönündedir.

“...bağımsızlık ilanlarına ilişkin hukuka aykırılık bu tür ilanların tek taraflı karakterinden kaynaklanmaz, fakat hukuk dışı kuvvet kullanımı veya özellikle buyruk karakterde olanlar (*ius cogens*) olmak üzere, genel uluslararası hukuk normlarının ciddi şekilde ihlaliyle bağlantılı olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır.”⁴⁶⁵

Dış kendi kaderini tayin hakkının sonuçları, devletin ülkesel bütünlüğü ve Westfalya Antlaşması'ndan bu yana uluslararası hukukun mutlak kavramlarından olan ve *ius cogens* niteliği bulunan egemenlik hakkının tersine yürümektedir. Bir yerde sorun, bu iki haktan hangisinin üstün tutulacağı noktasında düğümlenmektedir. *Ius cogens* içi hiyerarşiden söz edilebilir; şayet kendi kaderini tayin hakkı kuvvet kullanma gibi kendinden üstün bir *ius cogens* hükmüyle çatışırsa, boyun eğmek zorundadır.⁴⁶⁶ Ülkesel bütünlük ve egemenlik haklarının da kendi kaderini tayinin boyun eğmesi gereken *ius cogens* hükümlerinden olduğu söylenebilir.

Kendi kaderini tayin hakkı ile ülkesel bütünlük ve egemenlik haklarının çatıştığı durumda, bu iki çatışan hakkı bir arada kucaklayabilecek bir çözüm uluslararası hukukun onayını alacaktır. Uzlaşmayla ulaşılmış, halkın çoğunluğunun gerçek iradesini yansıtan ayrılık kararının geçersizliği veya uluslararası normlara aykırılığı ileri sürülmeyecektir. Nitekim, uzlaşmaya dayanan barışçıl yollarla

⁴⁶³ Vidmar, “Unilateral declarations of independence in international law”, s. 61-62.

⁴⁶⁴ Christakis, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 138.

⁴⁶⁵ Kosovo Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010, ¶ 81.

⁴⁶⁶ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 200.

ayrılığın örnekleriyle 20. yüzyılda çokça karşılaşmak mümkündür.⁴⁶⁷ Yakın zamanda İngiliz merkezi hükümeti ve İskoç milliyetçileri tarafından ulaşılan uzlaşma ile düzenlenen bağımsızlık referandumu, her ne kadar ayrılıkla sonuçlanmasa da, müzakereli ayrılık girişiminin bir örneğidir.⁴⁶⁸ Türkiye özelinde Kürtlere kendi kaderini tayin olanağı sağlamak üzere bir referandum nasıl örgütlenebilir? Türk-Kürt entegrasyonunu hesaba katınca zannedilenden çok daha girift ve karmaşık sorunlarla yüzleşmek kaçınılmaz olacaktır. Kürt kimliğini belirlemedeki güçlükleri düşününce kimin oy hakkı olacak? Ne tür bir çoğunluk aranacak? Hangi coğrafi sınırlar içinde yapılacak? Türkiye’de Kürt nüfusunun dağınıklığı, yarısından fazlasının batıdaki şehirlerde yaşadığı gerçeği karşısında, referandum sonucu sadece doğu ve güneydoğuda yaşayan Kürtler için mi sonuç doğuracak? Yoksa, karşı toprağa büyük çaplı göç hareketleri mi yapılacaktır?⁴⁶⁹

Kırım’ın Rusya’ya katılması, uluslararası hukuk ve toplumun devlet içindeki halkların dış kendi kaderini tayin hakkına yaklaşımına ışık tutan henüz taze sayılabilecek bir meseledir. Rus yetkililer, referandumu Kırım’ın seçilmiş, meşru meclisinin egemenlik hakkı olarak nitelemiş, uluslararası hukuk, BM Antlaşması ve Kosova örneği ile aynı çizgide kabul etmiştir.⁴⁷⁰ Ancak bir devletin egemenliği altındaki bir bölge sadece orada yaşayan insanlar ayrılmayı istediği gerekçesiyle, basit bir referandumla uluslararası hukuka uygun şekilde başka bir devlete katılamaz. Şayet bu mümkün olsaydı, bir bölgede çoğunluğu oluşturan grup uluslararası hukuka dayanarak tek taraflı olarak bağımsızlığı oylayacaktı. Fransa ve İspanya’da yaşayan Basklar, bağımsızlık için fırsat kollayan Kuzey Irak’taki Kürtler bu yolu kullanarak bağımsız bir devlet kuracaklardı. Aynı şekilde Rusya’nın kendisi bağımsızlık arzulayan Çeçenistan’ın referandumla ayrılık imkanını engellemeyecekti.⁴⁷¹

Dünyada mevcut ulus-devletlerin çoğunun nüfusu heterojendir. Alt-gruplara ayrılık hakkının tanınması birçok devletin istikrar ve düzenine açık bir tehdit oluşturmaktadır. Uluslararası toplum ve BM’nin sınırların değişiminde statükocu davranmasının nedeni, zincirleme ve sonsuz kendi kaderini tayin taleplerinin

⁴⁶⁷ Kalaycı, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**, s. 395.

⁴⁶⁸ Connolly, “Independence In Europe: Secession, Sovereignty, and The European Union”, s. 76.

⁴⁶⁹ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 77.

⁴⁷⁰ Simpson, “Self-Determination in the Age of Putin”, dipnot. 19.

⁴⁷¹ Lea Brilmayer, “Why the Crimean referendum is illegal”, **theguardian**, 14 March 2014, Erişim Tarihi: 02/04/15, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/14/crimean-referendum-illegal-international-law>.

uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atmasıdır.⁴⁷² Ayrılık heterojenliği bitirmemekte, tersine son durumda yeni kendi kaderini tayin sorunları doğurmaktadır. Quebec'in Kanada'dan tek taraflı ayrılık teşebbüsünde Quebec bölgesinde yaşayan İngilizce konuşan kesim bağımsızlığa tepki göstermiştir. Ayrılık gerçekleşecekse, kendilerinin çoğunluğu oluşturduğu yerlerin Kanada'ya bağlı kalmasını istemişlerdir. Quebec bölgesinde yaşayan yerel halklar (indigenous peoples) ise, kendilerinin kendi kaderini tayin hakkının daha ahlaki ve hukuki olduğunu, Quebec referandumuyla bağlı kalmayıp kendi referandumlarını yapacaklarını ilan etmişlerdir.⁴⁷³ Bu perspektiften Kanada'nın bölünmesinin olağan olması, Quebec'in bölünmesini de olağan kılmaktadır. Türkiye açısından bakılacak olursa, Kürtlerin yoğun yaşadığı bazı şehirlerde önemli oranda Arab, Süryani ve Türk nüfusu yaşamaktadır. Ayrılık halinde bu halkların kendi kaderini tayin hakkı sorunu doğacaktır. İkinci olarak, Kürtlerin tahmini olarak yarısının batıdaki şehirlerde yaşadığı bilinmektedir. Ayrılık halinde nüfus sorunlarının, nüfus mübadelesiyle çözümlenmesi ihtimali halk için büyük bir trajedi olacaktır.⁴⁷⁴ I. Dünya Savaşı sonrası Balkan sınırları içinde etnik olarak homojen ulus-devletler kurmak amacıyla tasarlanan düzen, bölgenin demografik ve coğrafi şartlarına uymamıştır. Nüfus mübadelesi ve azınlık hakları rejimiyle ayakta tutulmaya çabalanan yapay sistem yeni azınlık sorunları, isyan ve kargaşa sarmalını netice vermiştir.⁴⁷⁵ Etnik unsurların içiçe geçtiği bu tür coğrafyaları etnik temelde ayırmaya kalkmak, istikrarsız ve kaotik sonuçlar doğurmaktadır. Heterojen dağılıma rağmen, kimsenin ayrılık anında bulunduğu yeri terk etmemesi çözümü ise, ayrılığın iki halk arasında ekeceği nifak ve düşmanlık tohumlarının toplumsal sorunları daha içinden çıkılmaz kılacağından ötürü makul görünmemektedir.

Kürtlerin, Kosova'nın bağımsızlığı bağlamında yeniden tartışma konusu olan onarıcı ayrılık (*remedial secession*) hakkı savunulabilir mi? Bir defa onarıcı ayrılığın hak statüsü hukuken tanınmamıştır. Uluslararası hukukta devlet tarafından işlenen ihlaller için onarıcı ayrılık iddiasının hukuki bir mit olduğu görüşü savunulmaktadır.⁴⁷⁶ Diğer taraftan onarıcı ayrılığı başlatan ağır insan hakkı ihlallerinin matematik bir formülü yoktur. Ne kadar insan hakkı ihlal edilince buna

⁴⁷² Connolly, "Independence In Europe: Secession, Sovereignty, and The European Union", s. 67.

⁴⁷³ Kalaycı, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**, s. 407-410.

⁴⁷⁴ Çalışlar, **Öcalan ve Burkay'la Kürt Sorunu**, s. 107.

⁴⁷⁵ Raic, **Statehood and the Law of Self-Determination**, s. 190.

⁴⁷⁶ Del Mar, "The myth of remedial secession", s. 80.

başvurmak meşru olacak ve meşruiyetine kim karar verecektir? Bu ve benzeri sorular cevap beklerken, Kürtlerin onarıcı ayrılık hakkından bahsetmek şimdilik imkan dairesi haricindedir.

2. İç Kendi Kaderini Tayin Hakkı

İç kendi kaderini tayin, bir halkın gerçekten ve serbestçe kendi siyasi ve ekonomik rejimini seçtiği özyönetim hakkı anlamına gelmektedir.⁴⁷⁷ Münhasıran bir devletin hukuki düzeni çerçevesinde kullanılan iç kendi kaderini tayin, genel anlamda halkın kendi geleceğine ilişkin önemli kararları alabilmesi ve devletin bu kararlara saygı duyma ödevini gerektirir.⁴⁷⁸ Bu yorum çerçevesinde iç kendi kaderini tayin demokrasi ilkesiyle içiçe geçmiş bir kavramdır. Dostane İlişkiler Bildirgesi, ırk, inanç veya renk ayrımı yapmaksızın tüm halkın temsilcisi bir hükümete sahip devletin egemenlik ve ülkesel bütünlük haklarına zarar verilmesini yasaklarken, zımnen iç kendi kaderini tayin hakkını demokratik yönetim ilkesiyle ilişkilendirmiştir.⁴⁷⁹ Halkın periyodik ve adil seçimler aracılığıyla belirlenmiş gerçek ve açık iradesini temsil eden demokratik hükümete sahip devletin varlığı hakkın özünde yer almaktadır. İç kendi kaderini tayin hakkının tiranlık, otoriterlik ve daha genel anlamda halkın serbest ve adil seçimine dayanmayan tüm hükümetleri dışladığı ortadadır.⁴⁸⁰

Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının demokratik temsile dayanan iç kendi kaderini tayini, devletin demokratik gelişimine bağlı bir seyir izlemiştir. Demokratik ilerlemeyle doğru orantılı olarak Kürtlerin parlamentoda temsilindeki sınırlar kalkmıştır. Periyodik ve olabildiği ölçüde adil seçimler Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Türkiye'nin kuruluşundan bu yana uygulanmıştır. Darbe ve muhtıra dönemlerinde, ülkenin tamamıyla birlikte Kürtlerin de demokratik hakları inkıtaa uğramıştır. Kürt halkının temsilindeki önemli bir eksiklik, Kürt oylarını alan bağımsız temsilci veya partilerin bir kısmının yakın zamana kadar parti kapatmaları, siyasi yasaklar ve seçim barajı sebebiyle etkin olamamalarından kaynaklanmıştır.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, s. 101.

⁴⁷⁸ Christakis, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 323.

⁴⁷⁹ Friendly Relations Declaration, A/RES/25/2625, 24 October 1970.

⁴⁸⁰ Christakis, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 325.

⁴⁸¹ Ersanlı & Özdoğan, "Kürtlerin Türkiye'de Yakın Dönem Siyasi Temsiliyet ve Katılım Mücadeleleri", s. 29-31.

Cezai ve siyasi bariyerlerin konmasının ardında Kürt milliyetçisi partilerin PKK şiddeti ile aralarına mesafe koyamamalarının etkisini de inkar etmemek gerekir.

Kürtlerin parlamentoda temsiline engel olan iki temel husus vardır: Kürt siyasi hareketinin PKK hegemonyasından kurtulamaması ve şiddetle arasına mesafe koymaması; Türkiye’de hala ısrarla uygulanan ve adil temsili önleyen % 10’luk seçim barajı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yumak ve Sadak’ın Türkiye’ye karşı açtığı davada % 10 seçim barajının aşırı olduğuna ama Protokol 1’in 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkının özüne dokunmadığına karar vermiştir.⁴⁸² Serbest seçim hakkı üzerine yapılan muhakemeyi, % 10 seçim barajının iç kendi kaderini tayin hakkına etkisinden bağımsız değerlendirmek gerekir. % 10 seçim barajının serbest seçim hakkının özüne zarar vermemesi doğrudan Dostane İlişkiler Bildirgesi’nde yer aldığı şekilde, ayrımcılığa maruz kalmadan hükümette temsil şartını yerine getirdiği sonucuna götürmemektedir.

İç kendi kaderini tayini sadece demokratik temsiliyet ile sınırlamak, hakkı oldukça daraltmak olacaktır. İnsan haklarına dair İkiz Sözleşmelerin ortak ilk maddesi, kendi kaderini tayin hakkı gereğince, her halkın siyasi statüsünü serbestçe tayin edebileceği ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sürdüreceğini belirtmiştir. Halkın ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini hangi yöntemle sürdürebileceği hususunda anlaşmalar hukuku maalesef sessizdir. BM pratiğinin, iç kendi kaderini tayin hakkının kullanımına yaptığı katkı çok yetersizdir.⁴⁸³ Lihtenştayn Prensi Hans-Adam II inisiyatifinde 29 Eylül 1991’de BM Genel Kurulu’nda kendi kaderini tayin konusunda hazırlanan taslak sözleşme özyönetim aracılığıyla kendi kaderini tayin ilkesini tatbik etmeyi ve kanlı ayrılıklara kapı açan dış kendi kaderini tayin yolunu mümkün olduğunca tıkamayı önermekteydi.⁴⁸⁴ Taslak sözleşme gelişme aşamasında kalmış, bir nihayete erememiştir.

BM’nin iç kendi kaderini tayinde etkisiz kalmasına rağmen, sorumluluğu Avrupa Konseyi ve AGİT gibi bölgesel düzeydeki uluslararası örgütler üstlenmiştir. Etnik kimliklerin korunması, dini ve dilsel devlet alt gruplarının belli ölçüde özyönetim haklarını kazanmaları için bir dizi sözleşme hazırlamış, gerektiğinde

⁴⁸² Case of Yumak and Sadak v. Turkey, (Application no. 10226/03), 8 July 2008, ¶ 147-148.

⁴⁸³ Cassese, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, s. 103.

⁴⁸⁴ Cárdenas & Canás, “The Limits of Self-Determination”, s. 115-117.

devlet ile alt gruplar arasında aracılık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı Avrupa Konseyi'nin bu konuda yaptığı çalışmaların semereleridir. Rusya'nın dağılması sonrası bağımsızlığını kazanan Ukrayna'da Kırım'ın özerkliği AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komisyonu'nun yardımıyla başarılmıştır. Moldova'da yaşayan Gagavuz Türkleri'nin özel statüde özerk bölgesel birliği de yine AGİT'in arabuluculuğuyla kurulmuştur.⁴⁸⁵

Batılı demokrasiler, kendi bünyelerinde yaşayan halkların kendi kaderini tayin hakkı tartışmalarını sonuca bağlamanın bir aracı olarak, yetki devrinden federal sisteme kadar değişen geniş bir yelpazede özerklik düzenlemelerini keşfetmişlerdir.⁴⁸⁶ Özerklik, bu anlamda devletin ülkesel bütünlük ve egemenlik ilkelerini muhafaza ederken, belirli bir etnik grubun arzularını tatmin eden bir yöntem olarak, dış kendi kaderini tayin ve devletlerin ülkesel bütünlüğü talepleri arasındaki çatışmayı sonlandırabilen bir çözüm kabul edilmiştir.⁴⁸⁷ Aaland adaları meselesinde raportörler komisyonu uluslararası karakter taşıdığını düşündüğü adanın özerkliğinin güçlendirilmesi ve azınlık haklarının korunması koşuluyla Finlandiya'nın egemenliğinin tanınması tavsiyesinde bulunmuştur.⁴⁸⁸ Batıda gelişen özerklik geleneğinin komisyonun değerlendirmesiyle paralellik arz ettiği söylenebilir. Nitekim, Yerel Halkların Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Bildirgesi 4. maddesinde, yerel halkların (indigenous people) kendi kaderini tayin hakkını kullanırken yerel ve içişlerine ilişkin konularda özerklik veya özyönetim hakkını haiz olduklarını hükme bağlamıştır.⁴⁸⁹ Bildiriye göre, yerel hakların kendi kaderini tayin hakkı mevcut devlet sınırları içinde kullanılmakla sınırlandırılmıştır.

Bazı uluslararası hukukçular, devletin egemenlik haklarıyla bağdaşmazlık içermeyecek şekilde azınlık veya yerel toplulukların kendi işlerinde denetim sahibi olmasını ve anlamlı iç kendi kaderini tayin hakkından yararlanmasını sağlayan

⁴⁸⁵ Weller, **Escaping The Self-Determination Trap**, s. 83-84.

⁴⁸⁶ Stefan Wolff & Marc Weller, "Self-Determination and Autonomy", **Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution**, Der. Stefan Wolff & Marc Weller, (Londra & New York: Routledge, 2005), s. 1-2.

⁴⁸⁷ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 207-208.

⁴⁸⁸ 'Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapporteurs', s. 327-328.

⁴⁸⁹ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UN Documents, A/61/L.67, 12 September 2007.

özerklik hakkının varlığını ileri sürmüşlerdir.⁴⁹⁰ Diğer taraftan, uluslararası hukukta devlet pratiği uluslararası toplumun özerklik düzenlemelerini kendi kaderini tayinin bir parçası saydığını kanıtlamakta yetersizdir. Bu açıdan özerkliğin uluslararası hukukun bir ilkesi değil, bir devletin iç yetki alanına düşen bir mesele olduğunu söylemek daha isabetli görünmektedir.⁴⁹¹ Uluslararası andlaşma veya teamül hukukunda devletlere özerklik düzenlemesi yapma zorunluluğu yükleyen herhangi bir norm olmadığından(yerel halkları hariç tutmak gerekir), uluslararası hukukun özerklik hakkında hukuken kayıtsız kaldığı sonucuna varılabilir. Uluslararası hukuk özerklik konusunu düzenlemeyi her devletin kendi takdirine havale etmiştir.

Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları bağlamında ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi sürdürecektir bir mekanizma olarak çeşitli seviyelerde özerklik tanınması konusunu tartışmak gerekir. Bununla beraber, her devletin kendi sosyo-kültürel koşulları çerçevesinde, siyasi ve idari geçmişini iyi ölçerek kendine özgü kendi kaderini tayin mekanizmasını kurması gereğini göz ardı etmemek gerekir. Bu kapsamda, Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının iç kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirilmesi bakımından bu çalışmanın sunacağı bir çözüm önerisi olacaktır. Hem özerklik tartışmaları hem de çalışmanın çözüm önerisini ayrı ayrı incelemek gerekir.

a. Çeşitli Seviyelerde Özerklik Düzenlemeleri

Belirli seviyelerde “özerklik” öngören düzenlemelerin kapsamı neredeyse sınırsızdır ve somut uygulamalar bir devlet içindeki coğrafî, siyasi, etnik, dilsel veya diğer farklılıklara cevap vermek üzere birçok benzersiz yapılanma oluşturmuştur.⁴⁹² Kapsamındaki belirsiz ve soyut genişlik dolayısıyla, kavram tanımlaması güç ve içeriği muğlak bir hal almıştır.⁴⁹³ Tüm güçlüğüne rağmen özerklik kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlardan biri, bir devletin hukuki düzenine bağlı olarak etnik veya mülki toplulukların devlet otoritesinin diğer kaynaklarından bağımsız olarak kamu yönetimi fonksiyonlarını (yasama, yürütme ve yargı) hukuken sağlanmış kullanma gücü şeklindedir.⁴⁹⁴ Tanım özerkliği sadece

⁴⁹⁰ Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, s. 473-474.

⁴⁹¹ Musgrave, **Self-Determination and National Minorities**, s. 208.

⁴⁹² Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, s. 333.

⁴⁹³ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 222.

⁴⁹⁴ Wolff & Weller, “Self-Determination and Autonomy”, s. 11-12.

toprak temelinde almamış, kültürel veya etnik düzeyde özerklik örneklerini kapsama almıştır.

Genel anlamda toprağa dayanan özerklik (territorial autonomy), bir devlet içinde özidare veya özyönetim yetkisine sahip otoriteleri kastetmektedir ve bu otoriteler yerel siyasetin uygulanmasında karar alabilmek gibi çeşitli yetkileri haizdir. Özerklik düzenlemeleri kurumsal olarak çeşitlidir ve özyönetimin çeşitli seviye ve tipte formlarını sunarlar. Bir kısmı dar bir çerçevede yerel yönetimlere sınırlı yetki tanırken, bir kısmı yerele yasama, yürütme ve yargı yetkileri ve yönetimin birçok alanında denetim tanımayı gerektirmektedir.⁴⁹⁵ Yakın zamandaki uygulamalar iki genel özyönetim modelini birbirinden ayırmıştır: yerel veya bölgesel özerklik ve federal devlet.⁴⁹⁶ Merkez ile yerel hükümet arasında ilişki ve devredilen yetki bakımında birbirinden farklı özerklik ve federasyon modelleri vardır ve yetki paylaşımı açısından özerklik düzenlemeleri her türlü federal çözümün altında kalmaktadır. Özyönetim hakkı bağlamında, etnik ve milli grupların taleplerini karşılamak üzere dizayn edilmiş federal sistemleri, çokkültürlülüğe cevaben kurulmamış olanlardan ayırt etmek önemlidir. Etnik veya dilsel kökenlerin haklarını korumak amacıyla federal sistemi kabul eden ülkelere İsviçre, Kanada ve Belçika dahildir.⁴⁹⁷ İspanya miliyetçilikler sorununu, simetrik bir özerklikler sistemiyle ülkeyi bütünüyle 17 bölgeye bölerek çözmeyi tercih etmiştir.⁴⁹⁸ Sistem bölgesel özerklik modeline uygun görünse de, bazı özellikler bakımından federal devlet sistemine kaymaktadır. Birleşik Krallık, İskoçya ve Galler’de yaşayan halkların özerk gelişimlerini sağlamak için yerel yönetimlere daha geniş yetki devretme yoluna gitmiştir.

Özerklik sadece toprağa bağlı olarak tanınmayabilir. Bireysel temelde, ikamet ettiği yerden bağımsız etnik, dini veya dilsel bir grubun üyelerine de özerklik sunulabilmektedir. Bireysel veya kültürel özerklik (personal or cultural autonomy) diye adlandırılabilen model, devlet altı bir grubun herhangi bir bölgede çoğunluk

⁴⁹⁵ Susan J. Henders, **Territoriality, Asymmetry and Autonomy** (New York: Palgrave Macmillan, 2010), s. 12.

⁴⁹⁶ Weller, **Escaping The Self-Determination Trap**, s. 79.

⁴⁹⁷ Will Kymlicka, “Federalism and Secession: At Home and Abroad”, 13 **Canadian Journal of Law and Jurisprudence** 207, 2000, s. 210.

⁴⁹⁸ Özçer, **Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılkçı Terörle Mücadele Modeli**, s. 137.

oluşturamadığı veya oldukça dağınık yerleştiği hallerde ideal bir yöntemdir.⁴⁹⁹ Osmanlı Devleti'nin müslüman olmayan toplumlara belli ölçüde dini ve kültürel özerklik tanıyan millet sistemi, Letonya, Litvanya ve Estonya Baltik ülkelerinin 1919 sonrasında anayasalarında milli azınlıklara kültürel ve eğitim alanlarında verdiği yetki toprak temelli olmayan özerkliğe emsaldir.⁵⁰⁰

Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi kaderini tayin problematiğinin aşılmasında ve sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimlerinin güvenceye alınmasında yerel veya bölgesel özerklik, federasyon veya kültürel özerklik modellerinden hangisi en uygun yöntemdir? Etnik kökeni temel alan asimetric özerklik ve federasyon mu daha iyidir? Yoksa ülkeyi coğrafi bölümlere mi ayırmak gerekir? Bu sorulara cevap vermeden Türkiye'de yaşayan Türk ve Kürtlerin ilişkisinde hesaba katılması gereken hususların altını çizmek gerekir. Türkiye'de Kürtlerin yaklaşık % 60'ı ülkenin batısında ikamet etmektedir. Türkler ile Kürtler arasında bir milyonun üzerinde evlilik yapıldığı düşünülmektedir. Kürtler ülkenin geneliyle ileri seviyede ekonomik ilişkiler kurmuşlar, büyük yatırımlar yapmışlardır. Kahramanmaraş, Adıyaman, Erzurum, Gaziantep ve Malatya gibi bazı illerde Kürt ve Türk nüfusu içiçe yaşamakta, bazılarında Kürtler bazılarında ise Türkler çoğunluğu teşkil etmektedirler. Tüm bu sebepler etnik sınırların çizilmesini neredeyse imkansız kılmaktadır.⁵⁰¹ Graham Fuller'ın tespit ettiği gibi, dünyada Türkiye'ye entegre olmuş Kürtler kadar, ülke geneliyle entegre olmuş başka bir etnik köken göstermek çok zordur.⁵⁰²

Federasyon veya bölgesel özerklik bir grup Kürt entelektüeli tarafından ve 1990 sonrası PKK tarafından bir talep olarak sunulmuştur. Etnik sınırları referans almak suretiyle kurulacak özerklik veya federasyonun Kürt yoğunluklu bölgeler için bir fayda sunacağı farzedilebilir. Bununla beraber batıda yaşayan Kürtlerin ve Kürt yoğunluklu bölgede ikamet eden Türklerin kültürel haklarının ne olacağı meçhuldür.⁵⁰³ Türkiye şartlarında etnik federasyon ve özerkliğin hem Kürt hem de Türk halkının geneline getireceği fayda sınırlı görünmektedir. Etnik sınırları hesaba katmadan ülke genelinde kurulacak çok sayıda simetric özerk veya federatif

⁴⁹⁹ Christakis, *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, s. 535.

⁵⁰⁰ Wolff & Weller, "Self-Determination and Autonomy", s. 13.

⁵⁰¹ Tan, *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, s. 555-556.

⁵⁰² A. g. e., s. 558.

⁵⁰³ Fuller & Barkey, *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, s. 289.

birimlerin getireceği katkı ise iyi hesaplanmalı, Kürtlerin sorunlarına vaadettiği çözüm nispetinde desteklenmelidir. Ülkenin batısındaki Kürtlerin coğrafi dağınıklığı, toprağa dayanan özerkliğe alternatif kültürel özerklik modelini de akla getirmektedir. Bu durumda, eğitim ve dil de dahil, Kürtler kendi kültürel yaşamları üzerinde tam denetim sahibi olacaklardır.⁵⁰⁴

Halkın meseleye yaklaşım tarzı nedir, federasyon ve özerklik tartışmalarındaki fikri ne yöndedir? Bilgesam'ın "Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış" adı altında yayımlanan ve halka sorulan bir dizi sorudan çıkan anket sonuçlarını analiz eden rapora göre, Kürtlerin % 4,9'u federatif yapıyı, % 18,2'si bölgesel/demokratik özerkliği desteklemektedir. Çözüm önerisi olarak % 50,3 ile Kürtler'den en yüksek desteği "eşit yurttaşlık haklarının verilmesi" seçeneği almıştır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi önerisi % 15'lik bir orana sahiptir.⁵⁰⁵ Raporun ortaya çıkardığı hayati hakikat, Kürtlerin bir yurttaş olarak eşit ve adil temel haklardan faydalanmayı her türlü idari düzenlemenin önünde gördüğüdür.

Özerklik düzenlemeleri bağlamında, Kürt hareketinin son yıllarda "özerklik" adı altında yürüttüğü faaliyetlerin üzerinde durmak gerekir. Bir süredir yaptığı çalışmalarla kamuoyunda "demokratik özerklik" gündemini canlı tutan Demokratik Toplum Kongresi (DTK), Aralık 2010'da düzenlediği iki günlük çalıştay sonrası hazırlanan "Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı" başlıklı bir metni kamuoyuna sunmuştur. 14 Temmuz 2011'de ise, DTK başkanı Ahmet Türk, BDP milletvekilleri ve DTK üyelerinin katıldığı olağanüstü bir Kongre'de demokratik özerklik ilan edilmiştir. Taslak, Kürt toplumunu siyasal, hukuki, öz savunma, sosyal, ekonomik, kültürel, ekoloji ve diplomasi olmak üzere sekiz boyutta örgütleyerek özerk bölgenin inşasını hedeflediğini dile getirmiştir.⁵⁰⁶ Demokratik Özerk Kürdistan Statüsü modelinin sekiz ana boyutu şöyledir:

- “1. Siyasi Boyut (devletin yetki ve gücünü sınırlamak, katılımcı ve doğrudan demokrasiyi devletin yanı başında var etmek)
2. Hukuki boyut (Türkiye ve Kürdistan=ortak vatan, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakların tanınması)
3. Öz savunma boyutu (demokratik organların denetimi altında toplumsal direniş hakkı)

⁵⁰⁴ Kirişçi & Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, s. 223.

⁵⁰⁵ Salih Akyürek, Mehmet Ali Yılmaz, Esra Atalay ve Fatma Serap Koydemir, "Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış", **Bilgesam Rapor No. 57**, Ankara, 2013, s. 47.

⁵⁰⁶ Bilgiç, **Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK**, s. 119.

4. Kültürel boyut (anadil, kültür, sanat ve bilimle kaybedilen vasıfların elde edilmesi)
5. Sosyal boyut (farklılıkları en geniş şekliyle canlandırıp yaşatmak)
6. Ekonomik boyut (kendi yaşama sistemini kurmak, anti-tekelci, anti-kapitalist, kaynakların kullanım ve tüketim hakkı)
7. Ekolojik boyut (doğayla bütünleşen toplum sistemi)
8. Diplomasi boyutu (“halklar, değişik grup ve topluluklar arasındaki karşılıklı dayanışmaya ve çıkarlara dayalı geliştirilir”).⁵⁰⁷

Taslak, Öcalan’ın önerilerine hakim olan terminolojik ve semantik belirsizlikleri aynen alarak Kürt hareketinin demokratik özerklikle ne talep ettiğini anlaşılmaz kılmıştır.⁵⁰⁸ Örnek olarak yerinden yönetim modeli Kürdistan mı, Eyalet/Bölge mi, yoksa sık sık atıfta bulunulan 1921 Anayasası’ndaki vilayet mi olacaktır? Bu yerinden yönetim hizmet birimi mi yoksa yasama birimi mi olacak? Yerinden yönetimle merkez arasında yetki paylaşımı veya yasama işlemi alanları nasıl belirlenecek? En hayati soru diplomasi ve güvenlik aygıtlarına sahip Kürdistan özerk yönetimi Türkiye Cumhuriyeti siyasi birliğine hangi hukuki bağ ile bağlı kalacaktır?⁵⁰⁹ Taslak bu sorulara verilmiş açık cevaplardan yoksundur.⁵¹⁰

Bir devlet kurumsallaşması olmadığı, sınırların değişimini gerektirmediği, yetkilerin yerele devredilerek katı merkeziyetçi karakterden adem-i merkeziyetçi siyasi karaktere dönüşüme yöneldiği savunulan “demokratik özerklik”, hangi özerklik modeline uygun düşmektedir? Kürtler için bir federasyon mu, yerel veya bölgesel özerklik mi yoksa kültürel özerklik mi öngörmektedir? Savunma ve diplomasi mekanizmalarıyla donanmış bir özerk Kürdistan modeli, yerel, bölgesel veya kültürel özerklikle uyumsuzluk barındırmaktadır. Modelin, federasyon hatta daha da öte üye devletlerin dış politika ve askeri güçlerin denetimini muhafaza ettiği konfederasyon⁵¹¹ çatısı altında bir araya gelmeye denk düştüğünü söylemek daha olasıdır. Demokratik özerkliğin, KCK Sözleşmesi’nde yer verilen demokratik konfederalizm fikriyle güçlü bir ilişki içinde olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Demokratik konfederalizm, tıpkı demokratik özerklikteki gibi, sınırları temel

⁵⁰⁷ Büşra Ersanlı & Halil Bayhan, “Demokratik Özerklik: Statü Talebi ve Demokratikleşme Arzusu”, **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, Der. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan & Nesrin Uçarlar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s. 235-236.

⁵⁰⁸ Yeğen, **Son Kürt İsyanı**, s. 99.

⁵⁰⁹ A. g. e., s. 99-100.

⁵¹⁰ Taslağın tam metni için bkz. Bilgiç, **Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK**, s. 461.

⁵¹¹ Oktay Uygun, **Federal Devlet** (İstanbul: Çınar Yayınları, 1996), s. 181.

almadan halkın devlet olmayan demokratik sistemi diye tanımlanmaktadır.⁵¹² DTK'nın KCK sistemini hayata geçirmedeki misyonunu hesaba katınca, demokratik konfederalizm ve demokratik özerklik fikirlerinin birbirinin tamamlayıcısı olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

The Economist'e röportaj veren PKK'nın kurucularından Cemil Bayık'ın ayrı bir devlet yerine Türkiye içinde kanton veya demokratik konfederalizm talebinde bulunması ve muhtemel modeller olarak İsviçre ve Avrupa Birliği'ni anması demokratik konfederalizm ile demokratik özerklik fikirlerinin birbirinin tamamlayıcısı olduğu tezini doğrulamaktadır.⁵¹³ Öyle görünüyor ki, PKK, rastgele seçilmemiş örnekler üzerinden, İsviçre tarzında federal veya Avrupa Birliği gibi konfederal bir sisteme öykünmektedir. İsviçre konfederasyonu 21 küçük bağımsız ve egemen devletin (kanton), 1815 Federal Antlaşması'na göre, yabancı saldırısından özgürlük ve bağımsızlığını korumak üzere biraraya gelmesiyle kurulmuş, sonrasında 1848 Anayasası'yla federal örgütlenmeye geçiş yapmıştır.⁵¹⁴ AB ise, bazı yazarların federal benzeri veya *sui generis* formüllerini tercih etmelerine rağmen, İsviçre'nin tarihi konfederasyon evresiyle kıyaslayınca konfederasyon tipinde kavramsallaştırılmaya uygundur ve egemen devletler arasında kurulu bir düzendir.⁵¹⁵ Konfederal veya federal bir çözüm Kürtlerin tamamına gerçekten sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim imkanı mı sunacak yoksa PKK denetiminde adım adım ayrılığa mı hizmet edecek iyi hesaplamak gerekir.

BDP'nin yeni Anayasa çalışmaları kapsamında komisyona sunduğu Anayasa önerisinde tasarladığı kamu yönetimi sisteminin Türkiye şartlarına elverişliliği tartışılabilir.⁵¹⁶ Ana hatları ile kamu yönetiminde benimsenen ilkeler, merkezden yönetim ve yerinden demokratik yönetimin esas alınması; ekonomik şartlar, sosyal ve kültürel özellikler, coğrafya durumu ve kamu hizmetlerinin gerekleri gözetilerek kamu idaresinin bölge, il ve diğer kademeli birimlere ayrılması; bölgelerin ve illerin idaresinin yetki genişliği esasına dayanması; merkezi kamu idaresinin adalet, ulusal

⁵¹² Özcan, **Terörün Matruşkası KCK**, s. 64.

⁵¹³ "Turkey's Kurdish rebels: A dramatic change", **The Economist**, 21 Şubat 2015.

⁵¹⁴ Clive Church & Paolo Dardanelli, "The dynamics of confederalism and federalism: Comparing Switzerland and the EU", **Regional & Federal Studies**, 15: 2, 2005, s. 165-68.

⁵¹⁵ A. g. e., 177-178.

⁵¹⁶ BDP Anayasa önerisi için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Anayasalar Sitesi, Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışmalara İlişkin Belgeler, **Barış ve Demokrasi Partisinin Önerileri**, Erişim Tarihi: 15/04/15, http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/calismalara_iliskin_belgeler.aspx.

savunma, ulusal güvenlik ve dış ilişkiler, maliye, hazine, dış ticaret, gümrük hizmetleri ile piyasalara ilişkin görev ve hizmetleri yürütmesi; mali kaynakların kullanımı konusunda bölge kamu idarelerine mali özerklik esaslarının uygulanmasıdır. Kamu yönetiminde Türkiye açısından genel hatlarıyla kabul edilebilir ilkeler getiren BDP Anayasa önerisi, bazı açılardan değişikliğe muhtaçtır. Bunlardan biri kamu idare birimlerinin “bölgesel özerk” statüde nitelenmesidir. Türkiye’nin sosyo-ekonomik şartları ve idari geleneği hesaba katılınca yapması gereken üniter yapısını muhafaza ederek yerel yönetimlere yetki devretmesi ancak bu düzenlemenin bölgesel özerk birimler kurmamasıdır.

b. İç Kendi Kaderini Tayin Önerisi: Temel Haklara Saygı ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi

Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının iç kendi kaderini tayin hakkından yararlanmasını ve sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimini serbestçe sürdürmesini temin edecek mekanizmaların neler olduğu problematiği, kendi kaderini tayine açık referans yapılmassa da, çeşitli boyutlarıyla tartışılmış ve birtakım öneriler ortaya koyulmuş, fakat henüz nihai bir sonuca kavuşmamıştır. Meselenin çözümü esasında iki temel boyuta indirgenebilir: Kürtlerin sosyal, kültürel ve ekonomik temel haklarının tanınması ve Türkiye’nin şiddetle ihtiyaç duyduğu yerel yönetim reformu.

Kürtler bakımından burada önerilen iç kendi kaderini tayin hakkı modelinin mevcut alternatiflerden biri olduğunu vurgulamak gerekir. İç kendi kaderini tayin hakkı uygulaması başlığında değinildiği gibi uygulama tamamen heterojen bir görünüm arz etmiştir. İç kendi kaderini tayin hakkını sağlamış kabul edilen devletlerin her biri kendi sosyo-kültürel şartlarına uygun bir model geliştirmiştir. Bu anlamda uluslararası hukuktan kaynaklanan sabit bir iç kendi kaderini tayin uygulaması yükümlülüğünden söz edilemez. Tıpkı özerklik düzenlemelerinde olduğu gibi uluslararası hukuk iç kendi kaderini tayin hakkı uygulamasını her devletin kendi takdirine havale etmiştir.

Türkiye’de genelde tüm vatandaşların, özelde ise Kürtlerin temel insani hakları politikalarla çakıştığında politikalar üstün gelmektedir. Kürt gerçekliğini inkar

politikası, tedip ve tenkil politikaları, asimilasyon politikaları,⁵¹⁷ siyasi hesaplar için Kürt varlığını tanımış görünme politikası, çözüm vaadiyle oy devşirme politikası, Kürt meselesini istismar ederek Kürtler üzerinde hegemonya kurma politikası her defasında Kürtler ile bireysel hakları arasına yeni duvarlar çekmiştir. Hem devlet politikaları hem de bir kısım Kürt milliyetçilerinin politikaları Kürtlerin bireysel haklarının tanınmasıyla tezat içinde olmuştur. Oysa Dworkin düşüncesinde olduğu gibi, bireysel haklar politikalarla çatıştığı zaman, haklar bireyler tarafından sahip olunan kozlar olmalıydı.⁵¹⁸ Hakların koz olması, hukuki ya da siyasi bir karar vermek gerektiğinde hak ile politika birbirinden farklı tarafa işaret etmekteyse, daima hakkın olduğu tarafı tutmak anlamına gelmektedir.⁵¹⁹ Dworkin'in haklar tezinde, toplumsal hedefleri saptayan yararcı argümanlardan oluşan kolektif nitelikli politikalar karşısında bireyselleşmiş amaçlar olan haklara üstünlük verilerek yararcı yorumlarla bireylerin ezilmesinin engellenmesi amaçlanmıştır.⁵²⁰ Kaldı ki, Kürtler bireysel haklarından mahrum bırakılırken güdülen politikalar çoğu zaman toplumsal bir hedefi olan yararcı argümanlar olmaktan dahi uzaktı.

Siyaset ahlakı üzerine kafa yoran Dworkin, argümanının temel kavramını liberal görüşlerin aksine, özgürlük değil eşitlik üzerine konumlandırmış ve hükümetlerin uyruklarına eşit ilgi ve saygı ilkesiyle davranmasını salık vermiştir.⁵²¹ Özgürlüğü eşitlik vurgusunun altına koyan Dworkin'e göre eşit ilgi ve saygı ilkesi hükümetleri iki temel davranıştan alıkoymalıdır: yönetimler iyi bir nedene dayanmadığı sürece yurttaşlarına acı çektirmemeli ve onları hayal kırıklığına uğratmamalı ve yönetimler uyruklarına kendi yaşamlarını biçimlendirebilmeleri için mümkün olduğu kadar serbest alan bırakmalıdır.⁵²² Yönetimlere düşen davranış biçimlerinin yorumundan, uyruklara eşitlik temelinde geniş bir özgürlüğün asıl, kısıtlamanın ise arızı olduğu ortaya çıkmaktadır. Eşit ilgi ve saygı ilkesinin içeriğini iki ayrı hak oluşturur: eşit muamele (*equal treatment*) ve eşit olarak muamele hakkı (*treatment as equal*). Eşit muamele hakkı bazı fırsat, kaynak veya ödevlerin eşit dağıtımını gerektirir. Eşit olarak muamele hakkı başka biriyle eşit ilgi ve saygıyla

⁵¹⁷ Yeğen, **Son Kürt İsyanı**, s. 27-36.

⁵¹⁸ Ronald Dworkin, **Taking Rights Seriously** (Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press, 1978), s. xi.

⁵¹⁹ Ahmet Ulvi Türkbağ, **Kanıtlanamayanı Kanıtlamak: Ronald Dworkin'in Hukuk Kuramı** (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), s. 98.

⁵²⁰ A. g. e., s. 99.

⁵²¹ Dworkin, **Taking Rights Seriously**, s. 272-273.

⁵²² Türkbağ, **Kanıtlanamayanı Kanıtlamak: Ronald Dworkin'in Hukuk Kuramı**, s. 108.

muamele edilmek için bazı fırsat veya ödevlerin aynen dağıtılmaması demektir.⁵²³ Kürt meselesi açısından asıl önemli olan eşit olarak muamele hakkıdır. Kürtler bakımından ilke bir örnek somutlaştırılacak olursa, hükümetin eşit olarak muamelesi, Kürtlere anadilde eğitim hakkını tanımasını gerektirir.

Hakların politikalara karşı koz olarak olması, eşit ilgi ve saygı ve bunun gereği olarak eşit olarak muamele ilkeleri çerçevesinde Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının temel insani hakları ciddiye alınmalıdır. İç kendi kaderini tayin hakkı gereğince, devletten beklenen insanların hayatını perişan etmemesidir ve bunun için devlet insan haklarını garanti altına almalıdır.⁵²⁴ Mevcut uluslararası insan hakları normlarının tam ve etkili uygulanması, kültür, vatan ve fiziksel bütünlüklerini koruma yolları araştıran birçok etnik, dini veya dilsel grubun şikayetlerinin kahir ekseriyetini çözüme bağlayacaktır.⁵²⁵ Bilgesam anketinin ortaya koyduğu sonuç Kürtlerin evvelen ve bizzat temel yurttaş haklarının tanınmasını ve kendilerine “eşit olarak muamele” edilmesini talep ettiklerine delalet etmektedir. Kürtlere temel hakların sağlanması bağlamında, bir dizi uluslararası sözleşme Türkiye’ye rehberlik yapacaktır.

İlk anılması gereken sözleşmeler Türkiye’nin taraf olduğu İkiz Sözleşmeler adıyla bilinen insan haklarına dair Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’dir(ESKHS). Her iki sözleşmenin ortak ilk maddesi diğer bireysel hakların aksine kolektif niteliğe sahip olan kendi kaderini tayin hakkını düzenlemiştir. MSHS 5. maddesi Sözleşme’de düzenlenen hakların kullanımının kısıtlanacak şekilde yorumlanamayacağını söylediğine göre, ilk maddedeki kendi kaderini tayin hakkının kullanımı, iç kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde sözleşmede koruma altına alınan ifade özgürlüğü (MSHS m.19), din ve vicdan özgürlüğü (MSHS m.18) gibi diğer temel insan haklarıyla desteklenerek güvenceye alınacaktır.⁵²⁶ Bireyler ayrımcılık yasağı, işkence yasağı, siyasi katılım, ve diğer haklardan yararlandığı müddetçe, bir halkın kendi kaderini tayin hakkına yeterince saygı duyulduğu düşünülecektir.⁵²⁷ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin genel yorum kuralını düzenleyen 31. maddesi, kendi kaderini tayin

⁵²³ Dworkin, **Taking Rights Seriously**, s. 227.

⁵²⁴ Klabbbers, “The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law”, s. 204.

⁵²⁵ Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, s. 474-475.

⁵²⁶ Saul, “Normative Status of Self-Determination in International Law”, s. 627.

⁵²⁷ Klabbbers, “The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law”, s. 205.

hakkının andlaşmanın bütünü içinde ve insan haklarını koruma amacı doğrultusunda iyi niyetle yorumlanmasını mümkün kılarak diğer insan haklarıyla birlikte değerlendirilmesine imkan vermiştir.

İrk, renk, cinsiyet, dil, din, milliyet, etnik köken ayrımcılığını yasaklayan tutum Sözleşme'nin birçok maddesine sirayet etmiştir (MSHS m. 2-3-20-24-26). MSHS'nin dini ve dilsel azınlıklarla ilgili 27. maddesine göre, azınlıklara mensup kişilerin kültür, inanç, ibadet etme ve dillerini kullanma özgürlüklerine dokunulamayacaktır. Her ne kadar Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları azınlık statüsü kapsamına alınmasa da, Kürtlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin ana unsurlarından biri olarak madde 27'de tanınan kültür ve dil özgürlüğüne evleviyetle sahip olması düşünülebilir. Ancak, Türkiye 27. maddeyi "Anayasa'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hüküm ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tuttuğuna"⁵²⁸ dair bir çekince koymuştur. Hükmün Lozan Andlaşması ve Anayasa hükümleri ile sınırlanması durumunda, Kürtlerin dil ve kültür hakları bakımından Türkiye'ye bir ödev yükleyip yüklediği tartışmalı hale gelmiştir.

Söz konusu çekinceye ilham kaynağı olan Fransa çekincesi "Fransız Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesi ışığında, madde 27'nin Cumhuriyet söz konusu olduğunda uygulama alanı bulmayacağını"⁵²⁹ içermiştir. Egemenlik başlığı altında yer alan Fransız Anayasası'nın 2. maddesi Fransa Cumhuriyeti'nin resmi dil, marş, bayrak, slogan ve ilkesini düzenlemektedir.

Burada Sözleşme'nin hükümlerine tek tek temas edilmeyecek, ancak bazı maddeler aktarılacaktır. Üzerinde durulmasında fayda görülen maddelerden biri kamu işlerinin yürütülmesine katılma hakkını içeren madde 25/f. 1'dir. Doğrudan doğruya ve özgürce seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu işlerinin yürütülmesine katılma hakkını düzenleyen hükmü iki seviyede ele almak gerekir: merkezi yönetime ve yerel yönetime katılma. Merkezi yönetime katılma hususunda en büyük engeli Türkiye'de siyasi partilere uygulanan % 10 seçim barajı ihlal etmekte, oyların tam

⁵²⁸ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 7 Temmuz 2003 tarih 2003/5851 sayılı karar, **Resmi Gazete**, Sayı 25175, 21 Temmuz 2003.

⁵²⁹ International Covenant on Civil and Political Rights Adopted by The General Assembly of The United Nations on 16 December 1966, Treaty Series, Volume 1202, New York, 1989, s. 396.

temsiline engel olmaktadır. Vatandaşların yerel yönetime katılımını artırmanın yolu ise, aşağıda ele alınacak olan Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yerel demokrasiyi güçlendirmekten geçmektedir.

Kürtlerin ihlal ve ihmal edilen, ancak artık devlet tarafından tanınması vakti gelen haklarından öne çıkan bir kısmına birkaç başlık altında değinmek kendi kaderini tayin hakkı sorunun çözümüyle bağından dolayı isabetli olacaktır. Tanınması gereken hakların tahdidi olmadığını, dolayısıyla burada sıralananlara indirgememek gerektiğini vurgulamak gerekir. Yapılan çeşitli araştırmalar ve yazılan raporlar doğrultusunda bir ölçüde ilerleme kaydedildiğinden, ekonomik nitelikli haklara yer verilmeyecektir. İlk kategori bir kültürün en özgün yanını oluşturan dildir. Kendi kaderini tayin Avrupa'da 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısında, başta dilsel grupların hakları üzerine temellenen bir kavramdır.⁵³⁰ Dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkı bakımından Türkiye'de yapılması gereken ilk iş Kürtçe'nin kullanımının önündeki engelleri tamamen bertaraf etmektir. Türkiye'de dil hususunda yapılacak reformlarda, Avrupa Konseyi'nin bölgesel ya da azınlık dillerin yok olma tehlikesiyle yüz yüze olması, Avrupa'nın kültürel zenginlik ve geleneklerinin muhafazası ve geliştirilmesi için bunların korunması gerekçesiyle hazırladığı, fakat Türkiye'nin henüz imzalamadığı "Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı"ndaki ilkeler rehber kabul edilebilecektir.⁵³¹ Bölgesel ya da azınlık dillerin kamusal alanda kullanımının yaygınlaştırılmasına dair ilkelerin yer aldığı Şart, eğitimde (m. 8/1, a-i ve 8/2), yargı makamlarında (m. 9/1, -d ve 9/2, a-c ve 9/3), idari makam ve kamu hizmetlerinde (m. 10/1, a-c ve 10/2, a-g ve 10/3, a-c ve 10/4, a-c ve 10/5), medyada (m. 11/1, a-g ve 11/2 ve 11/3), kültürel etkinlik ve olanaklarda (m. 12/1, a-h ve 12/2 ve 12/3) ve ekonomik ve sosyal hayatta (m. 13/1, a-d ve 13/2, a-e) bu dillerin kullanımını düzenlemektedir.⁵³² Türkiye'de bazı alanlarda yasakların kalktığı Kürtçe'nin kullanımına ilişkin hazırlanacak yasalarda öncelikle düzenlenmesi gerekenler Kürtçe'nin korunup geliştirilmesinden sorumlu bir enstitünün kurulması, Türkçe ve Kürtçe olmak üzere iki dilde eğitim veren okullara izin verilmesi, Kürtler'in yoğun yaşadığı bölgelerdeki kamu kurum ve kuruluşlarında Kürt vatandaşların hizmet alabilmesi için iki dil bilen memurların atanması veya

⁵³⁰ Hannum, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, s. 458.

⁵³¹ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş** (İstanbul: Beta Yayınları, 2001), s. 401.

⁵³² A. g. e., s. 402.

tercüman hizmetinin verilmesi, mahkemede anadilde savunma yapılabilmesi için ücretsiz tercüman sağlanması, yine Kürt yoğunluklu bölgelerde kamusal alanda iki dilde uyarı işaretleri ve tabelaların kullanılmasıdır.

İkinci bir kategori, kültürün sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynayan eğitimidir. Dil konusuyla sıkı bir bağ içinde olan eğitim hakkı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. maddesinde yer bulmuştur. Zorunlu eğitimin, orta öğretim dahil, devlet korumasında olduğu Türkiye'de reforma ihtiyaç duyulan iki alan vardır: biri yukarıda değinilen Kürtçe dilinde eğitim hakkı, diğeri eğitim müfredatında Kürtlere yönelik Kürt tarihi ve edebiyatı gibi derslere yer verilmesidir.

Kültürel haklar bağlamında, Kürtler'in kültürel hayata katılımının teşviki için yazılı ve görsel yayın kuruluşlarına izin verilmiş, Kürt dernek, enstitüleri ve Kürtçe kursları hukuki korumaya alınmış, Kürtçe eserlerin dağıtılmasındaki engeller bertaraf edilmiştir. Bu konuda yapılan reformlar bir ölçüde kültürel hakları teminat altına almıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), her ne kadar ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sözleşmesi gibi açıkça kültürel hakları korumasa da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Sözleşme'nin çeşitli maddelerinin dinamik yorumuyla geniş anlamda kültürel haklar denebilecek temel hakları zamanla tanımıştır.⁵³³ Sözleşmenin 11. maddesi azınlık mensubu kişilerin kendi kültürlerini ve azınlık bilinçlerini geliştirmek için dernek kurma özgürlüğünü korumaktadır. Sidiropoulos ve diğerlerinin Yunanistan'a karşı davasında, Mahkeme azınlık kültürünü geliştirme amacındaki bir dernek tarafından kullanılan dernek kurma özgürlüğünün kapsamını araştırmıştır.⁵³⁴ Davacılar Makedon etnik kökenli olduklarını ve Makedon milli bilincine sahip olduklarını ileri sürmüş ve "Makedon Medeniyeti Evi" adında bir dernek kurmuşlardır. Milli mahkeme derneğin kaydının yapılmasını reddetmiştir. AİHM "ülke içindeki bir bölge sakinleri bölgenin özel karakteristiğini geliştirmek üzere tarihi veya ekonomik nedenlerle dernek kurmaya yetkilidir"⁵³⁵ tespitinde

⁵³³ European Court of Human Rights, "Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights", **Research Division**, January 2011, s. 4.

⁵³⁴ Case of Sidiropoulos and Others v. Greece, 57/1997/841/1047, 10 July 1998.

⁵³⁵ A. g. e., ¶ 44.

bulunarak Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlaline hükmetmiştir. Gorzelik ve diğerlerinin Polonya'ya karşı davasında Mahkeme milli ve etnik azınlık mensuplarının dernek kurma özgürlüğünün önemini altını çizmiştir:

“Madde 11 bağlamında Mahkeme sıklıkla demokrasi ve çoğulculuğu temin etmede siyasi partiler tarafından oynanan esas role atıfta bulunuyorken, kültürel ve manevi mirası koruma, çeşitli sosyo-ekonomik amaçları sürdürme, dini yayan veya öğretme, etnik kimlik araştırma, bir azınlık bilinci ileri sürme amaçlarıyla kurulan dernekler de demokrasinin iyi işlemesi için önemlidir. Çoğulculuk, kültürel geleneklerin, etnik ve kültürel kimliklerin, dini inançların, sanatsal, edebi ve sosyo-ekonomik fikir ve kavramların çeşitliliğinin ve dinamiklerinin açıkça tanınması üzerine inşa edilmiştir ve bunlara saygıyı gerektirir. Sosyal uyumu başarmak için, farklı kimlikli kişilerin ve grupların ahenkli etkileşimi elzemdir.”⁵³⁶

Eğitim bağlamında dil hakkı bakımından, eğitim hakkını düzenleyen Protokol 1'in 2. maddesi eğitim diliyle ilgili herhangi bir şey belirtmemektedir. Belçika'ya karşı verdiği bir kararda Mahkeme, birinin seçtiği dilde eğitim alma hakkını eğitim hakkının dışında tutmuştur.⁵³⁷ Bununla birlikte yakın tarihlerde Kıbrıs'ın Türkiye aleyhine yaptığı devletlerarası başvuruda Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Güney Kıbrıslı Rumlara ilkokulu Rum dilinde tamamladıktan sonra, ikinci öğretimde Rumca okulların sağlanmamasını Protokol 1'in 2. maddesinin ihlali saymıştır.⁵³⁸ İrfan Temel ve diğerlerinin Türkiye aleyhine açtığı davada, üniversitede seçmeli Kürtçe dil dersi istedikleri için on sekiz öğrencinin disiplin cezası olarak iki dönem üniversiteden uzaklaştırılması hasebiyle Mahkeme Protokol 1'in 2. maddesinin ihlaline karar vermiştir.⁵³⁹ Protokol 1'in 2. Maddesinin ikinci cümlesi devlete ailenin dini ve felsefi kanaatlerine uygun bir eğitim ve öğretim temin etmeyi tembihlemektedir. Mahkeme maddenin bu görünümüyle ilgili çeşitli durumlarla karşı karşıya gelmiştir. Bunlar arasında Alevi inancındaki ailenin dini kanaatleriyle çatışan İslam'ın Sünni yorumu üzerine kurulan dini eğitim⁵⁴⁰, Hristiyan olmayan ailenin felsefi inançlarıyla çatışan dini eğitim⁵⁴¹ sorunları vardır. Mahkeme tüm bu davalarda devletin eğitim öğretim

⁵³⁶ Case of Gorzelik and Others v. Poland, Application no. 44158/98, 17 February 2004, ¶ 92.

⁵³⁷ Case "Relating to Certain Aspects of The Laws on The Use of Languages in Education in Belgium" v. Belgium (Merits), (Application no. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64), 23 July 1968, ¶ 11.

⁵³⁸ Case of Cyprus v. Turkey, (Application no. 25781/94), 10 May 2001, ¶ 273-280.

⁵³⁹ Case of İrfan Temel and Others v. Turkey, (Application no. 36458/02), 3 March 2009.

⁵⁴⁰ Case of Hasan and Eylem Zengin v. Turkey, (Application no. 1448/04), 9 October 2007.

⁵⁴¹ Case of Folgerø and Others v. Norway, (Application no. 15472/02), 29 June 2007.

müfredatında yer alan bilgilerin objektif, eleştirilebilir ve çoğulcu şekilde iletilmesini temin etmesini ölçen bir test uygulamıştır.⁵⁴²

Kürtlerin iç kendi kaderini tayin hakkının, temel insani haklardan sonraki ikinci boyutunu Türkiye'nin yerel yönetim reformunu hayata geçirerek yerel demokrasiyi güçlendirmesi teşkil etmektedir. Türkiye için Tanzimat Devri'nden bu yana idari yapılanmasında öykündüğü Fransız usulü merkeziyetçi yapılanmayı gözden geçirmesi zorunluluğa dönüşmektedir. Hızlı kentleşme, ekonomik yapıdaki değişiklik, bölgeler arasındaki eşitsizlik, artan demokrasi talebi ve sivil toplumun ilerlemesi gibi iç dinamikler; çeşitli boyutlarıyla küreselleşme ve AB bölgesel yönetim politikaları gibi dış dinamikler ve sosyal devlet ilkesi çerçevesinde genişleyen kamu hizmetleri yetkilerin tek bir merkezde temerküz ettiği Türkiye tarzı yönetim sistemlerini hantallaştırmakta ve yönetim sistemini gözden geçirmeye zorlamaktadır.⁵⁴³ Napolyon'un inşa ettiği katı merkeziyetçi yapıyı 170 yıl boyunca önemli bir değişiklik yapmadan tatbik eden Fransa bile bünyesindeki Breton, Bask, Korsika halklarının etnik ve siyasi sorunlarını ve bölgeler arası eşitsizleri gidermek amacıyla yerellik anlayışını (yerindenlik-*subsidiarité*-*subsidiarity*) yozlaştırmadan ve üniter yapısını koruyarak adem-i merkeziyetçilik ekseninde yerel demokrasiyi güçlendiren reformlar uygulamıştır.⁵⁴⁴ Türkiye'de de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, merkezi yönetimin bir kısım yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Türkiye'yi Ankara'dan yönetmenin zorluğu gözetilerek sağlık, eğitim, kentleşme gibi konularda yerel yönetimlere yetki devredilmesi uygun olacaktır.⁵⁴⁵

Yerel yönetim reformu mevcut yerel yönetim birimleri üzerinden yetki genişliği ilkesi benimsenerek yerleştirilebilir. Ülkeyi etnik temelde bölerek asimetrik yönetim birimleri ihdas etmek yerine, Türkiye'nin ihtiyacı olan yerel yönetimlere yetki devri simetrik düzenlemeler yoluyla nihayete erdirilmelidir. Bununla birlikte il, ilçe belediye yönetim birimleri ve sınırları muhafaza edilerek, bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmak ve etnik farklılıkların temsilini artırmak için sosyal, ekonomik

⁵⁴² European Court of Human Rights, "Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights", s. 18.

⁵⁴³ Toksöz, Özgür, Uluçay, Koç, Atar & Akalın, **Yerel Yönetim Sistemleri**, s. 3-33.

⁵⁴⁴ Nitas, "Fransa Yönetim Sistemi", s. 201

⁵⁴⁵ Karakaş, **Kürt Sorunu-Sosyal Demokratik Yaklaşımlar**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 108-109.

ve bölgesel koşullar bakımından birbirine benzeyen birkaç il birleştirilerek bölge idari birimleri oluşturulması tartışılabilir.⁵⁴⁶ Nitekim AB'nin kurmuş olduğu bölgesel kalkınma ajansları Türkiye'yi ekonomik ve sosyal gelişmişlik bakımından 26 bölgeye ayırmıştır. Yerel idari birimlere devredilecek yetkilerde adem-i merkeziyet ilkesine dayanılacaktır. Adem-i merkeziyetçilik (*decentralisation*) tamamen kendi kararlarını alıp uygulayan özerklikten, kullanılan yetki bakımından ayrılık arz eder.⁵⁴⁷ Yerel yönetimlerin güçlendirilmesinde ihmal edilmemesi gereken hususlar merkezin yerelde temsilcisi hüviyetindeki valilerin yetkilerinin törpülenmesi ve yerel yönetimlere verilen yetkilerle orantılı olarak başkanlık makamı yerine meclislerin konumunun güçlendirilmesidir. Yerele devredilecek yetkilerin kullanılabilmesi için, yetkilerle orantılı mali özerkliğin garanti edilmesi de şarttır.⁵⁴⁸ Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi çoğunluğu teşkil ettikleri yörelerde Kürtlere ve Türkiye'nin diğer etnik kökenden vatandaşlarına yerel yönetime daha geniş katılım imkanı verecektir.

Tavsiye edilen yerel yönetim modeli, Türkiye açısından değişik mecralarda tartışılan reform önerilerinin bir hülasasıdır, yoksa yeni bir şey değildir. Türkiye'nin 1921 Anayasası ile öngördüğü tevsii mezuniyet (yetki genişliği) temelli yerel yönetim modeliyle büyük benzerlikler arz etmektedir. Üniter devlet yapısına ve uzun yıllardır süregelen merkeziyetçi idari sisteme sahip Türkiye'ye ne federasyon ne bölgesel/yerel özerklik bir fayda getirebilir. Türkiye'nin ülkesel bütünlüğünü ve Anayasa'nın değiştirilemez maddelerinde yer alan üniter devlet yapısını muhafaza ederek gerçekleştirilecek reformun yolu yerel yönetimleri güçlendirmek olmalıdır.

İç görünümüyle kendi kaderini tayinin ulaştığı sonuç katılımdır.⁵⁴⁹ Katılım, sadece siyasi katılımı değil, devlet ve toplumu içine katan geniş yelpazede değerlendirilmeyi gerektirmektedir.⁵⁵⁰ Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı yerel düzeyde de katılımın yerleşmesini amaçlayan bir metindir ve Türkiye bu Şarta koyduğu çekinceleri gözden geçirerek yapacağı yerel yönetim reformuyla yerel düzeyde katılımı artırabilecektir.

⁵⁴⁶ Toksöz, Özgür, Uluçay, Koç, Atar, Akalın, **Yerel Yönetim Sistemleri**, s. 125-126.

⁵⁴⁷ Weller, **Escaping The Self-Determination Trap**, s. 78.

⁵⁴⁸ Toksöz, Özgür, Uluçay, Koç, Atar, Akalın, **Yerel Yönetim Sistemleri**, s. 128.

⁵⁴⁹ Tarhanlı, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Ya Da 'Öteki'nin İradesi", s. 736.

⁵⁵⁰ A. g. e., s. 737.

SONUÇ

Uluslararası düzeyde ilk defa siyasi bir ilke olarak beliren kendi kaderini tayin, bugün artık uluslararası hukukun temel normlarından biri olarak tartışmasız şekilde hak statüsüne kavuşmuştur. Hakkın kapsam ve içeriğindeki belirsizlikler ise varlığını sürdürmektedir. Her ne kadar tek taraflı ayrılık hakkına dair tartışmalar sürse de, bugün halk olarak tanımlanabilecek bir topluluğun asgari düzeyde iç kendi kaderini tayin hakkından faydalanması gerektiği fikri genel kabul görmüştür. İç kendi kaderini tayin çerçevesinde bir halk, sınırları içinde yaşadığı devlet içinde herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan siyasi olarak temsil edilmeli ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sürdürebileceği bir statüye erişmelidir.

Kürtler kendi kaderini tayinle Amerikan Başkanı Wilson'ın meşhur on dört noktası sayesinde tanışmıştır. Osmanlı yönetimi altındaki milletlerin özerk gelişim fırsatlarını güvenceye alan Wilson ilkesi Kürtleri de kapsamına almıştır. Wilson ilkelerini gözeterek hazırlanan ancak hiçbir zaman uygulamaya girmeyen Sevr Antlaşması'nda Kürtlere çoğunluğunu teşkil ettikleri toprakların ancak üçte birinde özerklik statüsü verilmiş, bu bölgeye bir yıl sonra da bağımsızlık imkanı tanınmıştır. Kürtler ise kolektif iradesini kurtuluş mücadelesine katılarak Türklerle birlikte aynı devlet çatısı altında yaşama yönünde kullanmışlardır. Emperyalizmin emellerine karşı ortak mücadele eden Türkler ve Kürtler kaderlerini birlikte yaşama yönünde tayin etmişlerdir. Misak-ı milli sınırları içinde yer alan Musul ve çevresi kaybedilse de, bugün Kürt nüfusunun en büyük bölümü Türkiye sınırları dahilinde yaşamaktadır.

Lozan Barış Antlaşması sonrası hazırlanacak yeni Anayasa ile yerel yönetimlere tanınacak bir nevi yerel muhtariyetin Kürtlere kendi özerk gelişimlerini sürdürebilecekleri bir fırsat vermesi beklenirken, 1924 Anayasası'nda bu hususta hiçbir adım atılmamıştır. Yerel yönetimlerin güçlendirildiği yetki genişliğine dayanan idare tarzı beklentisinin aksine, yetkilerin temerküz ettiği katı merkeziyetçi

bir yönetim tarzı benimsenmiştir. Anayasa'nın kuşatıcı olmayan vatandaşlık tanımı, Kürtlerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına yer vermemesi milli mücadele öncesi oluşan beklentileri suya düşürmüştür, Kürtler serbestçe gelişimini sağlayabileceği bir statüden mahrum kalmıştır. Türk milliyetçiliği üzerine kurulu resmi devlet ideolojisinin salabeti bugüne kadar Kürtlerin statüsünde iyileştirmeye gidilmesinin önünde engel olmuştur.

Hem yeni devletin ideolojisine tepkiden hem de bazı aşiretlerin imtiyazlarını kaybetmesinden ileri gelen yerel veya bölgesel çaptaki isyan ve ayaklanmalar devlet tarafından her defasında tenkil ve tedip yöntemleriyle susturulmuştur. Uzun süren bir sessizlikten sonra, bir anlamda bu isyanların sonuncusu denebilecek PKK şiddeti baş göstermiştir. Kürtlerin sömürge halkı olduğu tezini bir süre savunan PKK kendisini ulusal kurtuluş hareketi olarak takdim ederek Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını elde etme amacıyla olduğunu iddia etmiş ancak tarihi ve olgusal temelden yoksun sömürge tezinin ömrü uzun olmamıştır. Son dönemde Kürtlerin ekseriyetinin bağımsızlık istemediği gerçeğiyle yüzleşen PKK Türkiye sınırları içinde demokratik özerklik talebine yoğunlaşmış görünse de, KCK projesi çerçevesinde yürüttüğü faaliyet ve eylemler bağımsız devletten vazgeçtiği iddiasıyla bağdaşmamaktadır.

Kürtlerin kendi kaderini tayin problematiğiyle ilgili değerlendirme yapmadan önce aydınlatılması gereken halk kavramı, yöntem ve temsil sorunu hususları vardır. Kürtlerin kendi kaderini tayine yetkili halk olup olmadığı hususunun araştırılmasında UNESCO'nun hazırlamış olduğu halk haklarını kullanmaya yetkili halk tarifi işlevsel olacaktır. UNESCO tarifi ışığında, Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları bir halk olarak kabul edilebileceklerdir. Kürtlerin kendi kaderini tayini gerçekleştirmek için başvurabilecekleri yöntemler tamamen barışçıl ve demokratik olmalıdır. Kürtlerin silahlı başkaldırı yöntemine başvurmasının uluslararası hukukta meşruiyetinden bahsedilemez. Burada devletin inisiyatifi ele alması ve kendi kaderini tayin sorununu çözmek için Kürt halkının talep ve isteklerini göz önüne alarak gerekli hassasiyeti göstermesi gereklidir. Kürtlerin talep ve isteklerinin doğru şekilde öğrenilmesindeki aksaklıklar temsil sorununun çözülme-yişinden ileri gelmektedir. Özellikle sessiz çoğunluğun fikrini alabilmek için halkın arasına girebilecek bir mekanizma öngörülmesi; aynı zamanda siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları gibi oluşumlar da çözümün bir parçası olarak sürece dahil edilmelidirler.

Şekli ve prosedürel hususları geçip Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkının içerik ve kapsamına gelecek olunursa, ilk üzerinde durulacak husus ayrılık hakkı tartışmasıdır. Çekoslovakya'nın ayrılma kararı ve İskoçya'nın ayrılık referandumunda tecrübe edildiği gibi, başta ülkesel bütünlük ve egemenlik olmak üzere uluslararası normları ihlal etmeyen anlaşmalı ayrılık her zaman ihtimal dahilindedir. Bu ihtimal dışında Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının alacakları tek taraflı bir kararla ayrılmalarına uluslararası hukuk kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde hukuki bir hak sağlamamaktadır. Son yıllarda uluslararası hukuk doktrininde gelişen ana görüş bir devlet çatısı altında yaşayan bir grubun tek taraflı ayrılığının kendi kaderini tayin hakkı bakımından açıkça yasaklanmadığı, dolayısıyla uluslararası hukukun konuya nötr yaklaştığı yönündedir. Tek taraflı ayrılık teşebbüsünün karşısında duran uluslararası norm devletlerin egemenlik ve ülkesel bütünlük haklarıdır. Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın tek taraflı ayrılık ilanının herhangi bir uluslararası hukuk normunu ihlal etmediği görüşüne ulaşmıştır. Bunun yanında Güney Osetya, Abhazya, Karabağ ve KKTC'nin tek taraflı ayrılıkları devletlerin ülkesel bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı duyan BM ve uluslararası toplum tarafından destek bulamamıştır.

İç kendi kaderini tayin hakkının özünü halkın herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan siyasi temsili teşkil etmektedir. Kürtler Türkiye'de seçim barajı, parti kapatmalar gibi birtakım engellere rağmen parlamentoda temsilde ağır bir ayrımcılığa maruz kalmamıştır; ancak temsilcilerin Kürtlerin hak ve taleplerini yönetime yeterince yansıttıkları kuşkuludur. Siyasi temsilin yanında, iç kendi kaderini tayin hakkı gereğince bir halk serbestçe ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sürdürebileceği statüye erişebilmelidir. Bu statünün elde edilmesi için Batı'da federasyondan adem-i merkezîyetçiliğe kadar çeşitli seviyelerde özerklik düzenlemeleri keşfedilmiştir. Uluslararası hukukta halklara tanınmış genel bir özerklik hakkı söz konusu değildir. Bu konuda yapılacak düzenlemeler devletlerin kendi içişlerine havale edilmiştir. Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Türklerle bütünleşme düzeyi ve coğrafi olarak dağınık dağılımı düşünülünce etnik sınırların çizildiği özerklik düzenlemelerinin Kürtlerin ancak küçük bir bölümünün taleplerini karşılayabileceği unutulmamalıdır.

Her devlet bünyesinde yaşayan halkların kendi kaderini tayin sorununa kendi sosyo-kültürel şartlarına münasip bir çözüm yolu geliştirmelidir. Kürt etnik kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kendi kaderini tayin sorununun iki temel boyutu vardır. Bir boyutu itibariyle kendi kaderini tayin Kürtlerin eşit ilgi ve saygı hakkı ilkesi rehberliğinde temel ve vazgeçilmez siyasi, medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının devlet tarafından tanınması ve korunmasını gerektirmektedir. Diğer boyutuyla Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu kamu yönetimi reformu hayata geçirilerek adem-i merkezîyetçilik ilkesi çerçevesinde yerel yönetimlere yetki devri gerçekleştirilmelidir. Etnik sınırlar çizilmeden mevcut yerel yönetim birimleri üzerinden yapılacak yetki devriyle yerel yönetimler dolayısıyla yerel demokrasi güçlendirilmeli; bu sayede Kürtler serbestçe ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini sürdürebilecekleri bir statüyü elde etmelidirler. Türkiye, üniter devlet yapısına halel getirmeden mevcut yerel yönetim birimlerini daha geniş yetkilerle donatarak bu reformu gerçekleştirebilir.

Son iki yüzyıl içinde dünya yeni devletlerin doğumuna, mevcutların yıkılmasına şahit olmuştur. Bağımsızlık hasreti çeken halklara kendi kaderini tayin hakkı umut ışığı olmuştur. Doğumlar sancılı geçer. Bazı marjinal örnekler hariç yeni devletlerin doğumları da hep sancılı geçmiştir. Her doğum geleceğe dair büyük vaatlerle gelse de halklara umdukları yeni bağımsız ve özgür dünyanın kapısını açmamıştır. Orta Doğu ve Afrika'nın hali pürmelali ortadadır. Cetvelle çizilen yapay sınırlar ve bu suniliğin yol açtığı bitmek bilmeyen sınır sorunları, ayrılıkçı hareketler, terör dehşeti yaygındır ve tüm bu olumsuz hadiselerin tabii neticesi "bağımsız" ama istikrarsız devlet sistemleri ve fakir ve birbirine düşürülmüş halklardır.

Türkiye bir yol ayrımına yaklaşmaktadır. Yaklaşık bir asırdır sürüncemede bırakılan Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı sorunu yakın bir gelecekte öyle veya böyle bir sonuca erecek gibi görünmektedir. Bu sonuç Türkiye sınırları dahilinde mi olacak yoksa bir ayrılıkla mı ortaya çıkacak belli değil. Fakat muhtemel bir ayrılık senaryosunda tünelin ucu hem Kürtler hem de Türkler için karanlık görünmektedir. Kavramın yıkıcı değil, yapıcı tesirini icra edeceği bir geleceğin tercihi her iki halkın ortak çıkarına olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akın, Rıdvan, **Türk Siyasal Tarihi**, İstanbul: XII Levha Yayıncılık, Ekim 2012.
- Alston, Philip, Der., **Peoples' Rights**, 2001, Collected Courses of the Academy of European Law.
- Armağan, Servet, **En son değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: ve 1876, 1921, 1924, 1961 Anayasalarımızın doğru ve eksiksiz metinleri**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993.
- Aydın, Ahmet, **Kürtler, PKK ve A. Öcalan**, Ankara: Kiyap Yayın, 1992.
- Bal, İhsan & Özeren, Süleyman, Der., **Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele**, Ankara: USAK Yayınları, 2010.
- Bilgiç, M. Sadi, **Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK**, Ankara: Bilgesam Yayınları, 2014.
- Chaliand, Gerard, Der., **A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan**, New York: Olive Branch Press, 1993.
- Charvet, John & Koczynska-Nay, Elisa, **The Liberal Project and Human Rights: The Theory and Practice of a New World Order**, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Christakis, Théodore, **Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation**, Paris: La documentation française, 1999.
- Cassese, Antonio, **Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal**, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Çalışlar, Oral, **Öcalan ve Burak'la Kürt Sorunu**, İstanbul: Pencere Yayınları, 2010.
- Çelik, Burak, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası**, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Danspeckgruber, Wolfgang, Der., **The Self-Determination of Peoples: Community, Nation, and State in an Interdependent World**, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002.
- Duncan, French, Der., **Statehood and Self-Determination: Reconciling Tradition and Modernity in International Law**, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Dupuis, Georges, Marie-José Guédon & Patrice Chrétien, **Droit administratif**, Paris: Dalloz, 2012.
- Dworkin, Ronald, **Taking Rights Seriously**, Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press, 1978.
- Ekinci, Tarık Ziya, **Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi**, İstanbul: Küyerel Yayınları, 1997.
- Ersanlı, Büşra, Özdoğan, Günay Göksu & Uçarlar, Nesrin, Der., **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

- Evans, Malcolm D., Der., **International Law**, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Favoreau, Louis, Patrick Gaia, Richard Ghevontian, Jean-Louis Mestre, Otto Pfersmann, André Roux & Guy Scoffoni, **Droit constitutionnel** Paris: Dalloz, 2013.
- Fuller, Graham E. & Barkey, Henri J., **Türkiye'nin Kürt Meselesi**, Çev. Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayıncılık, Mart 2013.
- Gemalmaz, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul: Beta Yayınları, 2001.
- Gündüz, Aslan, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, İstanbul: Beta Yayım, 1994.
- Hakan, Sinan, **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Hannum, Hurst, **Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination**, Philadelphi: University of Pennsylvania Press, Revised Edition, 1996.
- Henders, Susan J., **Territoriality, Asymmetry and Autonomy**, New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Kabacalı, Alpay, **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- Kalaycı, Hüseyin, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**, Ankara: Liberte Yayınları, 2010.
- Karakaş, Ercan, **Kürt Sorunu-Sosyal Demokratik Yaklaşımlar**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2009.
- Kelsen, Hans, **The Law of The United Nations**, London: Stevens & Sons, 1951.
- Knop, Karen, **Diversity and Self-Determination in International Law**, Cambridge: Cambridge Univesity Press, 2002.
- Kirişçi, Kemal & Gareth M. Winrow, **Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Konda Araştırma, **Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler**, Editör Kıvanç Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Laçiner, Sedat, **Hangi PKK: Masada Kimler Var? Ve Nasıl Biter?**, İstanbul: Hayykitap, 2012.
- Lenin, V. I., **Collected Works**, Vol. 20, Moscow: Progress Publishers, Digital Reprint 2011.
- Lenin, V. I., **Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı**, Eriş Yayınları, 2004.
- **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler**, Çev. Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 291, 1969, Takım 1 Cilt 1 Kitap 1.
- Mumcu, Uğur, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, Ankara: Tekin Yayınevi, 1991.
- Musgrave, Thomas D., **Self-Determination and National Minorities**, Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Öktem, Emre, **Uluslararası Teamül Hukuku**, İstanbul: Beta Basım, 2013.
- Öktem, A. Emre, **Terörizm, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, İstanbul: Derin Yayınları, 2011.
- Özcan, Mehmet, **Terörün Matruşkası KCK**, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.
- Özçer, Akın, **Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli**, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

- **Partiya Karkeren Kurdistan (PKK) Kuruluş Bildirgesi**, Weşanên Serxwebûn Yayınları, 1984.
- Radan, Peter, **the Break-up of Yugoslavia in International Law**, London: Routledge, 2002.
- Raic, David, **Statehood and the Law of Self-Determination**, The Hague: Kluwer International Law, 2002.
- Rousseau, Jean-Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Sandıklı Atilla & Kaya, Erdem, Der., **Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye**, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014.
- Sekban, Dr. Şükrü Mehmet, **Kürt Sorunu**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1981.
- Sevinç, Murat, **Anayasa Yazıları**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2010.
- Sönmezoğlu, Faruk, Der. **Türk Dış Politikası'nın Analizi**, Der Yayınları: İstanbul, 1998.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Timaş Yayınları: 2009.
- Tan, Altan, **Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik**, İstanbul: Timaş Yayınları, Haziran 2013.
- Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, İ: 42 Cilt: 8/1, 20.04.1340.
- Toksöz, Fikret, Ali Ercan Özgür, Öykü Uluçay, Levent Koç, Gülay Atar ve Nilüfer Akalın, **Yerel Yönetim Sistemleri**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2009.
- Türkbağ, Ahmet Ulvi, **Kanıtlanamayanı Kanıtlamak: Ronald Dworkin'in Hukuk Kuramı**, İstanbul: Derin Yayınları, 2010.
- Walter, Christian, Antje von Ungern-Sternberg ve Kavus Abushov, Der., **Self-Determination and Secession in International Law**, Der. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Weller, Marc, **Escaping The Self-Determination Trap**, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008.
- Wolff Stefan & Weller, Marc, Der., **Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution**, Londra & New York: Routledge, 2005.
- Yeğen, Mesut, **Son Kürt İsyanı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Kitap Bölümleri

- Bal, İhsan, "Türkiye'de Terörle Mücadele: PKK Örneği", **Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele**, Der. İhsan Bal & Süleyman Özeren, Ankara: USAK Yayınları, 2010.
- Cárdenas, Emilio J. & Canás, María Fernanda, "The Limits of Self-Determination", **The Self-Determination of Peoples: Community, Nation, and State in an Interdependent World**, Der. Wolfgang Danspeckgruber, Colorado:Lyne Rienner Puplichers, 2002.
- Castellino, Joshua, "Peoples, Indigenous Peoples and Self-Determination", **Self-Determination and Secession in International Law**, Der. Christian Walter, Antje von Ungern-Sternberg, and Kavus Abushov, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Craven, Matthew, "Statehood, Self-Determination, and Recognition", **International Law**, Der. Malcolm D. Evans, Oxford: Oxford University Press, 2014.

- Crawford, James, “The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future”, **Peoples’ Rights**, Der. Philip Alston, 2001, Collected Courses of the Academy of European Law.
- Del Mar, Katherine, “The myth of remedial secession”, **Statehood and Self-Determination: Reconciling Tradition and Modernity in International Law**, Der. Duncan French, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Danspeckgruber, Wolfgang, “Self-Determination and Regionalization in Contemporary Europe”, **The Self-Determination of Peoples: Community, Nation, and State in an Interdependent World**, Der. Wolfgang Danspeckgruber, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002.
- Ersanlı Büşra, & Bayhan, Halil, “Demokratik Özerklik: Statü Talebi ve Demokratikleşme Arzusu”, **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, Der. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan & Nesrin Uçarlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Ersanlı, Büşra & Özdoğan, Günay Göksu, “Kürtlerin Türkiye’de Yakın Dönem Siyasi Temsiliyet ve Katılım Mücadeleleri”, **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, Der. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan & Nesrin Uçarlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Falk, Richard, “Self-Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine Versus the Incoherence of Experience”, **The Self-Determination of Peoples: Community, Nation, and State in an Interdependent World**, Der. Wolfgang Danspeckgruber, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002.
- Kaya, Erdem & Ünal, Bekir, “Suriye’nin Kuzeyindeki PYD Yapılanması ve Türkiye”, **Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye**, Der. Atilla Sandıklı & Erdem Kaya, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014.
- Kendal, “The Kurds under the Ottoman Empire”, **A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan**, Der. Gerard Chaliand, New York: Olive Branch Press, 1993.
- Summers, James, “Kosovo”, **Self-Determination and Secession in International Law**, Der. Christian Walter, Antje von Ungern-Sternberg, and Kavus Abushov, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Tarhanlı, Turgut, “Kendi Kaderini Tayin Hakkı Ya Da ‘Öteki’nin İradesi”, Der. Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası’nın Analizi**, Der Yayınları: İstanbul, 1998.
- Thirlway, Hugh, “The Sources of International Law”, **International Law**, Der. Malcolm D. Evans, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Vidmar, Jure, “Unilateral declarations of independence in international law”, **Statehood and Self-Determination: Reconciling Tradition and Modernity in International Law**, Der. Duncan French, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 0-78.
- Wolff, Stefan & Weller, Marc, “Self-Determination and Autonomy”, **Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution**, Der. Stefan Wolff & Marc Weller, Londra&New York: Routledge, 2005.

Makaleler

- Akkaya, Ahmet Hamdi, “Kürt Hareketi’nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970’ler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 127, 2013.
- Akyürek, Salih, “Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar”, **Bilgesam Rapor No. 30**, İstanbul, 2011.
- Akyürek, Salih, Mehmet Ali Yılmaz, Esra Atalay ve Fatma Serap Koydemir, “Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış”, **Bilgesam Rapor No. 57**, Ankara, 2013.

- Arsava, Füsün, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler", **Journal of Yaşar University**, Cilt 8, Özel Sayı.
- Axtmayer, José Alberto, "Non-self-governing Territories and the Constitutive Process of the United Nations: A General Analysis and the Case Study of Puerto Rico", 45 **Revista Juridica De La Universidad De Puerto Rico** 211, 1976.
- Brown, Philip Marshall, "Self-Determination in Central Europe", **the American Journal of International Law**, Vol. 14, No. 1/2 (Ocak -Nisan, 1920).
- Buchanan, Allen, "Theories of Secession", **Philosophy & Public Affairs**, Vol. 26, Sayı 1, 1997.
- Camp-Pietrain, Edwige, "L'Europe dans le Débat sur le Référendum d'Autodétermination en Écosse", **Outre-Terre**, 2014/4 N° 41, s. 113-138.
- Connolly, Christopher K., "Independence In Europe: Secession, Sovereignty, and The European Union", 24 **Duke Journal of Comparative & International Law** 51, 2013-2014.
- Church, Clive & Dardanelli, Paolo, "The dynamics of confederalism and federalism: Comparing Switzerland and the EU", **Regional & Federal Studies**, 15: 2, 2005.
- Christakis, Theodore, "The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: Has International Law Something to Say about Secession?", **Leiden Journal of International Law**, 24 (2011).
- European Court of Human Rights, "Cultural rights in the case-law of the European Court of Human Rights", **Research Division**, January 2011.
- Gruda, Zejnullah, "Some key principles for a lasting solution of the status of Kosova: uti possidetis, the ethnic principle, and self-determination", 80 **Chicago-Kent Law Review** 353, 2005.
- Halliday, Iain, "The Road to the Referendum on Scottish Independence: The Role of Law and Politics", 5 **Aberdeen Student Law Review** 26, 2014
- Hanna, Roya M., "Right to Self-Determination in In ReSecession of Quebec", 23 **Maryland Journal of International Law** 213, 1999, 213-246.
- Hannum, Hurst, "Rethinking Self-determination", 34 **Virginia Journal of International Law**, 1, 1993-1994.
- Kalana, Senaratne, "Internal Self-Determination in International Law: A Critical Third-World Perspective", **Asian Journal of International Law**, 3 (2013).
- Klabbers, Jan, "The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law", 28 **Human Rights Quarterly** 186, 2006.
- Kirgis, Frederic L., "The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era", **The American Journal of International Law**, Vol. 88, No. 2, 1994, s. 304-310.
- Kymlicka, Will, "Federalism and Secession: At Home and Abroad", 13 **Canadian Journal of Law and Jurisprudence** 207, 2000.
- McCorquodale, Robert, "Self-Determination beyond the Colonial Context and its Potential Impact on Africa", 4 **African Journal of International & Comparative Law** 592, 1992.
- Merle, Marcel, "Les plébiscites organisés par les Nations Unies", **Annuaire Français de Droit International**, volume 7, 1961.
- Mushkat, Marion, "The Process of Decolonization: International Legal Aspects", 2 **Baltimore Law Review** 16, 1972-1973.

- Pellet, Alain “The opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, 3 **European Journal of International Law** 178, 1992.
- Pinal, Michael Cadman, “The History of Breton Self-Determination and The Case For Restoring Autonomy to Brittany”, **A Thesis Presented to The Faculty of California State University Dominguez Hills**, Summer 2006.
- Rich, Roland, “Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition”, 4 **European Journal of International Law** 36, 1993, s. 36-65.
- Sandıklı, Atilla, “KCK Terör Örgütünün Yapısı ve Faaliyetleri”, **Bilge Analiz**, 7 Ekim 2011, Erişim Tarihi: 07/04/15, <http://www.bilgesam.org/incele/1214/-kck-teror-orgutunun-yapisi-ve-faaliyetleri/#.VSPeZNysVvQ>.
- Saul, Matthew, “Normative Status of Self-Determination in International Law”, **Human Rights Law Review**, 11:4(2011).
- Shelton, Dinah, “Self-Determination in Regional Human Rights Law: From Kosovo to Cameroon”, **the American Journal of International Law**, vol. 105, no. 1, 2011.
- Simpson, Brad, “Self-Determination in the Age of Putin”, **Foreign Policy**, 21 March 2014, Erişim Tarihi: 02/04/15, <http://foreignpolicy.com/2014/03/21/self-determination-in-the-age-of-putin/>.
- Summers, James J., “The Right of Self-Determination and Nationalism in International Law”, 12 **International Journal on Minority & Group Rights** 325, 2005.
- Sterio, Milena, “Creating and Building a "State": International Law And Kosovo”, 104 **American Society of International Law Proceedings** 361, 2010.
- Une Politique linguistique pour la Bretagne, **Rapport d’actualisation**, Mars 2012.
- Tesfagiorgis, Gebre Hiwet, “Self-Determination: Its Evolution and Practice by the United Nations and Its Application to the Case of Eritrea”, 6 **Wisconsin International Law Journal**, 75, 1987.
- Quane, Helen, “The United Nations and The Evolving Right to Self-Determination”, 47 **International & Comparative Law Quarterly** 537, 1998.
- Woolsey, Theodore S., “Self-Determination”, **the American Journal of International Law**, Vol. 13, No. 2 (Apr., 1919).
- Vezbergaitė, Ieva, “Self-Determination of Kurdish People: Undermining the Unity of ‘Turkish Nation’?”, **Summer University on Federalism, Decentralization and Conflict Resolution 2013**, Institute of Federalism, Fribourg.

Uluslararası Adalet Divanı İstisari Görüş ve Kararları

- Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010.
- East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I.C.J. Reports, 1995.
- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971.

- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986.
- Western Sahara, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 1975.

Diğer Uluslararası Organların Kararları

- European Court of Human Rights, Case of Cyprus v. Turkey, (Application no. 25781/94), 10 May 2001.
- European Court of Human Rights, Case of Folgerø and Others v. Norway, (Application no. 15472/02), 29 June 2007.
- European Court of Human Rights, Case of Gorzelik and Others v. Poland, (Application no. 44158/98), 17 February 2004.
- European Court of Human Rights, Case of Hasan and Eylem Zengin v. Turkey, (Application no. 1448/04), 9 October 2007.
- European Court of Human Rights, Case of Sidiropoulos and Others v. Greece, 57/1997/841/1047, 10 July 1998.
- European Court of Human Rights, Case of Yumak and Sadak v. Turkey, (Application no. 10226/03), 8 July 2008 (The Judgment of European Court of Human Rights).
- European Court of Human Rights, Case "Relating to Certain Aspects of The Laws on The Use of Languages in Education in Belgium" v. Belgium (Merits), (Application no 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64), 23 July 1968.
- Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising from the Dissolution of Yugoslavia, 31 I.L.M., January 11 and July 4 1992.
- In the Matter of a Reference by the Governor in Council concerning certain questions relating to the secession of Quebec from Canada, as set out in Order in Council P.C. 1996-1997, dated the 30 day of September, 1996, 2 R.C.S., 1998.
- Islands of Palmas Case (4 April 1928), **Reports of International Arbitral Awards**, Volume II, United Nations Copyright (c) 2006.
- 'Report of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving advisory opinion upon the legal aspects of the Aland Islands question', Official Journal of the League of Nations, League of Nations', Special Supplement No. 3, October 1920.
- 'Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapporteurs', League of Nations, Council Doc. B7/21/68/106, 1921.
- UN Human Rights Committee (HRC), *CCPR General Comment No. 12: Article 1 (Right to Self-determination), The Right to Self-determination of Peoples*, 13 March 1984, available at: <http://www.refworld.org/docid/453883f822.html> [accessed 31 March 2015].
- UN Report of the Special Rapporteur on The Right to Self-Determination: Historical And Current Development on the Basis of United Nations Instruments, Aurelie Cristescu, (UN. DOC. E/CN. 4/sub. 2/404/Rev. 1 1981).
- UN Doc., Security Council Resolution 1244, S/RES/1244, 1999.
- UNESCO International Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of peoples, Final Report and Recommendations, (SHS-89/CONF.602/7), Paris, 22 February 1990.

Anayasa Mahkemesi Kararları

- Anayasa Mahkemesi, 20 Temmuz 1971 tarih E.1971/3, K.1971/3 sayılı karar, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı 9, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1992/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 1993/1, 14 Temmuz 1993 (Resmi Gazete, 18 Ağustos 1993-21672).
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1993/1(Siyasi Parti Kapatma) K. 1993/2, 23 Kasım 1993 (Resmi Gazete, 14 Şubat 1994-21849).
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1993/3 (Siyasi Parti Kapatma) K. 1994/2, 16 Haziran 1994 (Resmi Gazete, 30 Haziran 1994-21976).
- Anayasa Mahkemesi Kararı E. 1996/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 1997/1, 14 Şubat 1997 (Resmi Gazete, 26 Haziran 1998-23384).
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1999/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 2003/1, 13 Mart 2003 (Resmi Gazete, 19 Temmuz 2003-25173).
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 2007/1 (Siyasi Parti Kapatma) K. 2009/4, 11 Aralık 2009 (Resmi Gazete, 21 Aralık 2009-27449).

Uluslararası Antlaşma ve Bildirgeler

- AFRICAN (BANJUL) CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, 21 I.L.M. 58 (1982).
- Charter of Paris for a New Europe, “Meeting of the Heads of State or Government of the participating States of the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE)”, Paris, 19-21 December 1990.
- Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, “Final act of the 1st CSCE Summit of Heads of State or Government”, Helsinki, 1975.
- Document of The Copenhagen Meeting of The Conference on The Human Dimension of The CSCE.
- Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 7 Temmuz 2003 tarih 2003/5851 sayılı karar, **Resmi Gazete**, Sayı 25175, 21 Temmuz 2003.
- International Civil and Political Rights, United Nations, Treaty Series, vol. 999. Çevrimiçi ulaşım için internet adresi, Erişim Tarihi: 01/12/14, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>.
- International Covenant on Civil and Political Rights Adopted by The General Assembly of The United Nations on 16 December 1966, Treaty Series, Volume 1202, New York, 1989.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, United Nations, Treaty Series, vol. 993. Çevrimiçi ulaşım için internet adresi, Erişim Tarihi: 01/12/14, <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-3.en.pdf>.
- Vienna Declaration and Programme of Action, A/CONF.157/24, 25 June 1993.

BM Genel Kurul Kararları

- Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, UN Documents, A/RES/25/2625, 24 October 1970.

- General Assembly Resolution 217 A (III), International Bill of Human Rights, 10 December 1948.
- General Assembly Resolution 390 (V), 2 December 1950.
- General Assembly Resolution 617 (VII), 17 December 1952.
- General Assembly Resolution 1514 (XV), Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, December 14, 1960.
- General Assembly Resolution 1541 (XV), Defining three options for self-determination, December 15, 1960.
- General Assembly Resolutions 2065 (XX), 16 December 1965
- General Assembly Resolution 2231 (XXI), 20 December 1966.
- General Assembly Resolution 2621 (XXV), Program of action for the full implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 12 October 1970.
- General Assembly Resolution 3160 (XXVIII), 14 December 1973.
- General Assembly Resolution 3485 (XXX), Question of Timor, 12 December 1975.
- General Assembly Resolution A/RES/31/49, 1 December 1976.
- General Assembly Resolution 33/24, Importance of the universal realization of the right of peoples to self-determination and the speedy granting of independence to colonial countries and peoples for the effective guarantee and observance of human rights, the UN Doc. A/Res/33/24, 29 November 1978.
- General Assembly Resolution, A/RES/34/22, 14 November 1979.
- General Assembly Resolution, A/RES/ES-6/2, 14 January 1980.
- General Assembly Resolution, A/RES/37/9, 4 November 1982.
- United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UN Documents, A/61/L.67, 12 September 2007.

Elektronik Kaynaklar

- Black, Andrew, Q&A: Scottish Independence Referendum, News Scotland Politics, **BBC**, 26 Kasım 2013, Erişim Tarihi: 23/01/2015, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-13326310>.
- Brilmayer, Lea, "Why the Crimean referendum is illegal", **theguardian**, 14 March 2014, Erişim Tarihi: 02/04/15, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/14/crimean-referendum-illegal-international-law>.
- Erdem Gül, "İşte CHP'nin Kürt sorununa yeni bakışı", **Cumhuriyet**, 25 Nisan 2015, Erişim Tarihi: 03/05/2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/262581/iste_CHP_nin_Kurt_sorununa_yeni_bakisi.html.
- Inmaculada Sanz&Sarah Morris, "Spanish court blocks second bid for Catalan independence vote", **Reuters**, 4 Kasım 2014, Erişim Tarihi: 24/01/15, <http://uk.reuters.com/article/2014/11/04/uk-spain-catalonia-vote-idUKKBN0IO14U20141104>.
- RT Question More, **West furious as Crimea accepted into Russia**, 19 March 2014, Erişim Tarihi: 19/04/15 <http://rt.com/news/putin-speech-crimea-reactions-606/>.
- "Scottish independence referendum: final results in full", **theguardian**, 18 Ekim 2014, Erişim Tarihi: 24/01/15, <http://www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2014/sep/18/-sp-scottish-independence-referendum-results-in-full>.

- Signing of the Helsinki Final Act, **Who we are**, Organization for Security and Co-operation in Europe, Erişim Tarihi: 14/01/2015, <http://www.osce.org/who/43960>.
- US Approach to Changes In the Soviet Union, US Department of State Dispatch, Vol 2, No 36, September 9, 1991, Erişim Tarihi: 20/01/2015, <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dispatch/1991/html/Dispatchv2no36.html>.
- **The United Nations and Decolonization**, “Trust and Non-Self-Governing Territories (1945-1999)”, Çevrimiçi Erişim Tarihi: 24/05/15, <http://www.un.org/en/decolonization/nonselfgov.shtml>.
- “Turkey’s Kurdish rebels: A dramatic change”, **The Economist**, 21 Şubat 2015, <http://www.economist.com/news/international/21644168-role-turkeys-main-kurdish-guerrilla-party-shifting-remarkably-dramatic-change>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Anayasalar Sitesi, Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışmalarına İlişkin Belgeler, Barış ve Demokrasi Partisinin Önerileri, Erişim Tarihi: 15/04/15, http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/calismalara_iliskin_belgeler.aspx.
- “Why a Vote?”, **Catalonia Votes**, Erişim Tarihi: 24/01/15, <http://www.cataloniavotes.eu/why-a-independence-referendum-incatalonia/>.
- Widmar, Jure, “Crimea’s Referendum and Secession: Why it Resembles Northern Cyprus More than Kosovo”, **EJIL: Talk!**, 20 March 2014, Erişim Tarihi: 18/04/15 <http://www.ejiltalk.org/crimeas-referendum-and-secession-why-it-resembles-northern-cyprus-more-than-kosovo/>
- Wilson, Woodrow, "Address delivered at the First Annual Assemblage of the League to Enforce Peace: "American Principles"," May 27, 1916. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. Erişim Tarihi: 14/11/2014. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=65391>.
- Wilson, Woodrow, "Address to a Joint Session of Congress on the Conditions of Peace," January 8, 1918. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. Erişim Tarihi: 14/11/2014. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=65405>.

EKLER

Tablo A.1 Vesayet Altındaki ve Özerk Olmayan Bölgeler (1945-1999)*

Listedeki bölgeler Birleşmiş Milletler Vesayet Anlaşmalarına tabidir veya Genel Kurul tarafından “Özerk Olmayan Bölge” olarak listelenmiştir. Tarihler bağımsızlık veya bir bölgenin statüsündeki diğer değişiklik yılını göstermektedir, bu tarihlerden sonra BM’ye bilgi sunulmamıştır.

YönetenGüç/ Otorite	Bölge	Statü	Yıl
Avustralya	Cocos (Keyling) Adaları	Statüsünde Değişiklik	1984
	Papua	Papua Yeni Gine olarak Bağımsızlık	1975
	Nauru Vesayet Altındaki Bölgesi	Bağımsızlık	1968
	Yeni Gine Vesayet Altındaki Bölgesi	Papua Yeni Gine olarak Bağımsızlık	1975
Belçika	Belçika Kongosu	Kongo Leopoldville, sonra Zaire şimdi Kongo Demokratik Cumhuriyeti olarak Bağımsızlık	1960
	Ruanda-Urundi Vesayet Altındaki Bölgesi	Burundi olarak Bağımsızlık	1962
		Ruanda olarak Bağımsızlık	1962
Danimarka	Grönland	Statüsünde Değişiklik	1954
Fransa	Fransız Ekvatorial Afrika	Çad olarak Bağımsızlık	1960
		Gabon olarak Bağımsızlık	1960
	(Orta Kongo)	Kongo olarak Bağımsızlık (Brazzaville) şimdi Kongo Cumhuriyeti	1960
	(Ubangi Chari)	Merkez Afrika Cumhuriyeti olarak Bağımsızlık	1960
	Hindistan’daki Fransız Tesisleri	Statüsünde Değişiklik	1947
	Okyanusya’daki Fransız Tesisleri	Statüsünde Değişiklik	1947
	Fransız Guyanası	Change in Status	1947
	Fransız Somalisi	Cibuti olarak Bağımsızlık	1977
	Fransız Batı Afrika	Dahomey olarak Bağımsızlık Şimdi Benin	1960
	(Fransız Guyanası)	Guyana olarak Bağımsızlık	1958

	(Fransız Sudanı)	Mali olarak Bağımsızlık	1960
		Fildişi Sahilleri olarak Bağımsızlık	1960
		Moritanya olarak Bağımsızlık	1960
	(Nijer Kolonisi)	Nijer olarak Bağımsızlık	1960
		Senegal olarak Bağımsızlık	1960
		Yukarı Volta olarak Bağımsızlık şimdi Burkina-Faso	1960
	Guadeloupe ve Bağımlı Bölgeleri	Statüsünde Değişiklik	1947
	Hindicini	Kamboçya olarak Bağımsızlık	1953
		Laos olarak Bağımsızlık	1949
		Vietnam olarak Bağımsızlık	1945
	Madagaskar ve Bağımlı Bölgeleri	Madagaskar olarak Bağımsızlık	1960
		Komorlar olarak Bağımsızlık	1975
	Martinik	Statüsünde Değişiklik	1947
	Fas	Bağımsızlık	1956
	Yeni Kaledonya ¹ ve Bağımlı Bölgeleri	Statüsünde Değişiklik	1947
	Yeni Hebridler (Anglo-Fransız Condominyumu Altında)	Vanuatu olarak Bağımsızlık	1980
	Reunion	Statüsünde Değişiklik	1947
	St. Pierre ve Miquelon	Statüsünde Değişiklik	1947
	Tunus	Bağımsızlık	1956
	Kamerun Vesayet Altındaki Bölgesi	Kamerun olarak Bağımsızlık	1960
	Fransız Togoland Vesayet Altındaki Bölgesi	Togo olarak Bağımsızlık	1960
İtalya	Somaliland Vesayet Altındaki Bölgesi	Somali olarak Bağımsızlık (İngiliz Somaliland'ine Katılmış)	1960
Hollanda	Hollanda Hint Adaları	Endonezya olarak Bağımsızlık	1949
	Hollanda Yeni Ginesi	Batı Papua olarak Endonezya'ya Katılmış	1963
	Hollanda Antilleri	Statüsünde Değişiklik	1951
	Surinam	Statüsünde Değişiklik	1951
		Surinam olarak Bağımsızlık	1975

Yeni Zelanda	Cook Adaları	Statüsünde Değişiklik	1965
	Niue Adası	Statüsünde Değişiklik	1974
	Batı Samoa Vesayet Altındaki Bölgesi	Samoa olarak Bağımsızlık	1962
Portekiz	Angola, Kabinda Bölgesi dahil	Bağımsızlık	1975
	Yeşil Burun Adaları	Yeşil Burun olarak Bağımsızlık	1975
	Goa ve Bağımlı Bölgeleri	Statüsünde Değişiklik	1961
	Portekiz Ginesi	Gine Bissau olarak Bağımsızlık	1974
	Makao ve Bağımlı Bölgeleri	Statüsünde Değişiklik	1972
	Mozambik	Bağımsızlık	1975
	Sao João Batista de Ajuda(Ouidah)	Statüsünde Değişiklik	1961
	Sao Tome and Principe	Bağımsızlık	1975
	Doğu Timor ²	Doğu Timor olarak Bağımsızlık	2002
Güney Afrika	Güney Batı Afrika	Genel Kurul Güney Afrika'nın Vesayeti bitirdi	1966
		Namibya olarak Bağımsızlık	1990
İspanya	Fernando Póo ve Rı Muni	Ekvator Ginesi olarak Bağımsızlık	1968
	Ifni	Statüsünde Değişiklik	1969
Birleşik Krallık	Aden Koloni ve Protektorası	Güney Yemen olarak Bağımsızlık	1967
	Bahamalar	Bağımsızlık	1973
	Barbados	Bağımsızlık	1966
	Basutoland	Lesotho olarak Bağımsızlık	1966
	Bechuanaland Protektorası	Botswana olarak Bağımsızlık	1966
	İngiliz Guyanası	Guyana olarak Bağımsızlık	1966
	İngiliz Hondurası	Belize olarak Bağımsızlık	1981
	İngiliz Somaliland	Somali olarak Bağımsızlık (İtalyan Somaliland'e katılmış)	1960
	Brunei	Şimdi Brunei Barış Ülkesi olarak Bağımsızlık	1984
	Kıbrıs	Bağımsızlık	1960
	Fiji	Bağımsızlık	1970
	Gambiya	Gambiya olarak Bağımsızlık	1965
	Gilbert ve Ellice Adaları	Kiribati olarak Bağımsızlık	1979

	Kolonisi	Tuvalu olarak Bağımsızlık	1978
	Altın Kıyısı Kolonisi ve Protektorası	Gana olarak Bağımsızlık	1957
	Hong Kong	Statüsünde Değişiklik	1972
	Jamaika	Bağımsızlık	1962
	Kenya	Bağımsızlık	1963
	Batı Hint Adaları		
	(Antigua)	Antigua ve Barbuda olarak Bağımsızlık	1981
	(St. Kitts-Nevis-Anguilla)	St. Kitts and Nevis (Anguilla'dan ayrılmış) olarak Bağımsızlık	1983
	Malaya Birliği	Malaya Federasyonu olarak Bağımsızlık şimdi Malezya [3]	1957
	Malta	Bağımsızlık	1964
	Moritus	Bağımsızlık	1968
	Nijerya	Bağımsızlık	1960
	Kuzey Borneo 3	Statüsünde Bağımsızlık	1963
	Kuzey Rodezya	Zambiya olarak Bağımsızlık	1964
	Nyasaland	Malavi olarak Bağımsızlık	1964
	Saravak 3	Statüsünde Değişiklik	1963
	Seyşeller	Bağımsızlık	1976
	Sierra Leone	Bağımsızlık	1961
	Singapur 3	Bağımsızlık	1965
	Solomon Adaları	Bağımsızlık	1978
	Güney Rodezya	Zimbabve olarak Bağımsızlık	1980
	Svaziland	Bağımsızlık	1968
	Trinidad-Tobago	Bağımsızlık	1962
	Uganda	Bağımsızlık	1962
	Windward Adaları		
	(Dominika)	Dominika olarak Bağımsızlık	1978
	(Grenada)	Grenada olarak Bağımsızlık	1974
	(St. Lucia)	St. Lucia olarak Bağımsızlık	1979

	(St. Vincent)	St. Vincent ve the Grenadinler olarak Bağımsızlık	1979
	Zanzibar	Tanganika ve Zanzibar Birleşik Cumhuriyeti olarak Bağımsızlık ⁴ şimdi Tanzanya Cumhuriyeti	1963
	Kamerunlar Vesayet Altındaki Bölgesi	Kuzey Kamerun Nijerya'ya katıldı	1961
		Güney Kamerun Kamerun'a katıldı	1961
	Togoland Vesayet Altındaki Bölgesi	Gana'yı Kurmak için Altın Kıyı'ya katıldı	1957
	Tanganika Vesayet Altındaki Bölgesi	Zanzibar'a katıldıktan sonra Tanganika ve Zanzibar Birleşik Cumhuriyeti olarak Bağımsızlık ³ Şimdi Tanzanya Cumhuriyeti	1963
Birleşik Devletler	Alaska	Statüsünde Değişiklik	1959
	Havai	Statüsünde Değişiklik	1959
	Panama Kanal Bölgesi	Statüsünde Değişiklik	1947
	Porto Riko	Statüsünde Değişiklik	1952
	Pasifik Adaları Vesayet Altındaki Bölgesi	Mikronezya Federal Devletleri olarak Statüsünde Değişiklik	1990
		Marshall Adası Cumhuriyeti olarak Statüsünde Değişiklik	1990
		Kuzey Mariana Adaları olarak Statüsünde Değişiklik	1990
		Palau olarak Statüsünde Değişiklik	1994

* Kaynak: "From Trust and Non-Self-Governing Territories (1945-1999), by The United Nations and Decolonization, © 2015 United Nations. Reprinted with the permission of the United Nations. Çevrimiçi Erişim Tarihi: 24/05/15, <http://www.un.org/en/decolonization/nonselgov.shtml>. Tercüme BM'nin resmi çevirisi değildir, yazara aittir.

Notlar:

1. 1986'da, Genel Kurul Yeni Kaledonya'nın Özerk Olmayan Bölge olduğuna karar verdi.
2. Başlangıçta Portekiz tarafından yönetildi. 1975 arasında 1999 Endonezya kontrolü altındaydı. Doğu Timor bağımsızlığını Mayıs 2002'de kazandı ve Eylül 2002'de Doğu Timor (Timor Leste) olarak Birleşmiş Milletler'e katıldı.
3. Singapur, Sabah (Kuzey Borneo) ve Savarak'ın yeni federasyona katılımını müteakip, 1963'te Malaya Federasyonu Malezya haline geldi. Singapur 1965'te bağımsız olmuştur.
4. Tanganika ve Zanzibar arasında Birleşme hükümlerinin 1964'te onaylanmasını müteakip, Tanganika ve Zanzibar Birleşik Cumhuriyeti kurulmuş ve sonra ismini Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti'ne çevirmişlerdir.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar 25 Şubat 1990 tarihinde Gaziantep'te dünyaya geldi. Gaziantep Mutafoğlu Anadolu Lisesi'nden mezun olan yazar, ilköğretimini de aynı şehirde tamamlamıştır. 2007 yılı Öğrenci Seçme Sınavı'nda Sözel-2 puan türünde Türkiye 9. olmuş, aynı yıl Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde lisans eğitime başlamıştır. Haziran 2013'te hukuk lisans eğitimini bitirdikten aynı üniversitede Kamu Hukuku Yüksek Lisans programına kaydolmuştur. Halen buradaki eğitimini sürdürmektedir.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Galatasaray Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı Soyadı : Vakkas Bilsin
Tez Başlığı : Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Ülkesel Bütünlük ve Kürt Etnik Kökenli Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları
Savunma Tarihi : 21.08.2015
Danışmanı : Yar. Doç. Dr. Mehmet Karlı

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı
Prof. Dr. Akif Emre Öktem
Yar. Doç. Dr. Ceren Zeynep Pirim
Yar. Doç. Dr. Mehmet Karlı

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK